

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ-CİBUTİ CUMHURİYETİ
İLİŞKİLERİ

Yousseuf Robleh AHMED

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Ali Samir MERDAN

Çankırı-2024

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ–CİBUTİ CUMHURİYETİ
İLİŞKİLERİ

Youssouf Robleh AHMED
ORCID: 0009-0001-0458-0968

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Ali Samir MERDAN

ankırı–2024

İÇİNDEKİLER

Sayfa

İÇİNDEKİLER.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	iv
TEZ KABUL VE ONAY.....	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
KISALTMALAR.....	ix
TABLO LİSTESİ	xii
ŞEKİL LİSTESİ.....	

1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin konusu ve problemi.....	3
1.2. Tezin amacı.....	4
1.3. Tezin önemi ve özgün değeri.....	4

2. CİBUTİ CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN CİBUTİ CUMHURİYETİ POLİTİKASI	6
2.1. Cibuti Cumhuriyeti dış politikasının genel çerçevesi	6
2.1.1. Cibuti Cumhuriyeti'nin tarihî ve coğrafi konumu	6
2.1.1.1. Bağımsızlıktan önce kolonizasyon ve sömürge dönemi	6
2.1.1.2. Bağımsızlıktan sonra Cibuti Cumhuriyeti.....	7
2.1.1.3. Cibuti Cumhuriyeti'nin coğrafi konumu.....	8
2.1.2. Cibuti Cumhuriyeti'nde din, kültür ve gelenekler	10
2.1.3. Cibuti Cumhuriyeti'nin avantajlı konumu, tarafsızlığı ve bölgesel rolü	12
2.1.4. Cibuti Cumhuriyeti'nin dış politikasını etkileyen temel öğeler	13
2.1.5. Cibuti Cumhuriyeti'nin ekonomi politiği.....	15
2.1.5.1. Cibuti Cumhuriyeti'nde ekonomik gelişmeler	15
2.1.5.1.1.Cib uti Cumhuriyeti'nin ekonomik bağlamı.....	18
2.1.5.1.2.Sür dürülebilir kalkınma ve bölgesel rol	19
2.1.5.2. Cibuti Cumhuriyeti'nin ekonomik zorlukları ve beklentileri.....	20
2.1.5.3. Cibuti Cumhuriyeti'nin dış ticareti.....	22

2.1.5.3.1.	 Cib	
uti Cumhuriyeti'nin ithalatı	23	
2.1.5.3.2.	 Cib	
uti Cumhuriyeti'nin ihracatı	26	
2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika politikası ve Cibuti Cumhuriyeti.....	28	
2.2.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi	29	
2.2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle diplomatik ilişkilerin kurulması.....	29	
2.2.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya artan ilgisi ve Cibuti Cumhuriyeti.....	32	
2.2.3.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle ilişkileri	32	
2.2.3.1.1.	 İliş	
kilerin tarihi	32	
2.2.3.1.2.	 Tür	
kiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılımı ve Türk Kalkınma Ajansları	34	
2.2.3.1.2. . 2	Afri	
ka'ya açılım eylem planı	34	
2.2.3.1.2. . 2	T	
ürkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılımında Türk Kalkınma Ajanslarının rolü.....	38	
2.2.3.1.3.	 Tür	
kiye Cumhuriyeti ile Afrika devletlerinin ekonomik ve ticari ilişkileri.....	41	
2.2.3.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'daki çıkarları	43	
3. İKİLİ İLİŞKİLER	46	
3.1. Politik ilişkiler.....	46	
3.1.1. Diplomatik ilişkilerin kurulması.....	46	
3.1.2. İkili ilişkilerde yakınlaşmadan iş birliğine	50	
3.1.3. Resmî ziyaretlerin gerçekleşmesi ve geleceğe yönelik beklentiler.....	52	
3.1.4. Cibuti Cumhuriyeti'nin stratejik konumunun Türk dış politikasındaki önemi.....	55	
3.2. Ekonomik ilişkiler	57	
3.2.1. Ekonomik ilişkilerin temeli.....	58	
3.2.2. Ekonomik ilişkilerin gelişimi.....	60	
3.2.3. Ekonomik ilişkilerde iş birliği alanlarının gelişmesi ve yaygınlaşması.....	63	
3.2.4. Ticari ilişkiler.....	65	
3.2.5. Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne yönelik yatırımları	69	
3.3. Askeri ilişkiler	72	
3.3.1. Askerî ilişkilerin gelişimi	72	
3.3.2. Cibuti Cumhuriyeti'nin iki adet Bayraktar TB2 alımı	75	

3.4. Eğitim ve sağlık ilişkileri	77
3.4.1. Eğitim ilişkileri	78
3.4.2. Sağlık alanında ilişkiler	83

3.5. Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki insani iş birliği	87
3.5.1. Cibuti Cumhuriyeti'nde TİKA'nın varlığı.....	87
3.5.2. TİKA'nın Cibuti Cumhuriyeti'ndeki misyon ve hedefleri	89
3.5.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin desteğiyle açılan Cibuti Cumhuriyeti'nin ilk barajı: Ambouli Dostluk Barajı	92
3.5.4. Cibuti Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne deprem yardımı.....	93
 4. SONUÇ.....	96
 KAYNAKÇA	100
ÖZGEÇMİŞ	113

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Türkiye Cumhuriyeti-Cibuti Cumhuriyeti İlişkileri* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

25.10.2024

.....

Youssouf Robleh AHMED

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Youssouf Robleh AHMED tarafından hazırlanan *Türkiye Cumhuriyeti-Cibuti Cumhuriyeti İlişkileri* başlıklı bu çalışma, 25.10.2024 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Uluslararası İlişkiler* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman : Dr. Öğretim Üyesi Ali Samir MERDAN İmza:

Üye : Prof. Dr. Ali ASKER İmza:

Üye : Doç. Dr. Halit HAMZAOĞLU İmza:

ONAY

Bu tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 14.10.2024 tarih ve 2024/18-02 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ersoy YILMAZ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti-Cibuti Cumhuriyeti İlişkileri başlıklı bu tez; iki devlet arasındaki politik, ekonomik, askerî, sağlık ve eğitim alanlarındaki ilişkilerinin incelenmesiyle bu ilişkilerdeki seviyenin belirlenmesine; Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne bağış, yardım, kredi olarak verdiği destek sonucu Cibuti Cumhuriyeti ekonomisi üzerindeki etkisine ve bu etkinin boyutuna odaklanmaktadır.

Bu tez, kendi başıma muvaffak olamayacağım iki yıllık bir yolculuğun doruk noktasıdır. Bu yolculuğu tamamlamamda bana doğrudan ya da dolaylı olarak yardımcı olan herkese en içten teşekkürlerimi sunarım. Bu tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen ve hiçbir çabadan kaçınmayarak beni daima çok olumlu bir biçimde yönlendiren danışmanım Sayın Hocam *Dr. Öğretim Üyesi Ali Samir MERDAN*'a ve eğitim hayatım süresince yetişmemde katkısı olan bütün hocalarıma sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca tezimi tamamlamak için moralimi ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan aileme de şükranlarımı sunarım. Son olarak, unutmadan, Cibuti Cumhuriyeti hükûmetine de Türkiye Cumhuriyeti'ndeki öğrenimim süresince bana sağladığı burs ve destek için teşekkürü bir borç bilirim.

15.10.2024

Youssef Robleh AHMED

ÖZET

Tezin Başlığı : Türkiye Cumhuriyeti-Cibuti Cumhuriyeti İlişkileri

Tezin Yazarı : Youssouf Robleh AHMED

Danışman : Ali Samir MERDAN

Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Kabul Tarihi : 25.10.2024

Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'yle ilişkilerinin tarihi, Osmanlı Devleti dönemine kadar gitse de ikili ilişkilerin başlangıcı, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1977'de Fransa'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Cibuti Cumhuriyeti'ni tanımasına dayanmaktadır. Diplomatik ilişkilerin kurulmasıysa Cibuti Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasından otuz beş yıl sonra, yani 2012'de Cibuti Cumhuriyeti'nin Ankara'da, 2013'te de Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti'de Büyükelçilik açmasından itibaren başlamıştır. İkili ilişkilerdeki gerçek ivme de Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika açılımı politikası çerçevesinde bu tarihten itibaren gerçekleşmiştir. Bu bağlamda tezin çalışılmasındaki amaç, Türkiye Cumhuriyeti'yle Cibuti Cumhuriyeti arasındaki politik, ekonomik, askerî, sağlık ve eğitim alanlarındaki ilişkilerinin incelenmesi ve bu ilişkilerdeki seviyenin belirlenmesidir. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren bugüne kadar yaşanan gelişmelerin incelenmesi ve ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ndeki etkisinden dolayı bu devletin Türkiye Cumhuriyeti için öneminin belirlenmesi bu tezin kapsamını oluşturmuştur. Özellikle son on yılda ikili ilişkilerin gelişimi hızlanarak iş birliğine yönelmiştir. Bu bağlamda ikili ilişkilerin gelişiminden yapılan çıkarım, bu iki devlet arasında oluşan iş birliğidir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti, diplomatik ilişkilerin kurulması, Afrika açılım politikası, ilişkilerde iş birliği.

ABSTRACT

Thesis Title : Relations between the Republic of Turkey and the Republic of Djibouti
Author : Yousseuf Robleh AHMED
Supervisor : Ali Samir MERDAN
Department : International Relations
Thesis Type : Master's Thesis
Date : 25.10.2024

Although the history of the Republic of Turkey's relations with the Republic of Djibouti dates back to the Ottoman Empire, the beginning of bilateral relations dates back to the Republic of Turkey's recognition of the Republic of Djibouti after it declared independence from France in 1977. The establishment of diplomatic relations began thirty-five years after the Republic of Djibouti gained independence, namely when the Republic of Djibouti opened an embassy in Ankara in 2012 and the Republic of Turkey opened an embassy in Djibouti in 2013. The real momentum in bilateral relations has also occurred since this date within the framework of the Republic of Turkey's African opening policy. In this context, the aim of the thesis is to examine the political, economic, military, health and educational relations between the Republic of Turkey and the Republic of Djibouti and to determine the level of these relations. Within this framework, the examination of the developments that have occurred since the establishment of diplomatic relations between the Republic of Turkey and the Republic of Djibouti and also the determination of the importance of this state for the Republic of Turkey due to its influence in the Republic of Djibouti constitute the scope of this thesis. Especially in the last decade, the development of bilateral relations has accelerated and turned towards cooperation. In this context, the inference from the development of bilateral relations is the cooperation that has formed between these two states.

Keywords: Republic of Turkey, Republic of Djibouti, establishment of diplomatic relations, African opening policy, cooperation in relationships.

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.e.	: Aynı Eser
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AfB	: Afrika Birliği
AfDB	: African Development Bank
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
a.y.	: Yazara Ait Son Zikredilen Yer
B.	: Baskı
b.a.	: Eserin Bütününe Atıf
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
Bkz.	: Bakınız
Bkz.: Aş.	: Bakınız Eserin Kendi İçinde Aşağıya
Bkz.: Yuk.	: Bakınız Eserin Kendi İçinde Yukarıya
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
C.	: Cilt
CMG	: China Merchant Group
CNA	: Channel News Asia
COMESA	: Common Market for Eastern and Southern Africa
COVID-19	: Coronavirus Disease 2019
Çev.	: Çeviren
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DB	: Dünya Bankası
Der.	: Derleyen
Doç.	: Doçent
DPW	: Dubai Ports World
Dr.	: Doktor
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü

DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DW	: Deutsche Welle
EAC	: East African Community
ECOWAS	: Economic Community of West African States
Ed.	: Editör
EXIM	: Export-Import
FOCAC	: Forum on China-Africa Cooperation
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
Haz.	: Yayına Hazırlayan
HESPI	: Horn Economic and Social Policy Institute
IDE	: Integrated Development Environment
IEPS	: Institut d'Etudes Politiques et Stratégiques
IGAD	: Intergovernmental Authority on Development
IGADD	: Intergovernmental Authority on Drought and Development
IMF	: International Monetary Fund
İHA	: İnsansız Hava Aracı
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
Karş.	: Karşılaştırınız
KEK	: Karma Ekonomik Komisyonu
k.g.	: Karşı Görüş
LCIA	: London Court of International Arbitration
MC	: Milletler Cemiyeti
Md.	: Madde
No	: Numara/Sayı
Nşr.	: Neşreden
OECD	: Organisation for Economic Co-Operation and Development
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistanê
Prof.	: Profesör
PYD	: Partiya Yekîtiya Demokrat
RF	: Rusya Federasyonu
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren

SB	: Sovyetler Birliği
SİHA	: Silahlı İnsansız Hava Aracı
ss.	: Sayfalar
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Tahk.	: Tahkik/Muhakkik
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
THY	: Türk Hava Yolları
TİKA	: Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
t.y.	: Basım Tarihi Yok
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
U.S.	: United States
USA	: United States of America
USAID	: United States Agency for International Development
USHAS	: Uluslararası Sağlık Hizmetleri Anonim Şirketi
vd.	: Çok Yazarlı Eserlerde İlk Yazardan Sonrakiler
Vol.	: Volume
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
YPG	: Yekîneyên Parastina Gel
y.y.	: Basım Yeri Yok

TABLO LİSTESİ

<u>Tablo No:</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1: Cibuti Cumhuriyeti'nin ana ekonomik göstergeleri (2017-2021).....	17
Tablo 2.2: Cibuti Cumhuriyeti'nin ana ekonomik sektörleri	21
Tablo 2.3: Cibuti Cumhuriyeti'nin dış ticareti (1.000\$)	24
Tablo 2.4: Cibuti Cumhuriyeti'nin ithalat yaptığı başlıca ülkeler (1.000\$)	24
Tablo 2.5: Cibuti Cumhuriyeti'nin ithal ettiği başlıca ürünler (1.000\$)	25
Tablo 2.6: Cibuti Cumhuriyeti'nin ihracat yaptığı başlıca ülkeler (1.000\$).....	26
Tablo 2.7: Cibuti Cumhuriyeti'nin ihraç ettiği başlıca ürünler (1.000\$)	27
Tablo 2.8: Açılma tarihlerine göre Afrika'da bulunan Türk Büyükelçilikleri	30
Tablo 2.9: Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılım eylem planı	38
Tablo 3.1: Türkiye Cumhuriyeti-Cibuti Cumhuriyeti dış ticaret değerleri.....	66
Tablo 3.2: Cibuti Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne ihraç edilen ilk üç ürün..	67
Tablo 3.3: Türkiye Cumhuriyeti'nden Cibuti Cumhuriyeti'ne ihraç edilen ilk on beş ürün..	68

ŞEKİL LİSTESİ

<u>Sekil No:</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1: Cibuti Cumhuriyeti'nin başkenti Cibuti	7
Şekil 2.2: Cibuti Cumhuriyeti'nin coğrafi konumu	9
Şekil 2.3: Cibuti Cumhuriyeti'nde halk sarayı	12
Şekil 2.4: Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle ticaret hacmi (milyar dolar).....	43
Şekil 3.1: İmza töreninden bir kare	50
Şekil 3.2: Resmî ziyaret esnasında bir kare	55
Şekil 3.3: Ambouli Dostluk Barajı.....	70
Şekil 3.4: Cibuti Cumhuriyeti'nde Uluslararası Maarif Okulu.....	70
Şekil 3.5: II. Abdülhamid Han Camisi	71
Şekil 3.6: Cibuti Cumhuriyeti Savunma Bakanı Hassan Omar Mohamed'in Ankara ziyareti.75	
Şekil 3.7: Bayraktar TB2 silahlı insansız hava araçları	77
Şekil 3.8: Burs anlaşmasının imzalanması esnasında bir kare	83
Şekil 3.9: Deprem bölgesine gönderilen tıbbi yardımdan bir kare.....	95

1. GİRİŞ

Doğu Afrika'da bir devlet olan Cibuti Cumhuriyeti, Kızıldeniz'in girişinde yer alan ve Bab-el-Mandeb Boğazı'na kıyısı olan bir coğrafi konuma sahiptir. 23 bin km² alana sahip olan ve Etiyopya, Somali, Eritre'yle komşu olan Cibuti Cumhuriyeti, 1977'de Fransa'dan bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığını ilan etmesinden sonra farklı kültürel yapılara sahip olduğunu vurgulayan Cibuti Cumhuriyeti, kendisini Afro-Arap bir ulus olarak tanımlamıştır. Çünkü Cibuti Cumhuriyeti hem Afrika Birliği (AfB) hem de Arap Birliği üyesidir (Idle, 2019). Küresel ve bölgesel güçlerin gıptayla baktığı Cibuti Cumhuriyeti, Soğuk Savaş döneminde Fransa'yla imzalamış olduğu savunma anlaşması sayesinde bağımsızlığını korumayı başarmıştı (Cantonnet, 2017, s. 9). Diğer taraftansa Arap devletlerinin mali desteği ve Doğu Afrika'nın sorunlarına karşı tarafsız bir tutum takınması da Cibuti Cumhuriyeti'nin egemenliğini korumasına yardımcı oldu. Bu tarafsız tutumu, Cibuti Cumhuriyeti'nin hem bölgesel bir uzlaşma merkezi hem de Hükûmetler Arası Kalkınma Otoritesi (Intergovernmental Authority on Development-IGAD) daimî merkezi olması konusunda Doğu Afrika'daki devletleri ikna etti. Soğuk Savaş sonrası dönemde başlayan küreselleşme süreciyle birlikteyse stratejik konumunun avantajlarının da farkında olan Cibuti Cumhuriyeti, 1999'dan itibaren daha etkin ve aktif bir politika benimseyerek dış ilişkilerinin daha dinamik ve faal olmasını sağlamıştır (Idle ve Lasserre, 2021, s. 5). Ayrıca Cibuti Cumhuriyeti, ekonomisinde de yatırımcılara önem vererek yabancı yatırımcıları ülkesine davet eden Afrika devletlerinden biridir.

Cibuti Cumhuriyeti'nin ekonomisi, liman komplekslerine dayanmaktadır. Devletin hem komşusu hem de ticaret ortağı olan Etiyopya'nın da ekonomik gelişimiyle birlikte Cibuti Cumhuriyeti'ndeki limanlar üzerinden ticaretin hızla artması beklenmektedir. Kızıldeniz'in girişinde yer alan ve Bab-el-Mandeb Boğazı'na kıyısı olan ayrıcalıklı coğrafi konumundan dolayı Cibuti Cumhuriyeti, özellikle jeopolitik konumu sayesinde stratejik öneme sahip olduğundan küresel ve bölgesel güçlerin ilgisini çekmiştir (Downs ve diğerleri, 2017, ss. 2-3). Bu güçler, Cibuti Cumhuriyeti'ne yüksek miktarlarda ödedikleri kiralara pozisyon almak için çabalamıştır. Bu bağlamda küresel güçlerden Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) gibi devletler ile bölgesel güçlerden Türkiye Cumhuriyeti, Suudi Arabistan gibi devletlerin Cibuti Cumhuriyeti'ne yönelik ilgisini artırmışlardır.

Aslında Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne yönelik ilgisi Osmanlı Devleti dönemine kadar uzansa da ikili ilişkilerin temelleri ancak Cibuti Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesinden sonra atılmıştır. Cibuti Cumhuriyeti 1977'de Fransa'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Türkiye Cumhuriyeti hemen bu devleti tanımış ve ikili ilişkiler resmî olarak başlamıştır. Diplomatik ilişkilerin kurulması da Cibuti Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasından otuz beş yıl sonra, yani 2012'de Cibuti Cumhuriyeti'nin Ankara'da, 2013'te de Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti'de Büyükelçilik açmasından itibaren başlamıştır. İkili ilişkilerdeki gerçek ivme de Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika açılımı politikası çerçevesinde bu tarihten itibaren gerçekleşmiştir. Ayrıca 2012'de Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasında Stratejik İş Birliği Antlaşması'nın imzalanması da ikili ilişkilerin daha kurumsal ve sistematik bir zemine oturmasını sağlamıştır. Bu anlaşma, politik, ekonomik, kültürel ve askerî alanlarda iş birliğini geliştirme konusunda önemli bir adım olarak kabul edilmiştir (Hazar, 2016, ss. 142-143).

İkili ilişkilerdeki gelişimin ve diplomatik ilişkilerin kurulmasının temelleri 2000'lerin başında Türkiye Cumhuriyeti'nin başlattığı Afrika açılımı politikasıyla mümkün olmuştur. Bu politika, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle politik, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerini geliştirme amacı taşımıştır. Türkiye Cumhuriyeti, bu politika kapsamında Afrika devletlerinde yeni büyükelçilikler açmış, ticaret hacmini artırmış ve kalkınma yardımlarını yoğunlaştırmıştır (Bilgic ve Nascimento, 2014, s. 1). Cibuti Cumhuriyeti de Kızıldeniz ve Aden Körfezi'nin birleştiği noktada yer alması ve stratejik limanlarından dolayı bu açılım politikasında önemli bir yere sahip olmuştur.

Hem diplomatik ilişkilerin kurulmasında hem ikili ilişkilerin gelişiminde önemli adımlardan biri de 2012'de imzalanan Stratejik İş Birliği Antlaşması'dır. Bu antlaşma, iki devlet arasında politik, ekonomik, askerî ve kültürel iş birliğini derinleştirmeyi amaçlamıştır. Antlaşmanın imzalanmasının ardından karşılıklı üst düzey ziyaretler artmış, ikili ilişkiler daha kurumsal bir yapıya bürünmüştür. Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti'de Büyükelçilik açmış ve bu büyükelçilik, Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgedeki varlığını güçlendirirken iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını da sağlamıştır (Ozkan, 2012, s. 24). Diplomatik ilişkilerin kurulmasından sonra da ikili ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'nde gerçekleştirdiği kalkınma projeleri ve insani yardımlarla desteklenmiştir. Bu projeler, Cibuti Cumhuriyeti'nin kalkınmasına katkıda bulunurken iki devlet arasındaki ilişkilerin halklar düzeyinde de

güçlenmesine olanak tanımıştır (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2023). Kısaca ikili ilişkiler, tarihsel olarak köklü bir temele sahip olmasa da 21. yüzyılın başından itibaren büyük bir ivme kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika açılım politikası ve Cibuti Cumhuriyeti'nin stratejik önemi, hem diplomatik ilişkilerin kurulmasına hem de ikili ilişkilerin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu ilişkiler, hem bölgesel hem de küresel düzeyde ortak çıkarlar doğrultusunda gelişmeye de devam etmiştir.

Diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren ikili ilişkiler, her iki devletin üst düzey yetkililerinin karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri ziyaretler sonucunda iş birliğine dönüşmüştür. Bu ziyaretler, genellikle bölgesel güvenlik ve terörle mücadele gibi karşılıklı çıkarları koruma ve iş birliği için fırsat olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca iki devlet arasında ticaret, yatırım ve Afrika Boynuzu kıyılarında deniz haydutluğuyla mücadele gibi alanlarda iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayan bir dizi ikili anlaşma imzalanmıştır. Son olarak Türkiye Cumhuriyeti, Kızıldeniz'deki çıkarlarını güvence altına alabilmek için Cibuti Cumhuriyeti'nde stratejik önemi olan bir askerî üs kurmuştur (Söylemez, 2015, s. 147).

1.1. Tezin konusu ve problemi

Türkiye Cumhuriyeti, 2000'lerin başında başlattığı Afrika açılımı politikasıyla hem Afrika devletleriyle politik, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerini geliştirme amacı taşımış hem de Afrika kıtasındaki varlığını sağlamlaştırmıştır. Yani Afrika kıtası ve devletleri, Türkiye Cumhuriyeti için hem ticaret ortağı hem de yatırım merkezi olarak görülmüştür. Bu bağlamda istikrarlı bir devlet ve mükemmel bir konuma sahip olan ve ayrıca ekonomik konularda sağladığı düzenle farklı bileşenleri tek başına küresel ölçekte yoğunlaştıran Cibuti Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti için stratejik, yapısal ve ekonomik avantajlara sahiptir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ikili ilişkiler, diplomatik, ekonomik ve güvenlik gibi alanlarda iş birliğine dönüşerek farklı bir boyuta evrilmiştir. Bu bağlamda ikili ilişkiler, Cibuti Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmasıyla resmî olarak başlasa da Soğuk Savaş sonrası dönemde bu ilişkilerin gelişimi hızlanarak iş birliğine yönelmiştir. Cibuti Cumhuriyeti, kendisini Doğu Afrika bölgesi için bir ticaret merkezine dönüştürmek gibi iddialı bir gündeme sahiptir. Bu çaba Türkiye Cumhuriyeti tarafından da desteklenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin angajmanı çok

yönlüdür, zira yatırımlardan askerî üs ve eğitime kadar uzanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu tezin çalışılmasında Türkiye Cumhuriyeti'nin, Cibuti Cumhuriyeti'nde stratejik önemi olan bir askerî üs kurmasında ve askerî eğitim vermesindeki amacının belirlenmesi de etkili olmuştur. Bu bağlamda tezde, Türkiye Cumhuriyeti'nden Cibuti Cumhuriyeti'nin nasıl yararlandığı; Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığının Cibuti Cumhuriyeti ekonomisini nasıl etkilediği; Cibuti Cumhuriyeti'ndeki Türkiye Cumhuriyeti askerî varlığının ve eğitiminin hedeflerinin neler olduğu sorularına yanıt bulmaya çalışılmıştır.

1.2. Tezin amacı

Tezde, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya ve kıtadaki devletlere yönelik politikasının incelenerek değerlendirilmesinin ve analizinin yapılması durumunda politik, ekonomik, askerî, eğitim ve sağlık alanlarındaki ilişkilerinin de çeşitliliğine değinilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle tezi sınırlandırmak için Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu Afrika'da bir devlet olan Cibuti Cumhuriyeti'yle ilişkileri seçilmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne yönelik politikasının incelenerek değerlendirilmesi ve bilimsel analizinin yapılması öngörülmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti'yle Cibuti Cumhuriyeti arasındaki politik, ekonomik, askerî, eğitim ve sağlık alanlarındaki ilişkilerinin incelenmesiyle bu ilişkilerdeki seviyenin belirlenmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti üzerindeki etkisinin boyutu bu tezin amacını oluşturmaktadır. Ayrıca tezde Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne yardım, bağış, kredi olarak verdiği desteği ve bunların Cibuti Cumhuriyeti ekonomisi üzerindeki etkisi değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bütün bunlarla birlikte Cibuti Cumhuriyeti'ndeki Türkiye Cumhuriyeti'nin askerî varlığı da küresel ve bölgesel güçlerin rekabeti çerçevesinde incelenip bölgedeki güç dengesinde hangi devletin daha fazla ağırlığının olduğunun analizi yapılacaktır.

1.3. Tezin önemi ve özgün değeri

Türkiye Cumhuriyeti, dünyadaki hemen hemen bütün devletlerle geliştirdiği ilişkiler sayesinde uluslararası arenada bölgesel güçten küresel güce evrilme eğilimindedir. Bunu başarmak için ÇHC, ekonomik ve kültürel etkisini genişletmesine izin veren yumuşak gücünü kullanmaktadır ki Cibuti Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti etkisinin güzel bir örneğidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika kıtasına yönelik açılım politikasıyla başlayan ikili ilişkilerdeki yakınlaşma, son dönemde her iki devletin uluslararası arenadaki ortak çıkarları çerçevesinde iş birliğine dönüşmüştür. İki devlet, terörle mücadele, Afrika Boynuzu bölgesinde barış ve istikrarı sağlama, gelişmekte olan devletlerin uluslararası arenada haklarının savunulması gibi bölgesel ve küresel konularda genellikle benzer pozisyonlar almışlardır. İkili ilişkilerde yakınlaşma döneminde taraflar karşılıklı çıkarlarını dikkate alarak üst düzey resmî ziyaretler gerçekleştirilmiştir. İkili ilişkilerdeki yakınlaşmadan iş birliğine yönelimse eğitim, sağlık ve ekonomik kalkınma gibi alanlarda kendini göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'ne altyapı projelerinin inşası ve hem ekonomik hem de sosyal kalkınma programlarının uygulanması gibi çeşitli kalkınma projeleri için teknik ve mali yardım sağlamıştır. İki devlet ayrıca hem kültürel hem de eğitim alanında değişimleri teşvik etmiş, bu bağlamda öğrenci değişim programlarıyla iki devletin halkı arasında karşılıklı anlayışı teşvik eden çeşitli programlar geliştirilerek uygulamaya konulmuştur. İkili ilişkilerdeki bu iş birliği, iki devlet arasındaki ilişkilerin güçlenmesini sağlamış ve bu ilişkilerin stratejik ortaklığa dönüşmesine de zemin hazırlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'yle Cibuti Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren bugüne kadar yaşanan gelişmelerin incelendiği ve ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ndeki etkisinden dolayı bu devletin Türkiye Cumhuriyeti için öneminin belirlendiği bu teze dair literatür incelendiğinde bugüne kadar ikili ilişkilerin gelişimine pek odaklanılmadığı görülmüştür. Genellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin enerji kaynakları açısından ilk ortakları olan Güney Afrika ve Orta Afrika devletleriyle ilişkileri incelenmesine rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu Afrika devletleriyle ilişkileri çok az incelenmiştir. Hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'yle ilişkilerine de incelemelerde pek yer verildiği söylenemez. Bir vaka çalışması olarak sunulan bu tez, Doğu Afrika devleti olan Cibuti Cumhuriyeti'yle Türkiye Cumhuriyeti ilişkilerinin bir analizini içerdiğinden akademik literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır.

2. CİBUTİ CUMHURİYETİ’NİN DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN CİBUTİ CUMHURİYETİ POLİTİKASI

2.1. Cibuti Cumhuriyeti dış politikasının genel çerçevesi

2.1.1. Cibuti Cumhuriyeti’nin tarihî ve coğrafi konumu

19. yüzyılın başlarında Kızıldeniz’e yönelen ve bu bölgeye yönelik politika geliştiren Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı, 1839’da Aden Körfezi’nde etkinliğini artırmaya başlamıştı. Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı’nın Kızıldeniz’e yönelik politikalarına tereddütle bakan Fransa’ysa Süveyş Kanalı’nın açılması beklentisiyle bölgede Habeşistan’ı cazip görerek ilgi göstermeye başladı. Fransa’nın bu girişiminden tedirgin olan Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı da Kızıldeniz’de bulunan bazı stratejik adalar üzerinde haklar elde etti. Hemen ardından Fransa, Henri Lambert’in 1855’te Aden Körfezi’ne yerleştirilmesi için temaslar kurmaya çalıştı. Yerel çekişmelere karışan Henri Lambert’in 1859’da öldürülmesi Fransa’nın resmî olarak tepkisine yol açtı. 1862’de Obock’ta Issa ve Afar adı verilen yerel halkların şefleriyle bir ittifak antlaşması imzalayan Fransa’ya Obock’ta ve Ghoubbet-el-Kharab sahilinde bazı haklar verildi (Hammond, 2014, ss. 58-59).

Avrupalılar gelmeden önce bölge bir ticaret merkezi olarak faaliyet göstermişti. Genellikle Tadjoura’dan Kuzey’e ve Batı’ya doğru yolculuk yapmış olan kervanlar, menzili dışında durmaksızın seyahat eden binlerce devenin damgasını vurduğu yoğun bir faaliyet içerisine girmişti. Özellikle bu dönemde Hindistan’dan gelmiş olan mallar, iki direkli ve büyük güverteli teknelerle Aden Körfezi üzerinden geçmişti (Kadamy, 1996, ss. 512-513). İşte en eski ticaret merkezi olarak faaliyet gösteren ve aynı zamanda Avrupalıların da rekabet alanı olan bu bölge, Doğu Afrika’daki Cibuti Cumhuriyeti’dir.

2.1.1.1. Bağımsızlıktan önce kolonizasyon ve sömürge dönemi

Bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölgenin tarihi, avcı-toplayıcı topluluklarının bölgedeki varlığına dayanmaktadır. Fakat zamanla bölge, Afrika Boynuzu’nu Orta Doğu ve Asya’ya bağlayan ticari ve kültürel bir kavşak noktası hâline geldi. Afar ve Issa gibi yerel halklar, bölgenin sosyal ve ekonomik dokusunda kilit bir rol oynadı (Şahin ve Karaköy, 2018, ss. 64-65).

19. yüzyılda Avrupalı sömürgeci güçler dikkatlerini Afrika Boynuzu'na çevirdi. Bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölge, Kızıldeniz'in girişindeki coğrafi konumundan dolayı stratejik bir yer hâline geldi. Bu çerçevede Fransa, 1800'lerde bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölgedeki varlıklarını tesis ederek yerel halkla anlaşmalar imzaladı. 1862'de yapılan bir antlaşmayla bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölge bir Fransız kolonisi hâline geldi. Bu tarihten itibaren Fransa sömürgeciliğinin bölge üzerinde önemli bir etkisi oldu. Bölge, deniz üssü olarak kullanılan önemli bir ticari ve askerî merkeze dönüştü. Cibuti-Etiyopya demir yolunun inşası da bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölgenin stratejik bir geçiş noktası olma rolünü pekiştirdi (Wan ve diğerleri, 2020, ss. 2-6).

Şekil 2.1: Cibuti Cumhuriyeti'nin başkenti Cibuti

Kaynak: Film Grew Fixers, 2024.

2.1.1.2. Bağımsızlıktan sonra Cibuti Cumhuriyeti

1862'de Afar ve Issa olarak adlandırılan iki büyük kabilenin egemenliğinde olan Cibuti, daha sonra Fransa tarafından sömürgeleştirildi. Bir başka ifadeyle Fransa, bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen Cibuti'yi sömürge bölgesine dönüştürdü. Daha sonra Fransa, bu bölgeyi Fransız Somalisi olarak adlandırdı ve burada büyük bir liman inşa ederek bölgedeki kolonilerinin merkezi hâline getirdi. Uzun dönem devam eden sömürgecilik faaliyetlerinin

ardından Cibuti, 1977'de Cibuti Cumhuriyeti adıyla Fransa'ya karşı bağımsızlığını ilan etti. Bağımsızlığını kazanmasından itibaren Cibuti Cumhuriyeti, özellikle liman sektörünü geliştirmek ve bölgenin lojistik merkezi hâline gelmek suretiyle ekonomisini çeşitlendirmeye çalıştı (Wan ve diğerleri, 2020, ss. 5-6). Bu nedenle Doğu Afrika'nın çok küçük bir bölgesinde yer alan ve başkenti Cibuti olan Cibuti Cumhuriyeti, ticaret merkezlerinden biri hâline geldi.

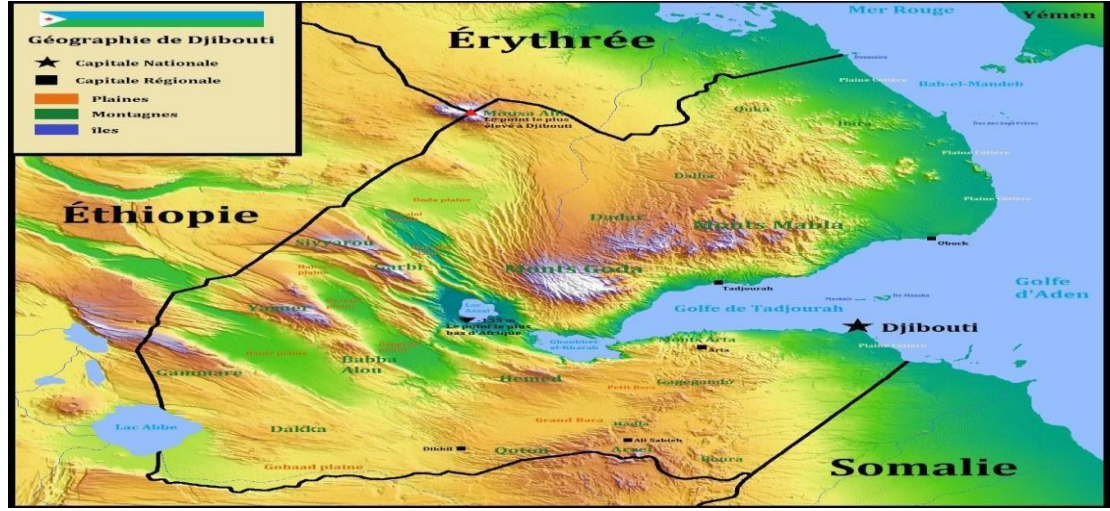
2.1.1.3. Cibuti Cumhuriyeti'nin coğrafi konumu

Cibuti Cumhuriyeti, Afrika Boynuzu'nda Etiyopya, Eritre, Somali ve Yemen'le sınır komşusu olan 23.000 km² yüz ölçümüne sahip bir devlettir. Cibuti Cumhuriyeti, Ekvator'la Yengeç Dönencesi'nin ortasında yer almaktadır. Afrika'nın doğu kıyısında, Kızıldeniz'in güney ağzında, yani Süveyş Kanalı ile Aden Körfezi arasındaki konumu, stratejik öneminin göstergesidir. Cibuti Cumhuriyeti'nin 314 kilometrelik kıyı şeridi, Kızıldeniz'den Hint Okyanusu hattına, Bab-el-Mandeb Boğazı üzerinden, kuzeydeki Doumeira Burnu'ndan güneydeki Loyada köyüne kadar uzanmaktadır. Aden Körfezi, Doğu Afrika yarımındaki bir açıklıktan doğan Ghoubbet-el-Kharab tarafından genişletilen Tadjoura Körfezi vasıtasıyla kıtaya doğru uzanır (Olika, 2018, s. 136).

Bölge oldukça çeşitli coğrafi yapıya sahiptir: Kuzeydeki yüksek dağlar, Assal Gölü ve Alalı Gölü adıyla bilinen tuz gölleri, Grand ve Petit Bara şeklinde anılan çöl alanları ve manzarayı şekillendiren son volkanik faaliyetler. Bölgedeki son aktif yanardağ Ardoukoba'dır (Styan, 2016, ss. 80-81).

Cibuti Cumhuriyeti'nin hem Kızıldeniz'e hem de Umman Denizi'nde bulunan Aden Körfezi'ne kıyısı vardır. Eski zamanlarda Asya kıtasıyla Afrika kıtası arasında yaşanan göçler için bir geçiş noktası özelliği gösteren Arap Yarımadası'ndaki Yemen'e yirmi kilometre mesafede yer almaktadır. Doğu Afrika'daki en modern limana sahip olan Cibuti Cumhuriyeti, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu bölgesinde önemli bir lojistik merkezi olarak hizmet vermektedir. Örneğin yaklaşık 110 milyonluk nüfusuyla Afrika'nın en kalabalık ikinci devleti olan Etiyopya, ithalat ve ihracatının %85'inden fazlasını Cibuti Cumhuriyeti üzerinden yapmaktadır. Cibuti Cumhuriyeti, limanlarıyla Doğu Afrika'yı küresel ekonomiyle buluşturmaktadır (Styan, 2016, s. 82).

Şekil 2.2: Cibuti Cumhuriyeti'nin coğrafi konumu

Kaynak: Géographie de Djibouti, 2024.

Dünyanın az gelişmiş ülkelerinden biri olan ve Afrika Boynuzu'nda yer alan Cibuti Cumhuriyeti'nin nüfusu 2023 verilerine göre 1.128.550'dir ve nüfusun %65'i ülkenin başkenti olan Cibuti'de yaşamaktadır. Cibuti Cumhuriyeti'nde, ekim ayından nisan ayına kadar serin mevsim ve mayıs ayından eylül ayına kadar sıcak mevsimle dünyanın en sıcak yerleşim yerleri arasındadır ki çevresindeki denizlere rağmen yaşanan sıcaklıklardan dolayı çöl ikliminin hâkim olduğu görülmektedir. Cibuti Cumhuriyeti'nde kentleşme, zenginle fakir arasında kutuplaşma, tatlı su eksikliği, orta ve düşük gelirli nüfusun sıcak hava dalgasından dolayı sağlık sorunu yaşanmaktadır (Şahin ve Karaköy, 2018, ss. 64-66).

Afrika Boynuzu'nda önemli bir kavşak noktasında bulunan Cibuti Cumhuriyeti, konumundan dolayı Afrika kıtası için son derece özel ve stratejik olarak değerliydi ki bilhassa sömürge döneminde bir savaş alanıydı. Bugünse sahip olduğu stratejik konumuyla küresel ekonominin içinde olmaya devam etmektedir. Çok az doğal kaynağı bulunan bu küçük ülkede, stratejik konumu ve Doğu Afrika'nın en önemli limanına sahip olmasından dolayı sekiz devlet askerî üs kurmuştur (Downs ve diğrleri, 2017, ss. 19-23).

Ancak son dönemde Cibuti Cumhuriyeti'nin neoliberal politikalar benimsemesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) "Bir Kuşak Bir Yol" Projesi ile Cibuti Cumhuriyeti'nin çevresinde ciddi değişiklikler ve gelişmeler yaşandı. 2000'den itibaren çok sayıda hükûmet ve kamu binası

inşa ederek bağışlayan ÇHC, 2017'de Cibuti Cumhuriyeti'nde bir donanma yakıt ikmal üssü kurdu (Chaziza, 2018, ss. 8-9). Buna ek olarak Hong Kong'a kayıtlı bir devlet kuruluşu olan China Merchant Group (CMG), Cibuti Cumhuriyeti'nde bir deniz üssünün geliştirilmesi çalışmalarında yer almıştır. Kısaca ÇHC, Cibuti'deki tüm limanların geliştirilmesinde yer almış ve son derece başarılı "Shekou modelini" bu ile uygulamak için iddialı bir kentsel planın oluşturulmasına katkıda bulunmuştur (Şahin ve Karaköy, 2018, ss. 74-76).

Afrika Boynuzu'nda yer alan Cibuti Cumhuriyeti, Afrika, Arabistan Yarımadası ve Asya arasında bir buluşma noktası olarak eşsiz bir coğrafi konuma sahiptir. Cibuti Cumhuriyeti'nin bu coğrafi konumu, Kızıldeniz'i Hint Okyanusu'na bağlayan Bab-el-Mandeb Boğazı ile uluslararası ticaret için önemli bir kavşak noktası hâline getirmektedir. Ayrıca kuzeyde Eritre, batıda Etiyopya ve güneyde Somali ile sınırı bulunan Cibuti Cumhuriyeti, yüz ölçümü bakımından bölgenin en küçük ülkesidir. Kızıldeniz ve Aden Körfezi boyunca uzanan 370 kilometrelik sahil şeridi, Cibuti Cumhuriyeti'ne uluslararası deniz ticareti için ve özellikle de Kızıldeniz'de kilit bir erişim noktası olarak büyük bir stratejik önem kazandırmaktadır (Olika, 2018, s. 136).

Başkent Cibuti, Cibuti Cumhuriyeti'nin politik ve ekonomik merkezidir ve aynı zamanda küresel ve bölgesel güçler tarafından kurulan askerî üslere ev sahipliği yapmaktadır. Ülke, Afrika'nın en alçak noktası olan Assal Gölü ile Afar Depresyonu'nda uzanan kurak ve dağlık bir coğrafyayla karakterize edilir. Küçük bir ülke olmasına rağmen Cibuti Cumhuriyeti, bölgesel istikrarda önemli rol oynamakta ve Afrika Boynuzu'nda ekonomik ve stratejik bir merkez olarak gelişmeye devam etmektedir (Şahin ve Karaköy, 2018, ss. 66-68). Ayrıca başkent, bölgedeki en önemli limanlardan biri olarak kabul edilen Cibuti limanı ile da büyük bir ekonomik merkezdir. Kısaca küçük bir ülke olmasına rağmen Cibuti Cumhuriyeti, kilit coğrafi konumundan dolayı bölgesel istikrar ve küresel ticarete stratejik bir rol oynamaktadır (Liu, 2019, ss. 171-172).

2.1.2. Cibuti Cumhuriyeti'nde din, kültür ve gelenekler

Cibuti Cumhuriyeti'nde nüfusun %60'ı İssalardan, %35'i de Afarlardan oluşmaktadır. Toplam nüfusun %95'ini teşkil eden bu iki etnik gruptan Afarlar daha çok ülkenin kuzey bölgelerinde

yaşarken İssalar da genel olarak ülkenin güney bölgelerinde yaşamını devam ettirmektedir. Her iki etnik grup da Müslümandır ancak aralarında ciddi gerilimler yaşanmıştır, zira bu iki topluluğun arasındaki gerilimlerin 1991’de zirve yaptığı görülmüştür. Ülke nüfusunun geriye kalan %5’lik kesimini de Araplarla Avrupalılar oluşturmaktadır (Rouaud, 1997, ss. 319-322).

Nüfusunun hemen hemen hepsi Müslümandır ancak Cibuti Cumhuriyeti’nde atalardan kalan Afar veya Somali kültürüyle inançları da kendine özgü uygulamaları çerçevesinde devam etmektedir. Halk nezdine hoşgörü kültürü son derece yaygındır ve köktencilikse pek bilinen bir durum değildir. Cibuti Cumhuriyeti Anayasası’nın 1. maddesinde devlet "Demokratik Cumhuriyet" şeklinde tanımlanmış ve dinin de İslam olduğu ifade edilmiştir (Rouaud, 1997, ss. 326-329). Buradan hareketle Cibuti Cumhuriyeti’nde halkla İslam dini arasında siyasal-kurumsal bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Cibuti Cumhuriyeti’nde nüfusun çok büyük bir çoğunluğu Müslüman olsa da diğer bazı dinlere inananlar da yaşamaktadır.

Cibuti Cumhuriyeti’nde halkın en dikkat çekici özellikleri büyüleyici, oldukça saygılı ve son derece misafirperver olmalarıdır. Bunlar Cibuti Cumhuriyeti’nin iki asıl etnik grubu olan Issalarla Afarların göçebe kültüründen ibaren sahip oldukları geleneksel özelliklerdir. Cibuti Cumhuriyeti’nde kültür, kendisini oluşturan pek çok etnik topluluğun göçebelikten gelen kökenlerini kaynak almaktadır. Cibuti Cumhuriyeti’nin bu halk kültürü, şarkılarıyla, şiirleriyle ve danslarıyla dâhil geniş bir repertuarı yansıtmaktadır (Tagliani ve diğerleri, 2017, ss. 1-2).

Cibuti Cumhuriyeti’ndeki halkın sahip olduğu geleneksel mirastaki süreklilik, kültürel öğelerin bir önceki kuşağın sonraki kuşağa aktarımıyla mümkün olmuştur. Burada söz konusu olan kültürel mirastan kasıt, daha çok halk bilimi tarafından sözlü gelenek şeklinde ifade edilen bir kültürel aktarımdır. Bu kültürel değerleri Cibuti Cumhuriyeti’ndeki halk, başlangıçtan itibaren uzun dönem boyunca devam eden göçebe yaşam tarzının ardından modern yaşama geçmesine rağmen terk etmemiştir. Burada sözü edilen kültürel değerler sadece kırsal bölgelerde değil kentlerde de uygulanmaktadır. Sahip olunan bu kültürel öğeler çeşitli sosyal ve kültürel etkinliklerde devam etmekle birlikte bilhassa düğün merasimlerindeki uygulamalarla dikkat çekmektedir (Tagliani ve diğerleri, 2017, s. 3).

Şekil 2.3: Cibuti Cumhuriyeti'nde halk sarayı

Kaynak: Film Grew Fixers, 2024.

2.1.3. Cibuti Cumhuriyeti'nin avantajlı konumu, tarafsızlığı ve bölgesel rolü

Afrika Boynuzu'nda yer alan Cibuti Cumhuriyeti, 1991'den 1994'e kadar ülkede karışıklığa neden olan iç savaşa rağmen istikrarlı bir ülke olmayı başarmıştır. Avantajlı stratejik konumundan dolayı bölgesel ve uluslararası güçler arasındaki jeopolitik rekabetin tam merkezinde yer alan Cibuti Cumhuriyeti, Afrika kıtasıyla Asya kıtası, Uzak Doğu ve Arap Yarımadası'nı birbirine bağlayan çok önemli bir köprü görevi görmektedir. Bundan dolayı küresel ve bölgesel güçler önceleri ülkenin kaynaklarını sömürürken daha sonra Cibuti Cumhuriyeti üzerinden bölgedeki güçlerini artırmayı hedeflediler. Bu bağlamda 19. yüzyılda Avrupalı güçler yürüttükleri sömürge politikalarıyla Afrika kıtasını kendilerince paylaşmış, Fransa da bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölgeyi sömürgeleştirmişti. Bir asırdan fazla süren sömürge yönetiminin ardından bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölge 1977'de bağımsızlığını ilan etti. Bu durum, Soğuk Savaş döneminin hâkim olduğu uluslararası jeopolitik ortamda ve ülkenin varlığını ciddi şekilde tehdit eden bir alt bölgede gerçekleşti (Şahin ve Karaköy, 2018, ss. 63-67). Soğuk Savaş sonrası dönemde Cibuti Cumhuriyeti, avantajlı stratejik konumundan yararlanmaya ve 1999'da küreselleşme sürecine dâhil olmaya karar verdi. Amaçsa Fransa ile bağımlı sınırlı ilişkilerden kurtularak dünya ülkeleriyle kapsamlı iş birlikleri kurmaktır. Eski bir Fransız sömürgesi olan bu ülke, kendisini Arap-Afrika ülkesi olarak tanımlamakta ve pek çok siyasi ve kültürel organizasyona katılmaktadır. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Cibuti Cumhuriyeti, Bab-el-Mandeb Boğazı'na bakan seçkin coğrafi konumu, Kızıldeniz'in

girişinde bulunması, ilerici politikası ve dengeli ilişkilerinden dolayı küresel ve bölgesel güçlerin dikkatini çekti. Özellikle jeopolitik konumundan dolayı bu küresel ve bölgesel güçler, yüksek miktarda ödedikleri yıllık ücretler karşılığında Cibuti Cumhuriyeti'nde askerî üsler kurmak suretiyle çeşitli avantajlar elde etmeye çalıştılar. Bu kapsamda 2002'den itibaren başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD), ÇHC ve diğer bazı küresel güçler Cibuti Cumhuriyeti'nde askerî üsler kurmaya başlamışlardır (Idel ve Lasserre, 2021, ss. 8-9).

Bölgedeki güçler Cibuti Cumhuriyeti toprakları üzerinden hak iddia ettiler. Cibuti Cumhuriyeti, bu bölgesel güçlerden kendini korumak için uluslararası toplumun yardımına ihtiyaç duydu. Cibuti Cumhuriyeti'nin bulundukları coğrafyanın zor koşullarının sömürgecilikten kaynaklandığını düşündüğünden uluslararası güçlerin yardımından yararlanma konusunda bazı endişeleri vardı (Bouquet, 2009). Dolayısıyla uluslararası güçlerle iş birliği yapmak yerine uluslararası kuruluşlara üye olarak bu kuruluşlar tarafından sağlanan yardımdan yararlanmanın daha makul olduğuna kanaat getiren Cibuti Cumhuriyeti, bağımsızlığını ilan ettikten sonra Birleşmiş Milletler (BM), İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT), Arap Birliği ve Afrika Birliği (AfB) gibi çeşitli siyasi, ekonomik ve kültürel kuruluşlara üye oldu. Bu eski Fransız kolonisi, mümkün olan bütün desteklerden olabildiğince yararlanmaya yönelik diplomatik yaklaşımının yanı sıra Fransa ile iş birliğini güçlendirmek amacıyla da bir savunma antlaşması imzaladı. Neticede bu devlet, tüm faktörleriyle yeniden canlandı. Bununla birlikte Somali ve Etiyopya'nın tarihsel toprak talepleriyle giriştikleri savaşta tarafsız bir tavır takındı (Abdillahi, 2012, ss. 145-151). Böylece Cibuti Cumhuriyeti, Fransa'nın sağladığı korumanın ötesinde bağımsızlığını pekiştirerek Arap Birliği ve AfB'ye katılımını kolaylaştıran tarafsız bir politika izledi. Bu politikanın uygulanması, Afrika Boynuzu'ndaki diğer ülkelerin siyasi stabilitesine de önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

2.1.4. Cibuti Cumhuriyeti'nin dış politikasını etkileyen temel öğeler

Bir devletin politikalarının tanımlanmasına ve uygulanmasına yönelik hedefler belirlenir. Zira devletlerin kendi varlığını ve güvenliğini korumak her zaman en önemli hedefleridir. Uluslararası ilişkiler araştırmacılarına göre artık bugün bir devletin dış politikasını iç siyasi süreçlerden ayırmak söz konusu değildir. Bu durum, toplumu doğrudan veya dolaylı olarak

etkilemekle kalmaz, aynı zamanda devlet diplomasisini de şekillendirir. Son olarak dışarıdaki dinamiklere yönelik sarf edilen çaba, uluslararası sistemin kendisinden çok uluslararası aktörleri hedef almaktadır. Buradan hareketle dış politikanın, bir devletin diğer devletlerle ilişkilerini nasıl yöneteceği yöntemi olduğu söylenebilir. Bu çerçevede dış politika, bir devletin kendi sınırlarının ötesindeki eylemlerinin temel amaçları, ilkeleri, eğilimleri ve hedefleridir. Bu amaçlar, devletin kendi sınırlarının ötesindeki eylemlerini gerçekleştirmek için kullanılır (Mohamed ve diğerleri, 2023, ss. 1-2).

Devletler, uyguladıkları dış politikalarını çok önemli bir siyasi faaliyet olarak görürler. Zira dış politika bir devletin genel olarak bütün çıkarlarını koruyarak ona hizmet etmeyi sağlamaktadır. Dış politika kararları söz konusu olduğunda devletin ulusal çıkarlarını korumak için kullanması gereken en önemli araçlardan biri olduğu kabul edilmektedir. Devlet, dış politika yoluyla diğer devletlerin davranışlarına karşılık vermeye çalışır; daha genel bir ifadeyle koşullar kendi lehine olduğunda durumu sabit tutmaya ve elverişsiz görüldüğünde ise onu değiştirerek iyileştirmeye çalışır. Başka bir deyişle, devlet dış politika yoluyla en azından ulusal sınırlarının dışında da nüfuzunu sürdürmeyi ve hatta artırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda yapılan uluslararası araştırmaların önemli bir kısmı dış politika araştırmalarıdır (Morin, 2013, ss. 23-25).

Devletler güç bağlamında dört kategoriye ayrılır: Küçük güçler, orta büyüklükteki güçler, bölgesel güçler ve küresel güçler. Afrika'daki çoğu devlet küçük güçler kategorisine girer. Uzmanların çoğunluğu, küçük güçlerin, yani zayıf devletlerin bölgesel ya da küresel sorunlarda önemli bir rol oynamadığını düşünürler. Bu varsayımsa Cibuti Cumhuriyeti gibi zayıf devletler itiraz etmektedir (Guilbaud, 2016, ss.7-10).

Cibuti Cumhuriyeti, Afrika Boynuzu'nda bulunan küçük bir devlettir. Bağımsızlığını ilan ettiğinden bu yana genel olarak dış politikası, egemenliğini korumak ve sınırları içinde kalkınmak olarak iki hedefe odaklanmaktadır. Bununla birlikte Cibuti Cumhuriyeti, yalnızca stratejik konumuyla değil komşusu Etiyopya ile ilişkiler kurmasına olanak tanıyan bölgesel diplomasisiyle de son on yılda giderek daha merkezî bir rol oynamıştır. Ayrıca Cibuti Cumhuriyeti'nin istikrarı, Doğu Afrika'da yaşanan şiddet ve istikrarsızlığa karşı önemli

bir rol üstlenmesine olanak tanıdı. Cibuti Cumhuriyeti, komşularıyla karşılaştırıldığında sakin bir ülkedir. Ancak güney komşusu Somali'deki karmaşık durumdan dolayı istikrarsızlık ve terör tehdidi gibi riskler yaşamaktadır. Batıdaki komşusu Etiyopya ile kuzey komşusu Eritre arasında geçmişteki savaşlardan kaynaklı sorunlar bulunmaktadır. Ayrıca Cibuti Cumhuriyeti'nin yaklaşık 300 kilometre uzunluğundaki kıyı şeridiye kendine özgü zorluklarla da karşı karşıyadır. Cibuti Cumhuriyeti ekonomisine en büyük katkıyı sağlayan denizcilik, limanlar ve deniz ticaretinden sağlanan gelir ve hizmetlerin gerçekleştiği Aden Körfezi, deniz haydutluğu eylemlerine maruz kalmaktadır (Olika, 2018, s. 136).

Coğrafi olarak küçük olmasına ve yaklaşık bir milyon nüfusa sahip olmasına rağmen Afrika Boynuzu'ndaki özel konumu sayesinde Cibuti Cumhuriyeti son birkaç yılda uluslararası arenada stratejik bir yer edindi. Aden Körfezi, Kızıldeniz ile Hint Okyanusu arasında yer aldığından bu devlet küresel güçlerin bölgeye yönelik politikalarında kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda Cibuti Cumhuriyeti, küresel güçlerden ekonomik, politik ve özellikle askerî destek sağlamak için dış politika stratejileri geliştirmiştir. Cibuti Cumhuriyeti'nin mevcut konumu, ülkenin doğrudan dış politikasını etkilemiştir. Gelişmekte olan ülkelerin dış politikaları dikkate alındığında Cibuti Cumhuriyeti'nin bu ülkelerden farklı olduğu görülmektedir. Cibuti Cumhuriyeti, yüz ölçümü küçük olmasına ve sahip olduğu güç sınırlı olmasına rağmen kendi güvenliğini ve çıkarlarını korumak için aktif ve etkili bir dış politika yürütmektedir (Le Gouriellec, 2020, ss. 111-115).

2.1.5. Cibuti Cumhuriyeti'nin ekonomi politiği

2.1.5.1. Cibuti Cumhuriyeti'nde ekonomik gelişmeler

Son on yılda Cibuti Cumhuriyeti, stratejik coğrafi konumu sayesinde ulaşım altyapısı ve liman yatırımlarında önemli ölçüde büyüme kaydetmiştir. Ancak ileriye yönelik geniş perspektiften bakıldığında bu büyümenin kapsayıcılık ve sürdürülebilirliğine dair bazı endişeler bulunmaktadır. Gayri safi yurt içi hâsılanın (GSYİH) oranı 2013-2016 döneminde ortalama %8 iken kişi başına düşen GSYİH oranıysa aynı dönemde ortalama %3,6 olarak gerçekleşmiştir ki bu da emsal ülkelere kıyasla iyi bir performanstır. Ancak bu büyüme tamamlanmış değildir;

aşırı yoksulluk hâlâ nüfusun %8,2'sini etkilerken işsizlik %39'a ulaşmış ve beşerî sermayeyse genel olarak düşük kalmıştır (Downs ve diğerleri, 2017, ss. 20-30).

Bab-el-Mandeb Boğazı'nın güneybatı kıyısında yer alan Cibuti Cumhuriyeti'nin ekonomisi, hem sahip olduğu stratejik konumu hem de serbest ticaret bölgesi olması sayesinde transit ticarete ve hizmet faaliyetlerine dayanmaktadır. Bunun yanında bu devlet ekonomik olarak Afrika Kalkınma Bankası (African Development Bank-AfDB), ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (United States Agency for International Development- USAID), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) gibi uluslararası kurumlar ile Fransa, Japonya, Suudi Arabistan gibi dost ülkelerden sağlanan dış yardımlardan da etkilenmektedir. Cibuti Cumhuriyeti ekonomisi aynı zamanda ABD, Fransa, Almanya, Japonya, ÇHC gibi devletlerin Cibuti Cumhuriyeti'ndeki askerî üsleri için ödenen kiraların gelirlerine son derece ciddi şekilde bağımlıdır. Ülkede askerî üssü bulunan bu güçlerin Cibuti Cumhuriyeti'nin ulusal ekonomisine dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır. Temelde bu üç kaynağa dayanan Cibuti Cumhuriyeti ekonomisi son on yıllık dönemde ortalama %6'lık bir büyüme oranı yakalamıştır. Bu bağlamda hem ulaşım hem de altyapı alanındaki yeni yatırımlar tamamlandığında daha hızlı bir büyüme kaydetmesi beklenmektedir ancak hem yoksulluk hem de işsizlik oranının seviyesinin yüksekliği ülkenin en büyük sorunları arasındadır. Genişleyen kayıt dışı ekonomi dikkate alındığındaysa ülkenin refah seviyesinin resmî rakamlarda görülenden daha yüksek olduğu görülmektedir (Downs ve diğerleri, 2017, ss. 37-38).

Cibuti Cumhuriyeti ekonomisinde tarım sektörüne gelince, ülkenin çok az yağış almasından dolayı tarımla ilgili faaliyetler oldukça sınırlı kalmıştır ki nüfusun ihtiyaçlarının %10'unu ancak karşılayabilmektedir. İhtiyaç duyulan temel gıda maddelerinin geri kalanıysa ithalatla karşılanmaktadır. Diğer taraftan çoğunlukla kapalı alanlarda geleneksel şekilde yapılan hayvancılık faaliyetleri, halkın ana gelir kaynağını teşkil etmektedir. Canlı hayvan satışı en önemli ihracat kalemlerinden birisidir ki ülkenin millî gelirinin yaklaşık üçte biri bu sektörden gelmektedir (Abdi Yusuf ve Alkan, 2020, ss. 219-220).

Cibuti Cumhuriyeti, halkın enerji, su, gıda gibi temel ihtiyaçları karşılanamadığından ithalata ve dışarıdan gelen yatırım ile yabancı sermayeye bağımlı hâle gelmiştir. Bu çerçevede Cibuti

limanı son dönemde ülkenin kalkınmasında son derece önemli bir rol oynamış ve denize kıyısı bulunmayan Etiyopya'nın deniz ticareti için yaptığı yatırımın da artmasını sağlamıştır. Cibuti Cumhuriyeti'nin dış ticareti büyük ölçüde ithalata bağımlıdır. İhracat, ülkenin toplam dış ticaretinin %10'undan azını oluşturmaktadır. 2017'nin toplam dış ticaret hacmi, 158 milyon ABD doları ihracat ve 4.745 milyar ABD doları ithalat olmak üzere 9.4 milyar ABD doları olmuştur. Cibuti'nin en önemli dış ticaret ortaklarıysa Etiyopya ile ÇHC'dir (Abdi Yusuf ve Alkan, 2020, ss. 222-227).

Son dönemde Cibuti Cumhuriyeti'nin küçük ekonomisi hızla büyümüştür. 2017'de %1,4 ve 2018'de %6'lık büyümenin ardından 2019'da üretimin %7 oranında artması beklenmiştir. 2017'nin Ekim ayında ihracatın, hem lojistik hizmetleri hem de altyapıyla desteklenmesinden dolayı arttığı görülmüştür. Kademeli gelişimi sayesinde hızla büyüyen sanayi sektöründe imalat ürünleriyle özellikle inşaat malzemeleri gıda maddeleri ithalatının yerini almıştır (Ahmed, 2021, ss. 1-3). Orta vadede Cibuti Cumhuriyeti'nin yeni ticaretini bunların oluşturacağı düşünülmektedir.

Cibuti Cumhuriyeti hükûmetinin ülkeyi lojistik, ticaret ve dijital hizmetler için bölgesel bir merkez hâline getirme stratejisi dikkate alındığında Tablo 2.1'deki ekonomik tablonun olumlu olduğu görülmektedir. Bu çerçevede GSYİH'nin 2017-2021 döneminde yükseldiği, yani ekonomik büyümenin yaşandığı görülmektedir. Bu büyümenin de lojistik, taşımacılık ve iletişim hizmetlerinin ihracatını desteklemesi öngörülmektedir ki böylece ülkenin iddialı orta vadeli yatırım programının meyvelerini toplamaya başlayacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak ihracat sektörünün ağırlıklı olarak hafif sanayi ve ulaştırma hizmetlerine dayandığı söylenebilir. Ancak gelenekselin dışında bunlarla ilişkili olmayan ihracatın kademeli şekilde ortaya çıkmasıyla katma değer artacağı da bilinen bir gerçektir (International Monetary Fund [IMF], 2022).

Tablo 2.1: Cibuti Cumhuriyeti'nin ana ekonomik göstergeleri (2017-2021)

Büyüme göstergeleri	2017	2018	2019	2020	2021
GSYİH (milyar ABD doları-cari fiyatlar)	2.77	2.92	3.17	3.42	3.70
GSYİH (% olarak yıllık büyüme, sabit fiyatlarla)	5.4	8.4	7.5	1.0	8.5

Kişi başına düşen GSYİH (ABD doları)	2.711	2.787	2.36	3.088	3.48
Bütçe denge\GSYİH %	-4.5	-2.8	-0.8	-2.7	-1.7
Kamu borcu\GSYİH %	71.2	72.2	70.9	68.6	
Devlet borcu (GSYİH'nin yüzdesi olarak)	47.9	48.0	47.4	45.8	45.0
Enfeksiyon oranı (%)	0.6	0.1	3.3	2.9	0.8
Cari işlemler dergesi (milyar ABD doları)	-0.10	0.44	-0.01	0.02	0.04
Cari işlemler dengesi (GSYİH'nin yüzdesi olarak)	-4.5	18.0	24.7	-0.8	0.2

Kaynak: IMF, 2022.

2.1.5.1.1. Cibuti Cumhuriyeti'nin ekonomik bağlamı

Afrika Boynuzu'nda küçük bir ülke olan Cibuti Cumhuriyeti, Afrika, Arabistan Yarımadası ile Asya arasında ticari bir kavşak noktası olarak stratejik bir coğrafi konuma sahiptir. Kızıldeniz ve Aden Körfezi boyunca uzanan bu ayrıcalıklı konum, onu küresel deniz ticareti için son derece önemli bir merkez hâline getirmiştir. Fransa sömürgeciliğinin bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölge ekonomisi üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölgenin 1977'de bağımsızlığını kazanmasının ardından tarihsel olarak ticaret ve gemiciliğe odaklanmış olan ekonomisini çeşitlendirmeye çalışmıştır (Downs ve diğerleri, 2017, ss. 2-4). Bu çerçevede ekonomisini çeşitlendirmeye çalışan Cibuti Cumhuriyeti aşağıdaki sektörlere özel önem vermiştir (Mohamed ve diğerleri, 2023, ss. 2-3):

Ulaşım ve lojistik: Cibuti Cumhuriyeti, Afrika, Asya ve Avrupa arasındaki ticareti kolaylaştıran bölgedeki en dinamik limanlardan birine ev sahipliği yapmaktadır. Cibuti limanı, liman altyapısına devam eden yatırımlarla deniz ticareti için önemli bir merkez olarak hizmet vermektedir.

Mali hizmetler: Mali sektör, büyük ölçüde bankacılık sektörünün hem liman faaliyetleri hem de ticari faaliyetlerle bağlantılı mali hizmetlerin genişlemesi sayesinde önemli bir büyüme kaydetmiştir.

Gelişen turizm: Cibuti Cumhuriyeti, Assal Gölü ile Moucha ve Maskali Adaları gibi eşsiz doğal alanlarının turizm potansiyelini aktif bir şekilde keşfederek macera ve otantik bir kültürel deneyim arayan gezginlerin ilgisini çekmektedir.

2.1.5.1.2. Sürdürülebilir kalkınma ve bölgesel rol

Cibuti Cumhuriyeti'nin tarihi, Kızıldeniz'in güney girişinde yer alan stratejik coğrafi konumuna dayanmaktadır. Afrika'nın doğusunu Arap Yarımadası'na bağlayan eski ticaret yollarının ayrılmaz bir parçası durumundaki bölge, eski çağlardan beri önemli bir yerleşim merkezi özelliği göstermiştir. Bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölge, yüzyıllar boyunca Mısırlılar, Persler, Osmanlılar ve Araplar gibi medeniyetlerin varlığıyla Afrika, Arabistan ve Asya arasındaki kültürel ve ticari alışverişin kavşağı olmuştur.

Sömürge dönemi de Cibuti Cumhuriyeti üzerinde önemli bir iz bırakmıştır. 19. yüzyılda Fransa bölgedeki varlığını, bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölgeyi ticaret ve gemicilik için stratejik bir üs olarak kullanmak suretiyle pekiştirdi. Bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölge 1977'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra egemen bir ulus hâline geldi ancak sahip olduğu stratejik konumu uluslararası ilişkiler bağlamında çok önemli olmaya devam ettiğinden yabancı askerî üslere ev sahipliği yapmakta ve büyük bir lojistik merkez olarak dünya ticaretinde kilit bir rol oynamaktadır. Cibuti Cumhuriyeti'nin bu kilit rolü ve sürdürülebilir kalkınması aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Mohamed ve diğerleri, 2023, s. 3):

Sürdürülebilir kalkınma girişimleri: Cibuti Cumhuriyeti, özellikle doğal kaynakların yönetimi ve yenilenebilir enerjilerin teşvikine odaklanmak suretiyle sürdürülebilir kalkınma girişimlerinde aktif olarak yer almaktadır.

Büyüyen bölgesel rol: Bölgesel bir merkez olarak Cibuti Cumhuriyeti, Afrika Boynuzu'nun ekonomik istikrarında kilit bir rol oynamaktadır. Bölgesel ortaklıklar ve iş birliği anlaşmaları Cibuti Cumhuriyeti'nin bölgesel bir ekonomik merkez olarak konumunu güçlendirmektedir.

Eğitim ve öğretime yatırım: Ekonomide çeşitlendirmeyi teşvik etmek için Cibuti Cumhuriyeti beşerî sermayesini güçlendirmeye odaklanmaktadır. Hem eğitim hem de mesleki eğitime yapılan yatırımlar, nüfusu çeşitlendirilmiş bir ekonomiye katılmak için gereken becerilerle donatmayı amaçlamaktadır.

Yabancı yatırımın teşvik edilmesi: Cibuti Cumhuriyeti, vergi teşvikleri sunarak ve idari prosedürleri kolaylaştırarak ülkeye daha fazla yabancı yatırım çekmeye çalışmaktadır. Bu sayede ekonomik sektörlerin çeşitlendirilmesi ve deniz taşımacılığı gelirlerine olan bağımlılığın azaltılması hedeflenmektedir.

2.1.5.2. Cibuti Cumhuriyeti'nin ekonomik zorlukları ve beklentileri

1892'den beri faaliyetleri devam eden Cibuti limanı, Etiyopya ile Eritre arasında 1998'de başlayan savaş esnasında faaliyetlerindeki canlanmayla dikkat çekti. Önceleri Eritre'nin Assab limanını kullanan Etiyopya'nın, Eritre bağımsız olduktan sonra artık bir denize çıkışı kalmadı. Etiyopya ile Eritre arasında patlak veren savaşla birlikte tüm bu trafik Cibuti limanına kaydı. Cibuti limanının faaliyetlerinin %80'ini bugün hâlâ Etiyopya oluşturmaktadır. Cibuti limanının büyümesinde Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) yatırımlarının da katkısı büyük olmuştur. Dünyanın üçüncü büyük liman işletmecisi olan Dubai Ports World (DPW) 2000'den bu yana Cibuti limanını da yönetmektedir (Bayraktutan ve Özbilgin, 2013, ss. 12-15).

Cibuti Cumhuriyeti'nde, Cibuti limanı dışında, Dorale'de çok daha gelişmiş şartları olan ve üçüncü nesil gemilerin karşılandığı yeni bir liman inşa edilmiştir. Ayrıca Dorale liman kompleksine 400 milyon ABD doları yatırıma mal olan 20 hektarlık bir alan üzerine kurulu büyük bir serbest bölgesi de dâhildir. Serbest bölgenin geliştirilmesiyle birlikte ülke yabancı yatırımcıları çekmeyi ummaktadır. 2003'te ABD üssünün kurulmasının ardından DPW'nin burada inşa ettiği 153 milyon dolara mal olan büyük petrol terminali 2006'da hizmete girmiştir. Ayrıca DPW'nin desteğiyle 2008 sonunda 427 milyon dolara mal olan bir de konteyner terminali açılmıştır. USAID Afrika'ya yönelik acil gıda yardımlarını da bu Dorale serbest bölgesinde depolamaktadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu [DEİK], 2022, ss. 11-12).

Cibuti limanında 2007’de 7.4 milyon ton mal elleçlenmiştir ve bu rakam 2006’ya göre %36 artmıştır. Cibuti Cumhuriyeti hükûmeti, limanı Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarının (Common Market for Eastern and Southern Africa-COMESA) on dokuz ülkesi için bir merkez hâline getirmeye çalışmakta ve Etiyopya’daki Addis Ababa ile arasında inşa edilecek demir yolu bağlantısına güvenmektedir. Bu güçlü yönlerine rağmen Cibuti Cumhuriyeti ekonomisi, taşımacılık ve lojistik sektörüne aşırı bağımlılık, dış şoklara karşı kırılganlık ve özellikle gençler arasındaki yüksek işsizlik oranı gibi bir dizi ekonomik zorlukla da karşı karşıyadır (Mohamed ve diğerleri, 2023, ss. 14-15).

Tablo 2.2: Cibuti Cumhuriyeti’nin ana ekonomik sektörleri

Ekonomik faaliyetlerin sektörel dağılımı	Tarım	Sanayi	Hizmet
Sektörlere göre istihdam (toplam istihdamın yüzdesi olarak)	33,1	13,1	53,8
Katma değer (GSYİH % olarak)	1,4	12,4	71,9
Katma değer (% olarak yıllık büyüme)	3,5	10,8	2,5

Kaynak: Dünya Bankası [DB], 2023.

Tablo 2.2’den hareketle Cibuti Cumhuriyeti ekonomisindeki en büyük payın hizmet sektöründe olduğu görülmektedir ki bu, istihdamın yarısından fazlasını kapsamaktadır. Ülkenin GSYİH’nin %71,9’unun temsil edildiği, bilhassa limanlardaki faaliyetlerde hizmet sektörüne bağımlılığın olduğunu söylemek mümkündür. Ülkenin istihdamının üçte birinden fazlasını temsil eden tarım sektörü, GSYİH’nin %1,4’üne karşılık gelmektedir. Başka bir deyişle, tarım sektörünün ekonomideki payının pek de fazla olmadığı görülmektedir. İstihdamın %13,1’ini oluşturan sanayi sektörü ise GSYİH’nin %12,4’ünü oluşturmaktadır. Sanayi sektörü, Cibuti Cumhuriyeti ekonomisinde kaydedilen en yüksek büyüme oranıyla dikkat çekmiştir (DB, 2023).

Cibuti Cumhuriyeti’nin ekonomisi, Kızıldeniz ile Aden Körfezi arasında bulunan Bab-el-Mandeb Boğazı’nda sahip olduğu stratejik konum ile serbest ticaret bölgesinde gerçekleştirilen uluslararası transit ticaret ve hizmet sektörünün faaliyetlerine bağlıdır. Bunların yanında ülkenin ekonomisini IMF, USAID, AfDB gibi uluslararası kurumlar ile başta Japonya olmak üzere, Suudi Arabistan ve Fransa gibi dost ülkelerden sağlanan dış yardımlar da etkilemektedir. Diğer taraftan ekonomik olarak Cibuti Cumhuriyeti; Fransa, ABD, Japonya, ÇHC ile Almanya gibi devletlerin, ülkenin toprakları üzerindeki askerî üslerinden elde edilen kira gelirlerine büyük

ölçüde bağımlıdır. Bu devletler tarafından askerî üsler için ödenen kiralara Cibuti Cumhuriyeti'nin ulusal ekonomisine dolaylı olarak ciddi katkı sağlamaktadır (Downs ve diğerleri, 2017, ss. 37-38).

2.1.5.3. Cibuti Cumhuriyeti'nin dış ticareti

Bir ülkenin ithal ettiği ve ihraç ettiği her şey dış ticaret olarak bilinir. Ülkenin dışında üretilmiş her türlü malın satın alınması ithalat, ülkede üretilen her türlü malın ülke dışına satılmasıysa ihracattır. Ülkeye giren, yani satın alınan mallarla ülkeden çıkan, yani satın alınan malların değeri arasındaki ilişki de ticaret dengesini göstermektedir. Ülkeden çıkan ürünlerden ülkeye giren ürünler daha fazla olduğunda dış ticarete bir açık oluşur ki bu durumda ülke para kaybeder. Ancak ülkeden çıkan ürünler, ülkeye giren ürünlerden daha fazla olursa ülke döviz kazanarak zenginleşir. Böylece ülkenin dış ticaretinde bir denge sağlanmış olur (Çevikoğlu, 2022).

1995'ten itibaren Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) üye olan Cibuti Cumhuriyeti, Aralık 2013'te Bali'deki DTÖ toplantısında yapılan ve 22 Şubat 2017 tarihinde yürürlüğe giren Ticareti Kolaylaştırma Anlaşması'nın (Trade Facilitation Agreement-TFA) da taraflarından biridir (Şahin ve Karaköy, 2018, ss. 66-68).

Dış ticaret, Cibuti Cumhuriyeti'nin ekonomisinin %108'inden fazlasını oluşturmaktadır. DTÖ, Arap Birliği, AfB, Hükûmetler Arası Kalkınma Otoritesi (Intergovernmental Authority on Development-IGAD) ve COMESA gibi uluslararası kuruluşların üyelerinden olan Cibuti Cumhuriyeti, Doğu Afrika'da serbest ticaret bölgesine sahiptir ve serbest ticaret rejimini uygulamaktadır. Afrika kıtasında birçok ikili anlaşma ve serbest ticaret anlaşması da imzalamıştır. Cibuti Cumhuriyeti, özellikle denize kıyısı olmayan Etiyopya başta olmak üzere bölgenin ekonomik entegrasyonuna katkıda bulunmayı son derece önemsemektedir (Şahin ve Karaköy, 2018, ss. 66-68).

Cibuti Cumhuriyeti'nin ticari dengesi, hayvancılığın dışında çok az ürün ihraç etmesi ve buna karşılık çok fazla üretim malı, petrol ve gıda ürünü ithal etmesinden dolayı yapısal bağlamda olumsuz seyretmektedir. Bunun yanında düzenlenen yeni ithalat ile yeni ihracat için liman hizmetlerinin ücretlerinden dolayı ülke hizmet sektörüyle ihracata göre fazla

vermektedir. Yönetim, ÇHC'nin 2018'de yeni başlattığı süreci ve başta Türk şirketlerinden gelen doğrudan yabancı yatırımlarla desteklenen önemli altyapı yatırım programlarını gelecek dönemde de sürdürmeyi planlamaktadır (DEİK, 2022, ss. 6-7).

Cibuti Ticaret Odası da ülkenin ticaretinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bir grup yerel tüccar tarafından 1907'de kurulmuş olan Cibuti Ticaret Odası, 2002'de iç tüzüğünde yaptığı bazı düzenlemelerin ardından özel sektörün kurumsal temsilcisi oldu. Böylece 44 seçilmiş üyeden oluşan Cibuti Ticaret Odasının Genel Kurulu, ekonominin tüm alanlarının temsil edildiği müzakere organı hâline geldi. Ticaret Odasına, bütün idari işlemlerin yürütülmesini sağlayan, kurumu hem yasal hem de resmî temsilcisi olan bir başkan tarafından başkanlık edilir. Ticaret Odası başkanına görevinde, Genel Kurulun görevlendirdiği sekiz üyeden oluşan büro yardımcı olmaktadır. Gönüllü olarak görev yapan bu üyeler hiçbir ücret almamaktadır. Cibuti Cumhuriyeti'nin ulusal çıkarlarının dikkate alınmasından dolayı Ticaret Odası tarafından yönetilen tüm kuruluşlar ve hizmetler sektörü, işlerin yönetiminde ve faaliyetlerin geliştirilmesinde uzmanlaşmış gönüllü iş adamlarının da kadınların da deneyiminden ticari olarak faydalanmaktadır. Ticaret Odası, ekonomik operatörlerin görüşlerini ifade ederek savunmasının yanında, Cibuti Cumhuriyeti'nin gelişimini teşvik ederek ekonomik refahı artırma, yoksullukla mücadele ederek insani olarak ilerlemeye katkıda bulunma gibi konulara dair öneriler geliştirerek bunları sunmakla görevlidir. Bu bağlamda ticareti kolaylaştıran bir kurum olarak çeşitli çalışmalar yapıp ekonomik veriler toplamak suretiyle ülkenin ulusal pazarının da farkındalığını artırmak için çalışmaktadır (Güven, 2021, s. 521).

2.1.5.3.1. Cibuti Cumhuriyeti'nin ithalatı

Cibuti Cumhuriyeti'nin dış ticaret hacminde son dönemlerde bir artış söz konusu olmuştur. Tablo 2.3'te görüldüğü gibi 2019 yılı haricinde genel olarak hem ithalat hem de ihracat olmak üzere toplam dış ticaret hacmi artmıştır. Ülkenin ithalatı ihracatından daha fazla olduğundan Cibuti Cumhuriyeti'nin dış ticaretinde açık söz konusudur. Tablo 2.3'te ülkenin dış ticaret verileri, Tablo 2.4'te ülkenin ithalat yaptığı başlıca ülkeler ve Tablo 2.5'te de ülkenin ithal ettiği başlıca ürünler görülmektedir.

Tablo 2.3: Cibuti Cumhuriyeti'nin dış ticareti (1.000\$)

YILLAR	İHRACATI	İTHALATI	HACİM	DENGE
2001	23.326	413.517	436.843	-390.191
2005	69.912	991.850	1.061.762	-921.938
2010	97.962	1.993.284	2.091.246	-1.895.322
2015	139.162	4.267.929	4.407.091	-4.128.767
2016	112.805	4.533.130	4.645.935	-4.420.325
2017	160.702	4.843.784	5.004.486	-4.683.082
2018	157.159	5.749.040	5.906.199	-5.591.881
2019	164.063	4.277.602	4.441.665	-4.113.539

Kaynak: Trademap Mirrordata Cibuti, 2020.

Tablo 2.3'te de görüldüğü gibi Cibuti Cumhuriyeti'nin dış ticaretinde her yıl artış olmuştur. Bu tabloya göre ithalatı 2001'de 413.517 dolar olarak gerçekleşirken 2019'da 4.277.602 dolara; ihracatının 2001'de 23.326 dolar olarak gerçekleşirken 2019'da 164.063 dolara yükseldiği görülmektedir. Verilere göre Cibuti Cumhuriyeti'nin dış ticaret dengesinin olumsuz seyrettiğini söylemek mümkündür. Bu durumun da ülkenin ithalatıyla ihracatı arasında ciddi bir açık olmasından, yani dış ticaretteki dengesizlikten kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 2.4'te görüldüğü gibi ÇHC, Cibuti Cumhuriyeti'nin ithalatında pazarın yarısından fazlasını oluşturduğundan önemli bir ticaret ortağıdır. ÇHC'nin ardından ikinci sırada Hindistan yer almaktadır. Tablo 2.4'e göre üçüncü sırada bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'nin ithalatındaki payında istikrarlı bir artış görülmektedir. 2017'de 102.506 dolar olan ithalat, 2019'da 251.923 dolara yükseldi. Türkiye Cumhuriyeti hızla Cibuti Cumhuriyeti'nin ithalat ortağı olan ülkelerden biri hâline gelmektedir.

Tablo 2.4: Cibuti Cumhuriyeti'nin ithalat yaptığı başlıca ülkeler (1.000\$)

ÜLKELER (İlk 15)	2017	2018	2019	Pay (% 2019)	Değişim (% 2018-2019)
TOPLAM İTHALAT (Diğerleriyle)	4.843.784	5.749.040	4.277.602	100	-25,6
1. ÇHC	2.187.202	1.871.676	2.210.291	51,7	18,1
2. Hindistan	274.433	861.251	357.249	8,4	-58,5

3.	Türkiye Cum.	102.506	196.648	251.923	5,9	28,1
4.	Fas	30.599	108.958	223.198	5,2	104,8
5.	Endonezya	202.486	211.544	162.584	3,8	-23,1
6.	ABD	157.308	112.742	154.083	3,6	36,7
7.	S. Arabistan	125.841	124.057	124.896	2,9	0,7
8.	Fransa	92.166	85.004	80.950	1,9	-4,8
9.	Malezya	144.408	204.866	79.001	1,8	-61,4
10.	G. Afrika	95.592	110.578	67.729	1,6	-38,8
11.	Pakistan	32.154	58.379	55.187	1,3	-5,5
12.	Japonya	52.117	34.941	51.891	1,2	48,5
13.	Belçika	51.049	26.638	47.004	1,1	76,5
14.	Mısır	34.514	40.885	45.396	1,1	11
15.	Tayland	64.308	51.139	42.752	1	-16,4

Kaynak: Trademap Mirrordata Cibuti, 2020.

Tablo 2.5: Cibuti Cumhuriyeti'nin ithal ettiği başlıca ürünler (1.000\$)

GTİP	ÜRÜNLER (İlk 15)	2017	2018	2019	Pay %, 2019)	Değişim (% , 2018-2019)
	TOPLAM İTHALAT (Diğerleriyle)	4.843.784	5.749.040	4.277.602	100	-25,6
3105	Azot, fosfor ve potasyumun ikisini veya üçünü içeren mineral veya kimyasal gübreler	30.763	110.199	207.035	4,8	87,9
7210	Demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde mamulleri, genişlik ≥600 mm (kaplanmış)	50.629	147.237	148.005	3,5	0,5
1511	Palm yağı ve fraksiyonları(kimyasal olarak değiştirilmemiş)	253.964	334.086	119.169	2,8	-64,3
1701	Kamış/pancar şekeri ve kimyasal saf sakkaroz (katı hâlde)	83.233	190.040	110.210	2,6	-42
1006	Pirinç	105.491	88.441	109.384	2,6	23,7
1512	Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları ve bunların fraksiyonları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	30.541	37.233	91.435	2,1	145,6
7214	İnşaat demiri	30.842	66.587	83.169	1,9	24,9
3102	Azotlu mineral veya kimyasalgübreler	43.004	30.174	75.671	1,8	150,8
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	161.224	1.249 025	74.087	1,7	-94,1

9403	Diğer mobilyalar ve aksesuar parçaları	75.569	65.092	72.198	1,7	10,9
6402	Dış tabanı ve yüzü kauçuk veya plastik maddeden olan diğer ayakkabılar	84.971	64.996	64.238	1,5	-1,2
7209	Demir veya alaşımsız çelikten yassı haddelenmemiş (genişliği > 600 mm, soğuk haddelenmiş, kaplanmamış)	21.985	31.382	58.423	1,4	86,2
3401	Sabunlar, yüzey aktif organik ürünler ve müshahharlar	38.585	40.290	55.350	1,3	37,4
3901	Etilen polimerleri (ilk şekillerde)	54.985	62.373	50.401	1,2	-19,2
6203	Erkekler ve erkek çocuk için takım elbise, takım, ceket, blazer, pantolon, tulum ve şort (yüzme kıyafeti hariç)	58.654	51.395	49.500	1,2	3,7

Kaynak: Trademap Mirrordata Cibuti, 2020.

Tablo 2.5'te de görüldüğü gibi 2019'da Cibuti Cumhuriyeti'nin en fazla ithal ettiği ürünler şu şekilde sıralanabilir: Mineral veya kimyasal gübreler %4,8; demir veya alaşımsız çelikten yassı haddelenmiş ürünler %3,5 ve palm yağı ve fraksiyonları %2,8.

2.1.5.3.2. Cibuti Cumhuriyeti'nin ihracatı

2001'de Cibuti Cumhuriyeti'nin ihracatı 23 milyon dolar civarındayken 2019'da 164 milyon dolara yükseldi. Bu durum Tablo 2.6'da gösterilmektedir. Bu tabloda Cibuti Cumhuriyeti'nin en büyük ihracat ortaklarının Suudi Arabistan, ABD, Hindistan ve ÇHC olduğunu görülmektedir. Cibuti Cumhuriyeti'nin toplam ihracatının %80'inden fazlası bu dört ülkeye yapılmaktadır. İhracatta en büyük ortak olan Suudi Arabistan, Cibuti Cumhuriyeti'nin ihracatının üçte birinden fazlasını oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ise 406 bin dolarlık ihracatıyla 42. sırada yer almaktadır.

Tablo 2.6: Cibuti Cumhuriyeti'nin ihracat yaptığı başlıca ülkeler (1.000\$)

ÜLKELER (İlk 15)	2017	2018	2019	Pay (% 2019)	Değişim (% 2018-2019)
------------------	------	------	------	-----------------	--------------------------

TOPLAM İHRACAT (Diğerleriyle)	160.702	157.159	164.063	100	4,4
1 Suudi Arabistan	55.471	48.420	57.305	34,9	18,3
2 ABD	34.673	48.113	30.961	18,9	-35,6
3 Hindistan	4.105	11.969	21.181	12,9	.
4 ÇHC	12	204	20 136	12,3	9770,6
5 G. Kore	263	491	7 087	4,3	1343,4
6 Mısır	3.997	7.144	6.930	4,2	- 3
7 İngiltere	5.860	6.363	6.057	3,7	-
8 Nijerya	3.215	5.470	2.178	1,3	-60,2
9 Fransa	3.041	1.250	1.707	.	36,6
10 Avustralya	1.431	1.420	1.321	0,8	- 7
11 Hollanda	5.957	6.993	1.211	0,7	-82,7
12 Kenya	456	10	1 105	0,7	10 950
13 Polonya	2.287	1.559	986	0,6	-36,8
14 Hong Kong	1 121	1.646	966	0,6	-41,3
15 Slovakia	346	446	844	0,5	89,2
...					
41 Türkiye Cum.	406	244	15		-93,9

Kaynak: Trademap Mirrordata Cibuti, 2020.

Cibuti Cumhuriyeti'nin ihracatında öne çıkan ürünlerse Tablo 2.7'de gösterilmiştir. Bu tabloda koyunların, keçilerin ve diğer canlı hayvanların Cibuti Cumhuriyeti'nden ihraç edildiği görülmektedir. 2019'da canlı hayvanlar ülkenin ihracatının yaklaşık %38'ini, kuru bakliyatlar ve kimyasallarsa toplam ihracatın yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır.

Tablo 2.7: Cibuti Cumhuriyeti'nin ihraç ettiği başlıca ürünler (1.000\$)

GTİP	ÜRÜNLER (İlk 15)	2017	2018	2019	Pay (% 2019)	Değişim (% 2018-2019)
	TOPLAM İHRACAT (Diğerleriyle)	160.702	157.159	164.063	100	4,4
0106	Diğer canlı hayvanlar	18.192	26.258	33.185	20,2	26,4
0104	Canlı koyun ve keçiler	30.516	27.106	29.062	17,7	7,2
2827	Klorürler, oksiklorürler, hidroklorür, bromürler, oksibromürler, iyodürler ve osiyiyodürler	0	0	19 778	12,1	100
0713	Kuru baklagiller (kabuksuz) (taneleri ikiye ayrılmış)	2.222	5.007	14.384	8,8	187,3

8548	Elektrik pilleri, bataryaları ve akümülatörlerinin döküntü ve hurdaları; kullanılmış olanlar; elektrikli aksam arçalar	504	2.135	8.252	5	286,5
0901	Kahve, kahve kabuk ve kapçıkları, içinde herhangi bir oranda kahve bulunup kahve yerine kullanılan ürünler	17.751	11.176	5.342	3,3	-52,2
1201	Soya fasulyesi	1.044	4.290	4.353	2,7	1,5
2713	Petrol koku, petrol bitümeni ve petrol yağlarının veya bitümenli minerallerden elde edilen yağların diğerkalıntıları	0	0	2.177	1,3	100
4813	Sigara kâğıdı	0	1.489	1.986	1,2	33,4
8429	Buldozerler, greyderler, toprak tesviye makineleri, skreyperler, mekanik küreyiciler, ekskavatörler, yol silindirlerivb.	215	218	1.449	0,9	564,7
8411	Turbojetler, turbopropellerler ve diğer gaz türbinleri	1.019	7	1.093	0,7	15514,3
0902	Çay	748	768	1.064	0,6	38,5
4402	Odun kömürü	14.476	1.572	868	0,5	-44,8
8609	Bir veya daha fazla taşımaşekline göre özel olarak yapılmış ve donatılmış Konteynerler	5	643	830	0,5	29,1
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	2.594	120	570	0,3	375

Kaynak: Trademap Mirrordata Cibuti, 2020.

2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika politikası ve Cibuti Cumhuriyeti

Bu başlık altında Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleri ile diplomatik ilişkilerin kurulması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya artan ilgisinde Cibuti Cumhuriyeti'nin önemi incelenecektir.

2.2.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi

Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi, Osmanlı Devleti'nin çöküşünden sonra, yani 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen modern Cumhuriyetle başlamıştır. Bir başka ifadeyle 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Cumhuriyet, Osmanlı Devleti'nin çöküşünden sonraki en önemli adımdı. Mustafa Kemal Atatürk, yeni kurulan Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Hükûmetse Millî Mücadele'ye öncülük eden ve merkezi Ankara olan Devrimci Grup tarafından oluşturuldu. Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmuş olan yeni Cumhuriyette, yapılan reformlarla ülke demokratik, laik bir cumhuriyet hâline getirilerek hukukun üstünlüğüne ve modernleşmeye önem verilmiştir. Böylece Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının liderliğiyle uygulamaya konulan reformlar sayesinde ülke cumhuriyet, demokrasi ve laiklik prensiplerine uygun hâle gelmiştir. Gerçekleştirilen reformların merkeziniyse hukukun üstünlüğü ve modernizasyona güçlü bir şekilde odaklanma oluşturmuştur. Ayrıca yapılan reformlarla ülkenin, köy ve tarım toplumundan büyük ölçüde endüstriyel ve kentsel bir topluma dönüşmesi de sağlanmıştır (History Maps, 2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından 1924 Anayasası'nın onaylanmasıyla da bu yeni siyasal düzenin hukuki temellerinin atılmasını sağladı ki bu durum Türkiye Cumhuriyeti'ne istikrar ve anayasal düzen kazandırılmış oldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1924 Anayasası'nın kabul edilmesiyle oluşan bu yeni siyasal sistemi, 1946'da çok partili sisteme geçilmesiyle reforme edildi. Bu tarihten itibaren de Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasi, zaman zaman siyasi istikrarsızlıklar ve askerî darbelerle bazı zorluklar yaşanmış olsa da genel olarak devlet esnek bir yapıya bürünmüştür. 21. yüzyıla gelindiğindeyse Türkiye Cumhuriyeti, bölgesel ve uluslararası sorunlara giderek daha fazla dâhil olmuş ve Balkan Yarımadası, Orta Asya ve Kafkasya, Orta Doğu ve Afrika'da önemi artan bir aktör hâline gelmiştir (History Maps, 2023).

2.2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle diplomatik ilişkilerin kurulması

Son dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği Afrika kıtasına açılımın etkisinden dolayı ikili ilişkilerin ortaklık düzeyine yükselmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nden Afrika'ya yapılan üst düzey ziyaretlerin önemli ölçüde artmasına yol açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin

Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan, hem Başbakanlığı hem de Cumhurbaşkanlığı döneminde Afrika kıtasında bulunan devletlere pek çok ziyaret gerçekleştirdi. Cumhurbaşkanı sıfatıyla sadece 2014'ten bu yana Afrika kıtasındaki devletlere 21 kez ziyaret gerçekleştiren Recep Tayyip Erdoğan, son ziyaretlerinden birini 2018'de Zambiya ve Güney Afrika'ya yaptı. Bu ziyaretler esnasında ikili ilişkilerin, dostluk ve iş birliğinin geliştirilmesi için çok sayıda temas gerçekleştirilmiş ve fikir alışverişinde bulunulmuştur (Dinçer, 2019, s. 52).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle arasında gelişen ilişkiler, 2009-2010 dönemi için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) geçici üyeliğine dair 17 Ekim 2008 tarihinde gerçekleşen oylamada 51 Afrika devletinden oy almasını sağladı. Son dönemde Türkiye Cumhuriyeti, Afrika kıtasıyla artan ilişkileri sayesinde kıta üzerinde bulunan çok sayıda devletle diplomatik ilişkiler tesis ederek Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla çok sayıda devlette yeni temsilcilikler kurmuştur. 2013'te Çad'ın başkenti Encemine, Tanzanya'nın başkenti Darüsselam, Gine'nin başkenti Konakri, Eritre'nin başkenti Asmara ve Cibuti Cumhuriyeti'nin başkenti Cibuti'de; 2014'teyse Ruanda'nın başkenti Kigali, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin başkenti Brazaville, Benin'in başkenti Porto Novo ve Botsvana'nın başkenti Gaboron büyükelçilikler açıldı. Yine 1 Şubat 2018 tarihinde Sierra Leone'nin başkenti Freetown ile 1 Haziran 2018 tarihinde Ekvator Ginesi'nin başkenti Malabo'da açılan büyükelçiliklerle beraber 2019'a gelindiğinde Afrika devletlerinde bulunan Türk büyükelçiliklerinin sayısı 41'e ulaştı. Afrika devletleri de tesis edilen karşılıklı ilişkiler sayesinde Türkiye Cumhuriyeti'nde büyükelçilikler açtılar ki hâlihazırda başkent Ankara'da 35 büyükelçilik; bunun yanında İstanbul'da da Cezayir'in, Fas'ın, Libya'nın, Mısır'ın ve Sudan'ın başkonsoloslukları bulunmaktadır. Bütün bu büyükelçilik ve başkonsolosluklar konsolosluk hizmetlerini sunmaktadır)Dinçer, 2019 ss. 52-53). Tablo 2.8'de 2019 itibarıyla Afrika devletlerinde açılan Türk Büyükelçilikleri açılış tarihlerine göre ve temsilcileriyle beraber verilmiştir.

Tablo 2.8: Açılma tarihlerine göre Afrika'da bulunan Türk Büyükelçilikleri

Açılış Tarihi	Ülke	Büyükelçilik (BE)	Temsilci (2019 itibarıyla)
1925	Mısır	Kahire BE	Kemalettin ERUYGUR (Maslahatgüzar)
1926	Etiyopya	Addis Ababa BE	Yaprak ALP

1952	Libya	Trablus BE	Serhat AKSEN
1957	Tunus	Tunus BE	Ömer Faruk DOĞAN
	Fas	Rabat BE	Ahmet Aydın DOĞAN
1962	Nijerya	Abuja BE	Ahmet Melih ULUEREN
1963	Senegal	Dakar BE	Nihat CİVANER
	Cezayir	Cezayir BE	Mehmet POROY
1968	Kenya	Nairobi BE	Ahmet Cemil MİROĞLU
1974	Kongo D.C.	Kinşasa BE	Salih Boğaç GÜLDERE
1979	Somali	Mogadişu BE	Mehmet YILMAZ
1994	Güney Afrika	Pretorya BE	Elif Çomoğlu ÜLGİN
2009	Fildişi Sahili	Abidjan BE	Havva Yonca ÖZÇERİ
	Tanzanya	Darüsselam BE	Ali DAVUTOĞLU
2010	Gana	Akra BE	Özlem Gülsün ULUEREN
	Kamerun	Yaounde BE	Ayşe SARAÇ
	Madagaskar	Antananarivo BE	Metin Hüsrev ÜNLER
	Mali	Bamako BE	Murat Mustafa ONART
	Uganda	Kampala BE	Fikret Kerem ALP
2011	Angola	Luanda BE	Alp AY
	Gambiya	Banjul BE	İsmail Sefa YÜCEER
	Güney Sudan	Juba BE	Tuğrul BİLTEKİN
	Moritanya	Nuakşot BE	Mehmet BİLİR
	Mozambik	Maputo BE	Zeynep KIZILTAN
	Zambiya	Lusaka BE	Şebnem İNCESU
	Zimbabve	Harare BE	Hakan KIVANÇ
2012	Burkina Faso	Vagadugu BE	Ahmet Asım ARAR
	Gabon	Librevil BE	Fevzi Süphan ERKULA
	Namibya	Windhoek BE	Berin Makbule TULUN
	Nijer	Niamey BE	Mustafa Türker ARI
2013	Cibuti	Cibuti BE	Salim Levent ŞAHİNKAYA
	Çad	Encemine BE	Erdal Sabri ERGEN
	Eritre	Asmara BE	Aykut KUMBAROĞLU
	Gine	Konakri BE	Hilmi Ege TÜRKMEN

	Sudan	Hartum BE	İrfan NEZİROĞLU
2014	Benin	Kotonu BE	Kemal Onur ÖZÇERİ
	Botswana	Gaboron BE	Meltem BÜYÜKKARAKAŞ
	Kongo	Brazavil BE	Serhan YİĞİT
2016	Ruanda	Kigali BE	Burcu ÇEVİK
2018	Ekvator Ginesi	Malabo BE	Şebnem CENK
	Sierra Leone	Freetown BE	Deha ERPEK

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti [T.C.] Dışişleri Bakanlığı, 2019.

2.2.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya artan ilgisi ve Cibuti Cumhuriyeti

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti de dâhil Afrika devletleri arasındaki ilişkilerinin geliştirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin çok yönlü dış politikasının temel unsurlarından biridir. Bu bağlamda Afrika devletlerinin 21. yüzyılda uluslararası arenada çok daha aktif şekilde yer almasından dolayı küresel arenada giderek daha önemli roller oynaması beklenmektedir. Afrika kıtasındaki devletlerin ekonomik, ticari ve jeopolitik potansiyeli birçok alanda hızla büyümektedir. Afrika, son dönemde hem yatırımcıların hem de uluslararası aktörlerin ve özellikle de küresel ve bölgesel güçlerin ilgisini çekmeye başlamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021). Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti de dâhil Afrika devletleri arasındaki ilişkilerinin kökleri tarihe dayanmaktadır. Bu ilişkilerin siyasi, insani, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla yerel, bölgesel ve küresel düzeyleri vardır.

2.2.3.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle ilişkileri

2.2.3.1.1. İlişkilerin tarihi

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzey Afrika devletleriyle arasında güçlü ilişkileri vardır. Bu ilişkilerin tarihi Osmanlı Devleti dönemine, yani 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. O dönemde Kuzey Afrika devletleri Osmanlı Devleti'ne bağlıydı. Türk toplumu bu devletleri kendilerinin de dâhil olduğu Orta Doğu'nun bir parçası olarak görmektedir. Dolayısıyla hem kendileriyle özdeş hem de kendileriyle yakın hissetmektedirler (Ozkan, 2010, s. 95).

Kuzey Afrika devletlerini Türkiye Cumhuriyeti'ne yakınlaştıran bir diğer unsur da dinî kimlikleridir. Şöyle ki nüfusunun %99'u Müslüman olan Türkiye Cumhuriyeti gibi bu devletler de ağırlıklı olarak Müslümandır. Türkiye Cumhuriyeti ile Kuzey Afrika devletlerini bir araya getiren ve aralarında güçlü bağlar kurulmasını sağlayan, benzer kültürel ve dinî kimliğe sahip olmalarıdır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti, İş Birliği ve Koordinasyon Kurumu ile Konut ve Şehir Planlama Bakanlığı aracılığıyla Cezayir'de bulunan Ketchaoua Camisinin restorasyonunu yapmıştır (Ozkan, 2010, ss. 98-100). Türkiye Cumhuriyeti bu kültür varlığının restorasyonunu herhangi bir maddi karşılığı olmaksızın dinî gerekçelerle ve iki devlet arasındaki iyi ilişkilerin pekiştirilmesi çerçevesinde yapmıştır. Buradan hareketle Türkiye Cumhuriyeti ile Kuzey Afrika devletleri arasındaki yakınlaşmalar yeni olmadığı gibi, ortak bir tarihe ve benzer dinî değerlere dayanmaktadır.

Son zamanlarda Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzey Afrika devletleri dışında Sahra Altı Afrika devletleriyle ilişkilerinde büyük bir ilerleme kaydedildi. Kıtlığın, yoksulluğun ve aralıksız iç savaşların yoğun yaşandığı Afrika'nın bu bölgesiyle Türkiye Cumhuriyeti olumlu ilişkiler geliştirmeyi başarmıştır. Kıtanın ortak ekonomi ve kalkınma programlarına ortak olmayan Sahra Altı Afrika devletleri ekonomik açıdan çeşitli zorluklar yaşamaktaydı. 20. yüzyılın başlarından itibaren Avrupalı güçlerin sömürgecilik faaliyetlerinden dolayı bu devletlerde bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından politik istikrarsızlıklar baş gösterdi. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika'nın bu bölgesi arasındaki ilişkiler yok denebilecek kadar sınırlıydı. Ayrıca Kuzey Afrika'ya göre Sahra Altı Afrika uzak mesafe olarak görülmekteydi (Hazar, 2000, ss. 109-110).

Sömürgelelikten kurtularak bağımsızlıklarını kazandıkları dönemde Sahra Altı Afrika devletleriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin politik ilişkileri de bir değişim ve gelişim göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti bağımsızlığını yeni kazanan tüm devletleri tanıyarak bu devletlerle diplomatik ve politik ilişkiler kurdu ve ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Bu bağlamda Sahra Altı Afrika'daki en eski Türk Konsoloslugu 1956'da Nijerya'nın başkenti Lagos'ta açıldı. Türkiye Cumhuriyeti bağımsızlığını kazanan Sahra Altı Afrika'daki devletleri tanımış olmasına ve diplomatik ilişkiler kurmuş olmasına rağmen ikili ilişkilerini iyi derecede geliştirdiğini söylemek pek mümkün değildir. Sömürgelelikten kurtulmayı başaran ve büyük fırsatlar barındıran Sahra Altı

Afrika'nın bu yeni devletleriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilişkilerinin gelişmesi için Türkiye Cumhuriyeti'nde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükûmetinin iktidara gelmesini beklemek gerekmiştir. Bu yeni dönemde politik, ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi için özellikle acenteler vasıtasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılmasına tanık olunmuştur (Ozkan ve Akgun, 2010, s. 530).

2.2.3.1.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılımı ve Türk

Kalkınma Ajansları 2.2.3.1.2.1. Afrika'ya açılım eylem planı

1998'de Mesut Yılmaz Başbakan ve İsmail Cem Dışışleri Bakanıyken Türkiye Cumhuriyeti Afrika'ya kapsamlı bir açılım planı hazırladı (Bayram, 2014, s. 265). Aslında 1997'de koalisyon hükûmetinde Dışışleri Bakanı olarak görev yaptığı esnada İsmail Cem, Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın jeopolitik ortamıyla zaten siyasi bir çerçeve ve ekonomik bağlar oluşturduğunu belirtti. Akdeniz'i geçerek Afrika kıtası için vizyonunu geliştirmenin zamanının geldiğini söyledi. Yakın zamana kadar Afrika'nın birçok bölgesinde devam eden iç savaş ve istikrarsızlıklar nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle ilişkilerini geliştirmek amacıyla başlattığı çeşitli girişimler başarısızlıkla sonuçlandı. Zira Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika öncelikleri, Afrika devletlerinin beklentilerinin karşılamasını engellemiştir ki bu durum da Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika devletlerinin ilişkilerinin uzun bir süre geri planda kalmasına yol açmıştır. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletlerine yönelik politikası 1998'den itibaren önemli ölçüde değişti ve Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı vasıtasıyla "Afrika'ya açılma" politikası benimsendi (Oba, 2011). 1998'de Türkiye Cumhuriyeti, Afrika devletleriyle kurulacak ilişkilere dair "eylem planı"nı resmen açıkladı. Bu plan, Türkiye Cumhuriyeti'yle Afrika devletleri arasındaki politik, ekonomik, kalkınma ve kültürel ilişkileri geliştirmeyi amaçlamıştır. Eylem planı ile Afrika devletlerinde bulunan Türk diplomatik misyonlarının sayısını, kıta devletleriyle üst düzey diplomatik müzakereleri, iş seyahatlerini, insani ve kalkınmaya dair yardımları ve AfDB'ye katkılarını artırmak hedeflenmiştir. Bu hedeflere sonraki dönemlerde çeşitli Afrika devletlerinde açılan yeni büyükelçilikler sayesinde az çok ulaşılmıştır (Bilgic ve Nascimento, 2014, s. 1). Türk diplomat Numan Hazar'ın ifadelerinden hareketle Afrika'ya açılım eylem planını şöyle özetlemek mümkündür (Hazar, 2016, ss. 294-296):

- Afrika devletleri ve Türkiye Cumhuriyeti ilişkileri için üst düzeyde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmesi;
- Birleşmiş Milletler (BM) ve farklı uluslararası örgütlerle kıta devletleri arasında danışma ve temasların yoğunlaştırılması;
- Afrika devletlerindeki diplomatik temsilciliklerin sayısını artırılması;
- İnsani yardım yapılması;
- BM'nin hem teknik konulardaki hem de para yardımı faaliyetlerine katılımında bulunulması;
- Ekonomik, hukuki, teknik ve bilimsel ilişkilerle ticari yatırımlar için iş birliği anlaşmaları imzalanması;
- Teknik alanlar için hem yetkili kişilerin hem de deneyim sahibi kişilerin Türkiye Cumhuriyeti'ne davet edilmesi;
- Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı vasıtasıyla teknik yardım programları oluşturulması;
- Türkiye Cumhuriyeti'nin AfDB'ye hibe yapan devlet olarak üye olması;
- Hava ve deniz ulaşımının geliştirilmesi;
- Afrika devletleriyle ithalat-ihracat bankasına üye olunması; ve
- Eğitim ve kültür faaliyetleri çerçevesinde Afrikalı öğrencilere verilecek bursların sayısının artırılmasıdır.

Bu bağlamda Afrika'ya açılım eylem planı, diplomatik temsil yeteneklerinin geliştirilmesine, hem mevcut büyükelçilik sayısının hem de büyükelçiliklerde çalışanların sayısının artırılmasını, özellikle de Afrika devletlerinde çalışanların sayısının artırılmasına ve karşılıklı iş birliğine odaklanmıştır. Bununla birlikte Sahra Altı Afrika'da Türk büyükelçiliklerinin bulunmadığı başkentlerde fahri konsoloslukların açılması ve mevcut elçiliklerin komşu devletlere teminat mektubu göndermesi de önerildi (Bayram, 2014, s. 266). Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının bu yaklaşımında Afrika devletlerine bakan yönünü diğerlerinden ayıran, kavramsal olarak Afrika'ya sembolik bakış açısını aşmayı amaçlamasıdır (Ozkan, 2012, s. 22). 2002'de iktidara gelen AKP hükûmetinin 2003'ten itibaren başlattığı "Afrika devletleriyle ekonomik ilişkileri geliştirme" stratejisi, Ticaret Bakanlığı tarafından güçlendirilerek sürdürülmektedir. Örneğin 2005'te Türkiye Cumhuriyeti tarafından "Afrika yılı" ilan edildi ve AfB'de gözlemci statüsü aldı (Bilgic ve Nascimento, 2014, s. 1). Dolayısıyla Afrika devletleriyle ekonomik

ilişkilerin geliştirilmesine yönelik 2003 stratejisi, 2005'e kadar Afrika'nın dış politikasının asıl odak noktası olmaya devam etti (Bayram, 2014, s. 267). 1998'den bugüne kadar geçen süre dikkate alındığında "Afrika devletleriyle ekonomik ilişkileri geliştirme" stratejisinin ilan edildiği 2003'ün ardından Türkiye Cumhuriyeti devletinin "Afrika yılı" olarak ilan ettiği 2005 de son derece dikkate değerdir.

Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin "kara kıta" olarak adlandırılan Afrika'ya açılma politikasının önemi, kıta devletlerinde yaşanan doğal afetler, iç krizler ve Afrika devletlerinin geri kalmışlığının insani bir sorumluluk olarak algılamasından kaynaklanmaktadır (Dursun, 2018, ss. 378-386). Bu çerçevede 1998'de hazırlanan gündemden de hareketle 2005'i "Afrika yılı" olarak ilan eden Türkiye Cumhuriyeti'nde Afrika devletleriyle ilişkiler hem politik hem diplomatik hem de ekonomik olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Mart 2005'te Güney Afrika ile Etiyopya'ya ziyaretleri, bu devletlerin tarihinde bir Türkiye Cumhuriyeti hükûmetinin başkanının Sahra Altı Afrika'ya yaptığı ilk ziyaret olması hasebiyle ve Afrika'ya yönelik yeni ilgi bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bütün bu gelişmelerden hareketle Ocak 2008'de Türkiye Cumhuriyeti, AfB tarafından stratejik ortak olarak, kısa bir süre sonra da gözlemci olarak kabul edildi (Wheeler, 2011, s. 48).

2002'den itibaren Afrika'nın "en iyi dostu" olarak görülmesinin ardından 2005'te düzenlenen AfB Zirvesi'ne katılan Türkiye Cumhuriyeti'ne "gözlemci ülke" olma sıfatı verildi. Bu bağlamda 2008'de AfB Deklarasyonu ile AfDB'ye "stratejik üye" olarak kabul edildi (Boztaş, 2011, s. 148). Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika devletleri arasındaki ilişkiler, genel olarak dış politika hedeflerine hizmet etmekte ve ticari ilişkileri çeşitlendirmektedir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti 2009-2010 dönemi arasında BMGK geçici üyeliğine aday gösterildiğinde Afrika devletleri tarafından ciddi şekilde desteklendi (Tepeciklioğlu, 2012, ss. 76-77).

Afrika devletleriyle Türkiye Cumhuriyeti arasında kurulan ilişkiler çerçevesinde karşılıklı olarak gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler sayesinde teknik ve insani yardım programları hız kazanmıştır. Ayrıca Afrika devletleriyle Türkiye Cumhuriyeti arasında uluslararası kuruluşlar aracılığıyla dünyadaki diğer büyük devletlerle de temaslar kurulmuş, teknik,

ekonomik, bilimsel ve insani programlar yürütülmesi ve ticari ilişkiler kurularak geliştirilmesi için üst düzey iş birliği anlaşmalarının yapılması sağlanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler bağlamında Türkiye Cumhuriyeti, büyükelçilik sayısını artırarak diplomatik ve politik ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Afrika devletlerinden Cezayir, Fas, Tunus, Mısır, Libya, Sudan, Etiyopya, Senegal, Nijerya, Kong Demokratik, Güney Afrika ve Kenya'da olmak üzere on iki büyükelçiliğe sahip olan (Bayram, 2014, s. 267) Türkiye Cumhuriyeti, 2009'da Tanzanya ve Fildişi Sahili'nde; 2010'da Kamerun, Gana, Mali, Uganda, Angola ve Madagaskar'da; 2011'de Somali, Zambiya, Moritanya, Gambiya, Güney Sudan, Mozambik ve Zimbabwe'de; 2012'de Gabon, Nijer, Burkina Faso ve Namibya'da; 2014'te Benin, Bostwana, Kongo Cumhuriyeti ve Ruanda'da büyükelçilik açtı. Bugün Afrika devletlerinde 42 büyükelçiliği bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin Togo ve Gine-Bissau'da açacağı yeni büyükelçiliklerle birlikte bu sayı 44'e çıkaracaktır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Ağustos 2008'de İstanbul'da dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül başkanlığında, AfB Başkanı Zhang Ping ve diğer uluslararası kuruluşların temsilcilerinin yanı sıra Svaziland, Lesoto ve Mozambik dâhil olmak üzere elli Afrika devletinin katılımıyla Türkiye Cumhuriyeti-Afrika İş Birliği Zirvesi düzenlendi (Rudincová, 2014, s. 203). Bu gelişmeler doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika devletleri arasında cumhurbaşkanı ve başbakan düzeyinde karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri üst düzey ziyaretler son dönemde önemli ölçüde arttı. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika devletleri arasındaki ilişkiler yalnızca kendi aralarında değil aynı zamanda Afrika'daki bölgesel kurumlarla da gelişmiştir. Nijerya'daki Türk Büyükelçiliği 2005'te Abuja'da Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (Economic Community of West African States-ECOWAS) ve 2010'da Tanzanya'daki Türk Büyükelçiliği Doğu Afrika Topluluğu (East African Community-EAC) tarafından tanınmıştır. Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (Common Market for Eastern and Southern Africa-COMESA), Zambiya'daki Türk Büyükelçiliğini desteklemektedir (Bayram, 2014, s. 268). Böylece AfB ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler daha kurumsal ve daha güçlü hâle geldi. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, 2021'de Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkiye Cumhuriyeti-Afrika Ortaklık Zirvesi'ne ev sahipliği yaptı (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Tablo 2.9: Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılım eylem planı

	Etkinlik veya politik faaliyetleri	Yıl
1	Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılımının başlangıcı	1998
2	Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle ekonomik ilişkileri geliştirmek için stratejisi hazırlaması	2003
3	Türkiye Cumhuriyeti'nde "Afrika yılı" ilan edilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin AfB'ye gözlemci ülke olarak katılımı	2005
4	I. Türkiye Cumhuriyeti-Afrika İş Birliği Zirvesi (İstanbul)	2008
5	Türkiye Cumhuriyeti-Afrika Medya Forumu	2012
6	II. Türkiye Cumhuriyeti-Afrika İş Birliği Zirvesi (Malabo)	2014
7	III. Türkiye Cumhuriyeti-Afrika İş Birliği Zirvesi (Antalya)	2017
8	III. Afrika Dinî Liderler Zirvesi (İstanbul)	2019
9	III. Türkiye Cumhuriyeti-Afrika Ekonomi ve İş Forumu	2021

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021.

2.2.3.1.2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılımında Türk Kalkınma Ajanslarının rolü

1998'de Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılım eylem planı ilan edilmiştir. Bu bağlamda tarafların karşılıklı çabalarıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletlerine yönelik başlattığı kalkınma yardımlarına dair Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılma politikası" başlıklı resmî bir belge yayınlandı. Bu belgede Afrika devletleriyle politik, ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirme arzusu vurgulanarak uygulanacak politika çerçevesinde özellikle diplomatik konularda iş birliği yapılacağı ifade edildi. Bu bağlamda Akra'da (Gana), Abidjan'da (Fildişi Sahili), ve Harare'de (Zimbabve) olmak üzere Afrika devletlerinde üç yeni büyükelçilik açılmasına karar verildiği belirtildi (Ozkan ve Akgun, 2010, s. 530). Bu çerçevede politik ilişkilerin geliştirilmesi planlandı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletlerine gerçekleştirdiği resmî ziyaretler de artırıldı. Ancak 2000'lilerin başındaki olumsuz ekonomik koşullar ve politik değişikliklerden dolayı bu belgeyle ilan edilen yol haritası dış politika önceliği olmaktan uzaklaştı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılım eylem planı AKP hükûmetinin Kasım 2002'de iktidara gelmesiyle yeniden hız kazanmıştır ve devletin resmî kurumlarının gündemine dâhil olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin, 2005'te AfB'ye gözlemci ülke olmasının ardından 2008'de "stratejik ortak" statüsü verilmesiyle bu ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır (Boztaş, 2011, s. 148). Bu bağlamda gerçekleştirilen üst düzeydeki karşılıklı ziyaretler karşılıklı ilişkilerin daha da geliştirilmesinin önünü açmış oldu.

Türkiye Cumhuriyeti'nde "Afrika yılı" ilan edilmesinden sonra 2008'de, İstanbul'da Türkiye Cumhuriyeti-Afrika Zirvesi'nin ilki gerçekleştirildi. Aynı yıl, Afrika'nın yeni Türk dış politikası çerçevesinde önemli bir yer tuttuğunu belirten dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı Ali Babacan, kıta ülkelerinde on beş yeni Türk büyükelçiliğinin açılacağını duyurdu (Ozkan, 2010, s. 94).

2002'de sadece 12 büyükelçiliği bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin, bugün otuzu Sahra Altı Afrika devletlerinde olmak üzere 44 büyükelçiliği bulunmaktadır. Böylece politik bağlantıları güçlendiren bu diplomatik temsilcilikler sayesinde ticari bağlantıların kurulması da sağlanabilecektir. Bu bağlamda 2005'te Sudan'a, 2011'de Güney Afrika'ya ve 2013'te Senegal'e gerçekleştirildiği gibi Afrika devletlerine Türkiye Cumhuriyeti hükûmetinin resmî ziyaretleri de artmıştır. Benzer şekilde Afrikalı devlet başkanları da heyetleriyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti'ne ziyaretler gerçekleştirmişler (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2021).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletlerine yönelik benimsediği politika, sahada uygulamayı gerektirmektedir ki bunun da özellikle kalkınma yardımları aracılığıyla gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti bu politikasını somut biçimde kendi kuruluşu olan kalkınma ve iş birliği ajanslarıyla birlikte hayata geçirebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletlerine yardımları, bu ajanslardan biri olan ve aynı zamanda Türk dış politikasını da yönlendirme kabiliyeti bulunan Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) vasıtasıyla önemli ölçüde artmıştır (Ozkan ve Akgun, 2010, s. 535).

1992'de kurulan TİKA Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasının ardından başlangıçta tarihî ve kültürel bağları olan Orta Asya ve Kafkasya devletlerinin

demokratik geçişlerinde destek olmayı amaçlamıştır. Ancak TİKA, 2003'ten itibaren küresel bir boyut kazanarak coğrafi kapsamını genişletmiştir. Bu bağlamda TİKA, Afrika'daki koordinasyon merkezini 2005'te Sahra Altı Afrika'da Etiyopya'nın Addis Ababa ilinde açmasının ardından 2006'da Sudan'ın Hartum ilinde, 2007'de de Senegal'in Dakar ilinde açmıştır. Bugün 37 Afrika devletlerindeki TİKA merkezleri kıta genelinde faaliyet göstermektedir (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2023). TİKA'nın Afrika devletlerine yönelik öncelikleri, 2010'da dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından sağlık, eğitim, tarım, çevre, altyapı çalışmalarına katkıda bulunmak ve bu sektörlerdeki mevcut kapasiteyi artırmak olarak belirlendiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda TİKA, Ağustos 2008'de 13 Sahra Altı Afrika devletinde "Afrika Tarımsal Kalkınma Programı"nı başlatmıştır (Ozkan ve Akgun, 2010, s. 536). Yine TİKA vasıtasıyla Türkiye Cumhuriyeti Afrika devletlerine milyarlarca dolarlık yardımda bulunmuştur. Örneğin 2011'de Somali'ye 49 milyon doların üzerinde kalkınma yardımı yapılmıştır (Özerdem, 2013).

Türkiye Cumhuriyeti ile bazı Müslüman Afrika devletleri arasındaki ilişkilerin temelini dinî boyut oluşturmaktadır. Burada Afrika devletleriyle ilişkilerde Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasası'na dayanarak kurulmuş olan Diyanet İşleri Başkanlığının da rolü önem arz etmektedir. Kasım 2006'da İstanbul'da Türkiye Cumhuriyeti'nin Diyanet İşleri Başkanlığının ev sahipliğinde "I. Afrika Müslüman Dinî Liderler Zirvesi" gerçekleştirildi. Bu zirveye yirmi bir farklı Afrika devletinden gelen dinî temsilciler katıldı. Zirvede kalkınma için iş birliği yapma çalışmalarını başlatma kararı alınmıştır (Ozkan ve Akgun, 2010, s. 536).

Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika devletlerine yapılan kalkınma yardımlarında dinî boyutun bulunması, yardımının sadece dinî bir amaç üzerine kurulu olduğu riskini taşıdığı gerekçesiyle bazı çevrelerin eleştirisine maruz kalmıştır. Zira ABD'de gerçekleşen 11 Eylül 2001 tarihindeki saldırılardan sonra Afrika'daki İslamcı terör gruplarının gelişimi bağlamında Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınma yardımlarının doğası da sorgulanmıştır (Aljazeera Turk, 2016).

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin son dönemdeki kalkınma yardımlarının önemli bir bölümü özellikle Sahra Altı Afrika devletlerine gerçekleştirilmektedir. Bu tercih, Türk toplumu nezdinde bu bölgenin imajında bir değişiklik yapma arzusundan ileri

gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti son dönemde Afrika devletlerini potansiyel bir ekonomik ortak olarak görmekte, Türk şirketlerini bu devletlere yatırım yapmaya ve ekonomik ilişkiler kurmaya teşvik etmektedir.

2.2.3.1.3. Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika devletlerinin ekonomik ve ticari ilişkileri

Uluslararası ekonomi politikalarında yaşanan son dönemdeki gelişmeler ve jeoekonomik kaynakların bölgelere göre dağılımına bakıldığında, 21. yüzyılın öncelikle Asya yüzyılı, ardından da Afrika yüzyılı olması muhtemeldir. Afrika devletlerinin kendi aralarında birbirleriyle ve Türkiye Cumhuriyeti'yle ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletlerine yönelik siyasi taahhüdünün bir parçasıdır. Afrika devletleriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomilerindeki gelişmeler, hem yatırım hem de istihdam yaratırken ticaret ve kalkınma için daha fazla iş birliği yapılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika devletlerinin ekonomik ve ticari ilişkilerini kalkınma yardımı, ticari ilişkiler ve ekonomik katılım olmak üzere üç kategoride ele almak mümkündür (Bilgic ve Nascimento, 2014, s.2).

Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan bir araştırmada 2006'da en hızlı büyüyen ekonomilerin altısının Afrika'da olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda 2050'ye kadar Afrika ekonomisinin 29 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Konuya dair yazılan raporlarda da Afrika kıtasındaki bütün devletlerde yapılacak yatırımların ve gelecekteki fırsatların önemi vurgulanmaktadır (Oğurlu, 2017, ss. 53-54).

Son dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin Sahra Altı Afrika devletleriyle arasındaki ticaret hacmi on kat arttı. 2000'de 742 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2014'te 8.4 milyar dolara ulaştı. 2015'te Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük dış ticaret ortağı 142 milyar dolarlık ticaret hacmiyle Avrupa devletleri oldu. Afrika devletleriyle yapılan ticaret, bu rakamın sadece altıda birini oluşturmalarına rağmen kısa sürede önemli bir büyüme kaydedildiği görülmüştür (Aljazeera Turk, 2016). AfDB ve Ekonomik İş Birliği Kalkınma Teşkilatı tarafından hazırlanan "Afrika Ekonomik Beklentileri 2011" raporu, Türkiye Cumhuriyeti'nin yükselen statüsü ve

Afrika devletleri açısından Türkiye Cumhuriyeti'nin güçlenen konumuna vurgu yapmaktadır.

Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika devletlerinin ilişkilerinde kalkınmaya dair iş birliği çok önemlidir (African Development Bank [AfDB], 2011, s. 15). Buna ek olarak Kasım 2014'te Ekvator Ginesi'nin Malabo kentinde düzenlenen II. Türkiye Cumhuriyeti-Afrika İş Birliği Zirvesi'nde Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika Ortaklığı bağlamında 2015-2019 “ortak uygulama” planı kabul edildi ve zirve çok eksenli olarak tamamlandı. Zirvede, Afrika ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ticaret ve yatırım ekseninin acilen genişletilmesi gerektiği belirtilerek öneriler şu şekilde özetlenebilir (Oğurlu, 2017, s. 56):

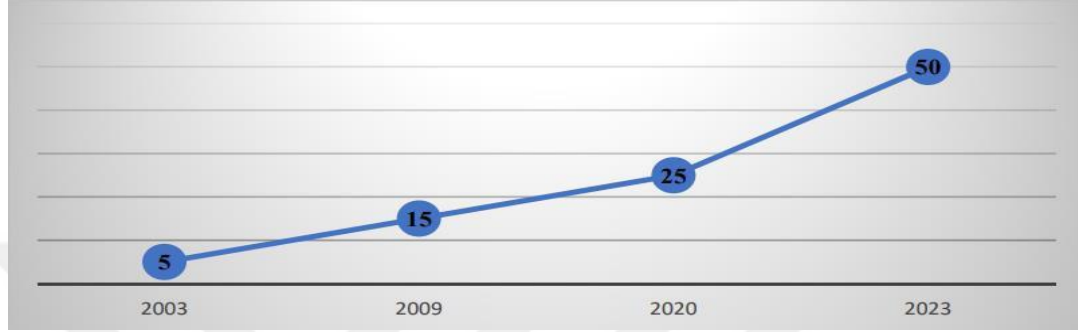
- Afrika devletleriyle Türkiye Cumhuriyeti arasında ticaret ve yatırım alanlarında iş birliği yapılması ve ilgili bakanlar tarafından karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmesi;
- Ortak ticari pazarlarla ürünlerin sergilendiği fuarlar oluşturulması;
- Bilgi alışverişi ve iş birliğinin teşvik edilmesi ve
- İki taraf arasında 2019'da 30 milyon dolar olarak gerçekleşen ticaret ve yatırım hacminin 50 milyon dolara çıkarılması.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletlerine doğrudan yatırımı 2015'e kadar yaklaşık altı milyar dolara ulaştı. Türkiye Cumhuriyeti Afrika'da aynı yıl toplam 54 milyar dolar değerinde 1.076 projeye imza attı (Aljazeera Türk, 2016). Ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve artan ticaret hacimleri, Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika devletlerinin arasındaki ilişkilerin güçlendiğinin en önemli göstergelerindendir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle toplam ticareti 2003'te 5.4 milyar dolar iken 2019'un sonunda 26.2 milyar dolara yükseldi. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle ticaret hacminin sonraki dönemde 50 milyar doların üzerine çıkması hedeflenmiştir. Türk şirketlerinin Afrika devletlerinde yürüttüğü projelerin toplam değeri yaklaşık 70 milyar dolara ulaşırken yatırımların piyasa değeriye altı milyar doları aştı. Buna ek olarak Sahra Altı Afrika devletleriyle 2003'te 1.35 milyar dolar olan ticaret hacmi 2020'de on milyar dolara yükseldi. 2020'de ticaret hacminde gerçekleşen bu yükselme Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) salgınına rağmen büyük bir başarıydı (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Türkiye Cumhuriyeti, Kasım 2020 itibarıyla Afrika kıtasında bulunan 47 devletle ticari ve ekonomik iş birliği anlaşması ve 30 devletle karşılıklı tanıtım ve yatırımı koruma anlaşması imzalayarak ekonomik ve ticari altyapısını güçlendirmiştir. Buna ek olarak 13 devletle serbest

ticaret anlaşmaları ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları imzalamıştır. 2020’de Cibuti Cumhuriyeti, Etiyopya ve Gine ile yapılacak Karma Ekonomik Komite (KEK) toplantısı, COVID-19 salgınından dolayı ertelendi. Buna rağmen video konferans yoluyla Gana, Sudan ve Benin’le siyasi görüşmeler gerçekleştirildi (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Şekil 2.4: Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle ticaret hacmi (milyar dolar)

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024.

Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika devletleri arasındaki ekonomik ilişkiler gelişerek devam etmiştir. Bu çerçevede gerçekleşen Türkiye Cumhuriyeti-Afrika Ekonomi ve İş Forumu, “Türkiye Cumhuriyeti-Afrika kalkınma ve ekonomik bütünleşme alanındaki kalıcı ortaklığın güçlendirilmesine” ilişkin yayınladığı ortak bildiride, Türkiye Cumhuriyeti’nin Afrika devletleri arasındaki ekonomik bütünleşmeyi teşvik etmedeki önemli rolü ve bu devletlerde barış, istikrar ve altyapıyı artırma çabalarıyla katkıları takdir edildi. Ayrıca forumda, “Türkiye Cumhuriyeti-Afrika Ortaklığında 2023 Gündemi” ve ana projeler kapsamında iş birliğine öncelik verildi. Bu çerçevede forumda enerji, sağlık ve diğer altyapı geliştirme alanlarında iş birliğinin güçlendirilmesi kararı alındı. Forumda, karşılıklı fayda sağlayan sonuçlardan memnuniyet belirtilerek bir sonraki Afrika-Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi ve İş Forumunun 2023’te düzenlenmesi kararı alındı (İstanbul Ticaret Odası [İTO], 2021).

2.2.3.2. Türkiye Cumhuriyeti’nin Afrika’daki çıkarları

Türkiye Cumhuriyeti’nin özellikle Sahra Altı Afrika devletlerine yaptığı yatırımlar iki kategoriye dayanmaktadır: Politik çıkarlar ve ekonomik çıkarlar. Bu başlık altında politik ve ekonomik çıkarlar açıklanmaya çalışılacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle kurduğu ilişkilerde politik çıkarlar oldukça açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti farklı Afrika devletlerinde yeni büyükelçilikler açmak suretiyle diplomatik ilişkiler kurup geliştirmek için çabalamaktadır. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika devletleri arasındaki vize rejimini kolaylaştırmayı amaçlayan bir prosedürün dahi gündeme geldiği ifade edilmiştir (Özerdem, 2013).

Afrika üzerine çalışan bazı uzmanlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin yumuşak gücünün Sahra Altı Afrika devletlerinde, yapılan kalkınma yardımının miktarındaki artışla eş değer şekilde geçen zamanda geliştirdiğini belirtmektedirler. Yapılan kalkınma yardımlarının finansal boyutu, bazı karşılıklar gerektirmektedir. Bu minvalde Türkiye Cumhuriyeti yumuşak gücünü yeni müttefikler kazanmak amacıyla kullanmaktadır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti 2008'de BMGK'ye geçici üye adayı olduğunda aldığı 151 oyla seçildi. Bu oyların çoğunluğu BM Genel Kurulunda temsil edilen Afrika devletlerinden geldi. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle kurduğu yeni ilişkileri lehine kullanmayı başardığı görüldü (Ozkan, 2010, s. 98). Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti 2005'te AfB dâhilinde gözlemci üye olmasının ardından 2008'de stratejik ortak statüsü elde etti, bu da Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm toplantılara katılabilmesine olanak tanıdı (Afacan, 2012, s. 14).

Türkiye Cumhuriyeti, bütün bu girişimleriyle Sahra Altı Afrika devletleriyle diplomatik ilişkilerinin yanında aynı zamanda ekonomik ilişkilerini de geliştirmiştir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri düzenli olarak Afrika devletleriyle ticari alışverişleri artırmanın ve yeni ekonomik ortaklarını memnun etmenin önemini vurgulamıştır. Bu çerçevede 2008'deki Türkiye Cumhuriyeti-Afrika İş Birliği Zirvesi'nde iki belge kabul edildi. Türkiye Cumhuriyeti-Afrika ortaklığına ilişkin ilk belgede yapılacak iş birliğinin çerçevesi sunulmuştur. Ortaklar arasındaki ticari ilişkiler ve yapılacak yatırımlar güçlü bir şekilde teşvik edilmiştir. Bu zirveye katılan devletler, Türkiye Cumhuriyeti-Afrika ortaklığı için ekonomik bir ortam yaratma ve Afrika devletleriyle Türkiye Cumhuriyeti'ndeki çeşitli kurumlar arasında iş birliğinin teşvik edilmesine dair taahhütte bulunulmuştur. Bu kapsamda Türkiye Cumhuriyeti, AfDB'ye bölgesel olmayan bir üye olarak kabul edildi. Yine bu belgede Afrika devletlerinin ihracatını çeşitlendirmenin gerekliliği de ifade edildi ve bu çeşitlendirme öncelikli hedef olarak

belirlendi (African Union, 2008). Ayrıca bu belgede Türk girişimcilerin Afrika devletlerine yaptığı yatırımlardan övgüyle söz edilerek yeni yatırımlar için teşvik edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri tarafından bu konu özellikle vurgulanmış ve Türk şirketleri Afrika'da yatırım fırsatlarını değerlendirmeye teşvik edilmiştir. Bu bağlamda 2008'de Türkiye Cumhuriyeti'nin özel sektörünün Afrika devletlerine yaptığı yatırım 500 milyon doları aşmıştır ki bugün Afrika devletlerinde 355 Türk şirketi faaliyet göstermektedir. Bu zirvede ayrıca Türk Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği ile Afrika Ticaret Odaları Birliğinin gelecekteki ticaret anlaşmalarını kolaylaştırmak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti-Afrika ortak ticaret odası kurma kararı alınmıştır (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2023).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılım politikası çerçevesinde Türk Hava Yolları (THY) kıta devletlerine başlattığı uçuşların da önemli bir rolü olmuştur. THY'nin Afrika devletlerine gerçekleştirdiği uçuşlar Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletlerine olan ilgisinin başka bir kanıtıdır. Afrika'ya ilk uçuşunu 2006'da gerçekleştiren THY bugün kıtadaki 38 devlet ve 59 uçuş noktasına ulaşım sağlamaktadır. Ayrıca THY'nin doğrudan destinasyonlarının da artırılması planlanmaktadır (Ozkan ve Akgun, 2010, s. 534.).

Afrika üzerinde uzun süre çalışmış olan Mehmet Özkan Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya olan ekonomik ilgisini, 2008'de yaşanan küresel ekonomik krizinin sonuçları olarak açıklamıştır. Bu bağlamda ABD gibi küresel güçlerin ekonomilerine bağımlı olması, bu devletlerde meydana gelen ekonomik krizlerin Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi üzerinde çok önemli etkilere neden olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti, tamamen bu küresel güçlerin ekonomisine bağılı olmamak ve ekonomik olarak çeşitlilik sağlamak adına yumuşak gücünü kullanarak yatırım yapabileceği yeni pazarlar ve ekonomik partnerler arayışında olduğunu ifade etmiştir (Ozkan, 2010, ss. 102-103).

3. İKİLİ İLİŞKİLER

3.1. Politik ilişkiler

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki politik ilişkiler, son dönemde hızla gelişen ve derinleşen bir iş birliği çerçevesinde şekillenmiştir. Stratejik konumu itibarıyla Kızıldeniz ve Afrika Boynuzu'nda önemli bir geçiş noktası olan Cibuti Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika politikası ve dış ekonomik ilişkileri bağlamında kritik bir müttefik olarak görülmüştür. 2012'de imzalanan Stratejik İş Birliği Antlaşması ile ikili ilişkilerde önemli bir ivme kazanan Türkiye Cumhuriyeti ve Cibuti Cumhuriyeti, politik, ekonomik ve askerî alanlarda iş birliğini güçlendirmeye devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti'de Büyükelçilik açması ve Cibuti Cumhuriyeti'nin Ankara'da Büyükelçilik açması, diplomatik ilişkilerin sağlam temeller üzerine kurulduğunu göstermiştir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) aracılığıyla Cibuti Cumhuriyeti'nde yürüttüğü kalkınma projeleri ve sağlık hizmetleri, insani yardım boyutunda da önemli katkılar sunmuştur (Hazar, 2016, ss. 142-143). Bu ilişkiler, her iki devletin de bölgesel ve uluslararası platformlarda ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmesine olanak tanımış ve Afrika Boynuzu'ndaki istikrarın güçlendirilmesine katkıda bulunmuştur.

3.1.1. Diplomatik ilişkilerin kurulması

İkili ilişkilerin tarihi 16. yüzyıla dayanmaktadır. Bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölge, 1555'ten 1884'e kadar Osmanlı Devleti'nin himayesinde bulunmuştu. Bu dönemde Cibuti Cumhuriyeti'nin en eski illerinden biri olan Tadjoura'daki Osmanlı Devleti'nin askerî karargâhı, Kızıldeniz'in güvenliğini sağlamak amacıyla kurulmuş ve neredeyse dört asır boyunca hizmet vermişti. Osmanlı Devleti bu karargâhla hem Harem-i Şerif'i koruma hem de bölgede ticaret güvenliğini sağlamayı amaçlarken aynı zamanda Doğu Afrika'da Portekiz'le İspanya'nın bölgede koloni oluşturarak hâkimiyet kurma girişimlerine engel olmayı hedeflemişti. Bugün Cibuti Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin Habeşistan eyaletinin toprakları üzerinde kurulan Etiyopya, Eritre, Somali, Sudan gibi devletler arasındaki en güvenli ve en istikrarlı devlettir. Bu bağlamda bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölge hem konumu itibarıyla hem de Afrika'nın doğusunun dünyaya açılabilmesinde stratejik bir öneme sahip olan limanının yanında müdahil olduğu gelişmiş uluslararası bankacılık sistemlerinin de etkisiyle uluslararası

ilişkiler için büyük bir önem arz etmektedir. Yaklaşık üç buçuk yüzyıl boyunca Habeşistan eyaletinin bir parçası olarak Osmanlı Devleti'nin himayesinde bulunmuş olması bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölgenin Türkiye Cumhuriyeti ile iyi ilişkiler geliştirmesine dair bakış açılarının olumlu olmasını sağlamıştır (Yavuz, 2016, ss. 13-16). 1977'de Fransa'dan bağımsızlığını kazandıktan sonra Cibuti Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında ilk resmî diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Ancak 2012'de Cibuti Cumhuriyeti'nin Ankara'da, 2013'te de Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti'de Büyükelçilik açmasından itibaren ikili ilişkilerin kısa sürede istenen seviyeye ulaşmasında bu olumlu bakış açısı da etkili olmuştur (Abdallah, 2008, s. 273).

Genel olarak değerlendirildiğinde ikili ilişkilerin tarihi, Afrika'nın stratejik konumunun ve jeopolitik öneminin fark edilmesiyle şekillenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya ve özellikle de Cibuti Cumhuriyeti'ne yönelik ilgisi, Osmanlı Devleti dönemine kadar uzansa da diplomatik ilişkilerin temelleriye 20. yüzyılın dördüncü çeyreğinde atılmıştır. Cibuti Cumhuriyeti 1977'de Fransa'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan edince hemen Türkiye Cumhuriyeti tanımış ve ikili ilişkiler resmî olarak başlamıştır. Diplomatik ilişkilerin kurulmasıysa Cibuti Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasından otuz beş yıl sonra, yani 2012'de Cibuti Cumhuriyeti'nin Ankara'da, 2013'te de Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti'de Büyükelçilik açmasından itibaren başlamıştır. İkili ilişkilerdeki gerçek ivme de Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika açılımı politikası çerçevesinde bu tarihten itibaren gerçekleşmiştir. Ayrıca 2012'de Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasında Stratejik İş Birliği Antlaşması'nın imzalanması da ikili ilişkilerin daha kurumsal ve sistematik bir zemine oturmasını sağlamıştır. Bu anlaşma, politik, ekonomik, kültürel ve askerî alanlarda iş birliğini geliştirme konusunda önemli bir adım olarak kabul edilmektedir (Hazar, 2016, ss. 142-143).

İkili ilişkilerdeki gelişiminin ve diplomatik ilişkilerin kurulmasının temelleri 2000'lerin başında Türkiye Cumhuriyeti'nin başlattığı Afrika açılım politikasıyla mümkün olmuştur. Bu politika, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika devletleriyle politik, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerini geliştirme amacı taşımıştır. Türkiye Cumhuriyeti, bu politika kapsamında Afrika devletlerinde yeni büyükelçilikler açmış, ticaret hacmini artırmış ve kalkınma yardımlarını yoğunlaştırmıştır (Bilgic ve Nascimento, 2014, s. 1). Cibuti Cumhuriyeti de Kızıldeniz ve

Aden Körfezi'nin birleştigi noktada yer alması ve stratejik limanlarından dolayı bu açılım politikasında önemli bir yere sahip olmuştur.

Hem diplomatik ilişkilerin kurulmasında hem ikili ilişkilerin gelişiminde önemli adımlardan biri de 2012'de imzalanan Stratejik İş Birliği Antlaşması'dır. Bu antlaşma, iki devlet arasında politik, ekonomik, askerî ve kültürel iş birliğini derinleştirmeyi amaçlamıştır. Antlaşmanın imzalanmasının ardından karşılıklı üst düzey ziyaretler artmış, ikili ilişkiler daha kurumsal bir yapıya bürünmüştür. Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti'de Büyükelçilik açmış ve bu büyükelçilik, Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgedeki varlığını güçlendirirken iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını da sağlamıştır (Ozkan, 2012, s. 24). Diplomatik ilişkilerin kurulmasından sonra da ikili ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'nde gerçekleştirdiği kalkınma projeleri ve insani yardımlarla desteklenmiştir. TİKA aracılığıyla Cibuti Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen projeler, sağlık, eğitim, altyapı ve tarım gibi çeşitli alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu projeler, Cibuti Cumhuriyeti'nin kalkınmasına katkıda bulunurken iki devlet arasındaki ilişkilerin halklar düzeyinde de güçlenmesine olanak tanımıştır (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2023). Kısaca ikili ilişkiler, tarihsel olarak köklü bir temele sahip olmasa da 21. yüzyılın başından itibaren büyük bir ivme kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika açılım politikası ve Cibuti Cumhuriyeti'nin stratejik önemi, hem diplomatik ilişkilerin kurulmasına hem de ikili ilişkilerin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu ilişkiler, hem bölgesel hem de küresel düzeyde ortak çıkarlar doğrultusunda gelişmeye de devam etmiştir.

2020'den itibaren ikili ilişkiler daha da gelişmiş, 2010'larda sınırlı olan ilişkiler diplomatik, ekonomik ve güvenlik gibi alanlarda iş birliğine dönüşerek farklı bir boyuta evrilmiştir. Ancak ikili ilişkilerin başlangıcı, Cibuti Cumhuriyeti'nin 1977'deki bağımsızlığına dayanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, resmî olarak Cibuti Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyan ilk devletlerden biri oldu. Diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren ikili ilişkiler özellikle ekonomik iş birliği, askerî eğitim ve kültürel alışveriş üzerine odaklanarak istikrarlı bir şekilde gelişerek devam etmiştir (Yavuz, 2016, ss. 13-16).

Diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren ikili ilişkiler, her iki devletin üst düzey yetkililerinin karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri ziyaretler sonucunda iş birliğine dönüşmüştür. Bu ziyaretler, genellikle bölgesel güvenlik ve terörle mücadele gibi karşılıklı çıkarları koruma ve iş birliği için fırsat olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca iki devlet arasında ticaret, yatırım ve Afrika Boynuzu kıyılarında deniz haydutluğuyla mücadele gibi alanlarda iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayan bir dizi ikili anlaşma imzalanmıştır. Son olarak Türkiye Cumhuriyeti, Kızıldeniz'deki çıkarlarını güvence altına alabilmek için Cibuti Cumhuriyeti'nde stratejik önemi olan bir askerî üs kurmuştur (Söylemez, 2015, s. 147).

İkili ilişkilerdeki gelişimin başlangıcı 2000'lerin başında Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika kıtasına yönelik başlattığı açılım politikasına dayanmaktadır. Bu politikanın temelinde Afrika devletleriyle diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi hedefi bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, bu dönemde Afrika'nın stratejik öneme sahip bölgelerinde etkinliğini artırmak ve kıtayla daha derin bağlar kurmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Cibuti Cumhuriyeti, Kızıldeniz ve Aden Körfezi gibi uluslararası ticaret yollarının kesişim noktasında yer almasından dolayı Türkiye Cumhuriyeti için özel bir stratejik öneme sahiptir (Daban, 2021, ss. 934-939).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti'de Büyükelçilik açması ve Cibuti Cumhuriyeti'nin Ankara'da Büyükelçilik açması, iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulmasında önemli bir adım olmuştur. Bu gelişmeler, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ndeki varlığını artırırken iki devlet arasında karşılıklı ziyaretlerin ve üst düzey temasların artmasını da sağlamıştır. Özellikle TİKA aracılığıyla Cibuti Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen kalkınma projeleri, sağlık hizmetleri ve insani yardım faaliyetleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti ile ilişkilerini derinleştirmede önemli olmuştur (Hazar, 2016, ss. 142-143).

Genel olarak değerlendirildiğinde ikili ilişkiler, stratejik ve karşılıklı fayda temelli bir iş birliği anlayışıyla gelişmiş ve bugün de artarak devam etmiştir. Bu ilişkilerin başlangıcı ve gelişimi, iki devletin de bölgesel ve uluslararası arenada ortak çıkarlarını koruma ve geliştirme konusundaki kararlılıklarını yansıtmaktadır.

3.1.2. İkili ilişkilerde yakınlaşmadan iş birliğine

Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika kıtasına yönelik açılım politikasıyla başlayan ikili ilişkilerdeki yakınlaşma, son dönemde her iki devletin uluslararası arenadaki ortak çıkarları çerçevesinde iş birliğine dönüşmüştür. İki devlet, terörle mücadele, Afrika Boynuzu bölgesinde barış ve istikrarı sağlama, geliştirmekte olan devletlerin uluslararası arenada haklarının savunulması gibi bölgesel ve küresel konularda genellikle benzer pozisyonlar almışlardır. İkili ilişkilerde yakınlaşma döneminde taraflar karşılıklı çıkarlarını dikkate alarak üst düzey resmî ziyaretler gerçekleştirilmiştir (Tanrıkulu, 2017, s. 263). İkili ilişkilerdeki yakınlaşmadan iş birliğine yönelimse eğitim, sağlık ve ekonomik kalkınma gibi alanlarda kendini göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'ne altyapı projelerinin inşası ve hem ekonomik hem de sosyal kalkınma programlarının uygulanması gibi çeşitli kalkınma projeleri için teknik ve mali yardım sağlamıştır. İki devlet ayrıca hem kültürel hem de eğitim alanında değişimleri teşvik etmiş, bu bağlamda öğrenci değişim programlarıyla iki devletin halkı arasında karşılıklı anlayışı teşvik eden çeşitli programlar geliştirilerek uygulamaya konulmuştur. İkili ilişkilerdeki bu iş birliği, iki devlet arasındaki ilişkilerin güçlenmesini sağlamış ve bu ilişkilerin stratejik ortaklığa dönüşmesine de zemin hazırlamıştır (Hazar, 2016, ss. 142-143).

Şekil 3.1: İmza töreninden bir kare

Kaynak: Haber 7, 2024.

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki yakınlaşmadan iş birliğine yönelim, iki devletin stratejik çıkarları doğrultusunda gelişen ve derinleşen ilişkiler çerçevesinde politik diyalog, diplomatik temaslar, bölgesel güvenlik konuları ve uluslararası platformlarda karşılıklı destek üzerinden şekillenmiştir.

Politik diyalog ve diplomatik temaslar: Türkiye Cumhuriyeti ve Cibuti Cumhuriyeti arasındaki politik iş birliği, üst düzey ziyaretler ve düzenli diplomatik temaslar aracılığıyla güçlendirilmiştir. 2012’de imzalanan Stratejik İş Birliği Antlaşması, bu sürecin önemli bir dönüm noktası olmuştur. Antlaşma, iki devlet arasında politik, ekonomik ve kültürel alanlarda iş birliğini geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede başta iki devlet liderleri ve bakanları olmak üzere üst düzey yetkililer arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiş ve çeşitli alanlarda iş birliği protokolleri imzalanmıştır (Yavuz, 2016, ss. 16-17).

Bölgesel güvenlik ve iş birliği: Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti’nin, Afrika Boynuzu’nda güvenlik ve istikrarın sağlanmasında ortak çıkarları söz konusudur. Cibuti Cumhuriyeti’nin stratejik konumu, Kızıldeniz ve Aden Körfezi’ndeki deniz trafiğinin güvenliği açısından kritik öneme sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti’nin bu stratejik önemini göz önünde bulundurarak bölgesel güvenlik iş birliğine büyük önem vermektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Cibuti Cumhuriyeti’ndeki askerî eğitim ve kapasite geliştirme projelerine katkı sağlamakta, bu da bölgedeki barış ve istikrara katkıda bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti’nin Somali’deki askerî varlığı ve barışı koruma operasyonları, Cibuti Cumhuriyeti ile güvenlik iş birliğini daha da pekiştirmektedir (Tawakkoul, 2015).

Uluslararası platformlarda karşılıklı destek: Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti, uluslararası platformlarda birbirlerini destekleyerek güçlü bir politik iş birliği sergilemiştir. Birleşmiş Milletler (BM), İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT) ve Afrika Birliği (AfB) gibi uluslararası ve bölgesel örgütlerde iki devlet, ortak çıkarlarını korumak için birlikte hareket etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti’nin uluslararası platformlarda sesini duyurmasına ve çıkarlarını savunmasına destek verirken Cibuti Cumhuriyeti de Türkiye Cumhuriyeti’nin çeşitli uluslararası girişimlerine destek sağlamıştır (Bilgic ve Nascimento, 2014, ss. 2-3).

Kalkınma projeleri ve insani yardımlar: Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti ile olan politik ilişkilerini kalkınma projeleri ve insani yardımlarla da desteklemiştir. TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'nde sağlık, eğitim, tarım ve altyapı gibi çeşitli alanlarda projeler yürütmüştür. Bu projeler, Cibuti Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunurken Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgedeki varlığını güçlendirmiş ve iki devlet arasındaki ilişkileri pekiştirmiştir (Hazar, 2016, ss. 142-143).

Genel olarak değerlendirildiğinde, ikili ilişkilerdeki yakınlaşmadan iş birliğine yönelim, iki devletin stratejik çıkarları doğrultusunda güçlü bağlar kurmalarına olanak tanımıştır. Politik diyalog, bölgesel güvenlik, uluslararası platformlarda karşılıklı destek ve kalkınma projeleri aracılığıyla gelişen bu ilişkiler, her iki devletin de bölgesel ve küresel hedeflerine ulaşmalarında önemli bir rol oynamıştır. İlişkilerdeki iş birliğine yönelim, iki devlet arasındaki dostane ilişkilerin daha da güçlenmesine ve sürdürülebilir bir stratejik ortaklık seviyesine ulaşmasına da katkı sağlayacaktır.

3.1.3. Resmî ziyaretlerin gerçekleşmesi ve geleceğe yönelik beklentiler

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasında gerçekleşen resmî ziyaretler, ikili ilişkilerin iş birliğine yönelmesinde önemli etkisi olmuştur. Bu ziyaretler, hem politik hem de ekonomik iş birliğinin temel taşlarını oluştururken geleceğe yönelik beklentilerin şekillenmesinde de etkili olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren gerçekleştirilen resmî ziyaretler, iki devlet arasındaki ilişkilerin iş birliğine yönelmesini sağlamış ve aynı zamanda ikili ilişkilerde stratejik ortaklık seviyesinin oluşması için de zemin hazırlamıştır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Cibuti Cumhuriyeti'ne 2012'deki ziyareti, ikili ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu ziyaret sırasında imzalanan Stratejik İş Birliği Antlaşması, politik, ekonomik ve kültürel iş birliğinin temellerini atmıştır. Aynı zamanda bu antlaşma, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya yönelik açılım politikası çerçevesinde Cibuti Cumhuriyeti'nin stratejik önemini vurgulamıştır. Yine Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Ocak 2015'teki ziyareti

sırasında yapılan ikili görüşmeler sonucunda iki devletin ortak çıkarları doğrultusunda ticaret, yatırım, güvenlik ve savunma gibi alanlarda iş birliği antlaşmaları imzalanmıştır (Yavuz, 2016, ss. 16-17). Ayrıca diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren Cibuti Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmail Ömer Gulle de Türkiye Cumhuriyeti'ni dört defa ziyaret ederek iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişiminde ve iş birliğiye yöneliminde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Cibuti Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmail Ömer Gulle'nin 2015'teki ziyareti, iki devlet arasındaki ilişkilerin derinleşmesine katkı sağlamıştır. Bu ziyaret esnasında çeşitli alanlarda iş birliğini geliştirmek amacıyla bir dizi anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar, özellikle ticaret, yatırım, enerji ve altyapı projelerine odaklanmıştır. Takip eden dönemde de karşılıklı üst düzey ziyaretler artarak devam etmiştir. Bu üst düzey ziyaretler, her iki devletin çeşitli alanlardaki iş birliğine olanak tanımıştır (Türkiye Cumhuriyeti [T.C.] Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki resmî ziyaretler, ikili ilişkilerin derinleşmesine ve geleceğe yönelik beklentilerin şekillenmesine önemli katkılar sağlamıştır. İki devlet arasındaki iş birliği, stratejik ortaklık ve karşılıklı fayda temelinde gelişmeye devam etmiştir. Ekonomik, askerî, eğitim ve sağlık alanlarındaki iş birliği projeleri, iki devletin ortak hedeflerine ulaşmasında önemli rol oynamıştır. Buradan yola çıkarak Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin gelecekte daha da güçlenmesi ve yeni iş birliği alanlarının keşfedilmesi beklenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin geleceğe yönelik beklentileri ise mevcut iş birliğinin daha da derinleşmesi ve yeni iş birliği alanlarının keşfedilmesi üzerine şekillenmektedir. İki devlet arasındaki stratejik iş birliği, bölgesel güvenlikten ekonomik kalkınmaya kadar geniş bir yelpazede ilerlemektedir.

Ekonomik iş birliği ve yatırımlar: Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'nde çeşitli altyapı projelerine ve yatırım fırsatlarına odaklanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'nde gerçekleştirdiği projeler, iki devlet arasındaki ticaret hacmini artırmakta ve ekonomik iş birliğini güçlendirmektedir. Gelecekte, Türk şirketlerinin Cibuti Cumhuriyeti'ndeki yatırımlarının artması ve yeni ortak projelerin hayata geçirilmesi beklenmektedir (Caslin, 2017).

Bölgesel güvenlik ve askerî iş birliği: Cibuti Cumhuriyeti'nin stratejik konumu, Kızıldeniz ve Aden Körfezi'ndeki deniz güvenliği açısından kritik öneme sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti, bu bölgede güvenliği sağlamak için Cibuti Cumhuriyeti ile askerî iş birliğini artırmayı hedeflemektedir. Gelecekte, ortak askerî tatbikatlar, eğitim programları ve güvenlik iş birliği projelerinin yoğunlaşması beklenmektedir (Daban, 2021, ss. 940-941).

Eğitim ve kültürel iş birliği: Eğitim ve kültürel değişim programları, Türkiye Cumhuriyeti ve Cibuti Cumhuriyeti arasındaki halklar arası bağları güçlendirmektedir. Türk üniversiteleri, Cibutili öğrencilere burs imkânları sunarak eğitim alanında iş birliğini teşvik etmektedir. Gelecekte bu tür programların sayısının artması ve kültürel iş birliğinin genişlemesi öngörülmektedir (Hatip ve Çakmak, 2017).

Sağlıkta ve kalkınmada iş birliği: Türkiye Cumhuriyeti'nin TİKA aracılığıyla Cibuti Cumhuriyeti'nde yürüttüğü sağlık ve kalkınma projeleri, iki devlet arasındaki insani iş birliğinin önemli bir parçası olmuştur. Gelecekte bu projelerin çeşitlendirilmesi ve kapsamının genişletilmesi planlanmaktadır (La Nation, 2019).

Geleceğe yönelik beklentiler açısından değerlendirildiğinde Cibuti Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkinin daha da güçlenmesi ihtimal dâhilindedir. Zira iki devletin stratejik ve ekonomik çıkarları birbiriyle uyumlu olduğundan pek çok alanda karşılıklı fayda ve iş birliği fırsatı sunmaktadır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti için Cibuti Cumhuriyeti, Afrika'daki varlığını artırma hedefleri çerçevesinde özellikle Afrika Boynuzu'nda ekonomik ve ticari ilişkilerini genişletebileceği stratejik önemi olan platform olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan Cibuti Cumhuriyeti, ekonomik kalkınma, güvenlik ve altyapı açısından Türkiye Cumhuriyeti'nin desteğinden ve iş birliğinden faydalanmaktadır. Bu bağlamda gelecekte her iki devlet olan Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti'nin de iş birliğini güçlendirerek devam etmeleri ve bölgenin refahı ve istikrarını teşvik etmek için yeni iş birliği fırsatları araştırmaları ve mevcut kazanımları güçlendirmeleri makul bir beklenti olarak görülebilir.

Şekil 3.2: Resmî ziyaret esnasında bir kare

Kaynak: Anadolu Ajansı, 2017.

3.1.4. Cibuti Cumhuriyeti'nin stratejik konumunun Türk dış politikasındaki önemi

Kızıldeniz ile Aden Körfezi'nin birleştiği yer olan Afrika Boynuzu'nda bulunan ve Afrika ile Orta Doğu arasında konumlanan Cibuti Cumhuriyeti, yüz ölçümü bakımından küçük olmasına rağmen son derece stratejik bir ülkedir. Halkının %94'ü İslam dinine mensup olan ve sahip olduğu stratejik konumu sayesinde bölgenin ticaret merkezi hâline geldiğinden Doğu Afrika'nın dünyaya açılan penceresi olarak görülen Cibuti Cumhuriyeti, Afrika kıtasının en önemli ülkelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Cibuti Cumhuriyeti sahip olduğu bu özel ve stratejik konumundan dolayı hemen hemen bütün küresel ve bölgesel güçler gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin de dikkatini ve ilgisini çekmiştir. Küresel ve bölgesel güçler, bölgedeki faaliyetlerinde daha aktif ve etkili olabilmek ve varlıklarını genişletebilmek için Cibuti Cumhuriyeti'nde sosyal, ekonomik, altyapı gibi çeşitli alanlarda yürürlüğe koydukları projelerin yanında askerî üsler de kurmuşlardır. Bu gelişmelerden hareketle son dönemde Doğu Afrika'nın en istikrarlı devletlerinden biri olan Cibuti Cumhuriyeti için Türkiye Cumhuriyeti'nin de bölgede yaşanan rekabete karşı stratejik hamlelerde bulunması kaçınılmaz olmuştur. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'yle arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi çerçevesinde enerji, tarım, turizm, eğitim ve sağlık gibi çeşitli alanları kapsayan ticaret, yatırım ve iş birliği anlaşmaları imzalamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ni

stratejik bir merkez olarak görmesi ve Türk mallarının bu ülkede daha geniş bir pazara ulaşmasının hedeflenmesi dikkat çekmiştir. Cibuti Cumhuriyeti ayrıca denize doğrudan ulaşımı olmayan diğer Afrika devletleri için de limanı sayesinde bir kapı görevi üstlenmiştir. Bu minvalde Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer Afrika devletleriyle ilişkileri bağlamında da Cibuti Cumhuriyeti ile ilişkileri son derece stratejik bir önem arz etmiştir (Ali Almahdawy ve Khalil Altaie, 2023, ss. 11-14).

Cibuti Cumhuriyeti'nin bu stratejik konumu, Türk dış politikasında giderek artan bir öneme sahip olmuştur. Kızıldeniz ile Aden Körfezi'nin birleştiği noktada bulunan Cibuti Cumhuriyeti, hem deniz ticareti hem de enerji taşımacılığı açısından kritik bir kavşak noktasındadır. Bu özellikler, Cibuti Cumhuriyeti'ni Türk dış politikasında stratejik bir ortak hâline getirmiştir:

Coğrafi konum ve deniz güvenliği: Cibuti Cumhuriyeti'nin coğrafi konumu, Kızıldeniz'den geçerek Süveyş Kanalı'na ulaşan deniz yollarının güvenliği açısından hayati öneme sahiptir. Bu deniz yolları, dünya ticaretinin önemli bir bölümünü barındırmakta ve özellikle Avrupa ile Asya arasındaki ticaretin büyük bir kısmı bu rotadan geçmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, deniz ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması ve deniz haydutluğu faaliyetlerinin önlenmesi amacıyla Cibuti Cumhuriyeti ile iş birliğini artırmıştır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgedeki askerî varlığı ve güvenlik boyutundaki iş birliği, deniz ticaretinin kesintisiz devam etmesine katkı sağlamıştır (Idel ve Lasserre, 2021, ss. 8-9).

Enerji güvenliği ve taşımacılığı: Cibuti Cumhuriyeti'nin stratejik konumu, enerji taşımacılığı açısından da büyük önem taşımıştır. Orta Doğu'dan çıkan petrol ve doğal gazın büyük bir kısmı, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı üzerinden Avrupa ve diğer dünya pazarlarına ulaşmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, hem enerji güvenliğini hem de enerji taşımacılığının kesintisiz devam etmesini sağlamak amacıyla Cibuti Cumhuriyeti ile stratejik iş birliği geliştirmiştir. Bu iş birliği, Türkiye Cumhuriyeti'nin enerji arz güvenliğini artırmış ve bölgesel enerji dinamiklerinde etkili bir aktör olmasına olanak tanımıştır (Dabar ve diğerleri, 2022, ss. 8998-8999).

Afrika Boynuzu ve bölgesel güvenlik: Cibuti Cumhuriyeti, Afrika Boynuzu'nun istikrarı ve güvenliği açısından kritik bir konuma sahiptir. Bu bölge, hem iç çatışmalar hem de

terörizm tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Afrika Boynuzu'ndaki istikrarı sağlamak ve terörle mücadele etmek için Cibuti Cumhuriyeti ile askerî ve güvenlik iş birliğini güçlendirmiştir. TSK'nın bölgede yürüttüğü eğitim programları ve ortak tatbikatlar, bölgesel güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunmuştur (Tawakkoul, 2015).

Ekonomik iş birliği ve ticaret: Cibuti Cumhuriyeti'nin limanları, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika kıtasına yönelik ticareti için oldukça önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti, Afrika kıtasına ihracatını artırmak ve Afrika pazarında daha etkin olmak amacıyla Cibuti Cumhuriyeti ile ekonomik iş birliğini geliştirmiştir. Cibuti Cumhuriyeti'nin limanları, Türk mallarının Afrika'nın iç bölgelerine taşınmasında önemli bir lojistik merkez olarak hizmet vermiştir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti ile ticaret hacmini artırması ve yeni yatırım fırsatları yaratması, ekonomik iş birliğinin güçlenmesine katkı sağlamıştır (Caslin, 2017).

Genel olarak değerlendirildiğinde Cibuti Cumhuriyeti'nin stratejik konumu, Türk dış politikasında giderek artan bir öneme sahiptir. Deniz güvenliği, enerji taşımacılığı, bölgesel güvenlik ve ekonomik iş birliği gibi alanlarda Cibuti Cumhuriyeti ile geliştirilen ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgesel ve küresel hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu gibi alanlarda ikili ilişkiler gelişerek iş birliğine dönüşmesi, hem Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'daki etkinliğini artırmış hem de Cibuti Cumhuriyeti'nin bölgesel istikrar ve kalkınmasına katkıda bulunmuştur. Gelecekte Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki iş birliği seviyesinde olan ikili ilişkilerin daha da gelişerek stratejik ortaklık seviyesine ulaşması, yani ikili ilişkilerin daha da derinleşmesi beklenmektedir.

3.2. Ekonomik ilişkiler

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkiler, son dönemde hızla gelişen ve derinleşen bir iş birliği çerçevesinde şekillenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika açılım politikası kapsamında Cibuti Cumhuriyeti, Kızıldeniz'in stratejik limanlarına sahip olması ve Afrika'nın doğu kıyısında önemli bir ticaret merkezi olarak konumlanmasından dolayı Türkiye Cumhuriyeti için kritik bir partner hâline gelmiştir. İki devlet arasında imzalanan ticaret ve yatırım anlaşmaları, ekonomik bağların güçlenmesini sağlamış, özellikle altyapı,

enerji, lojistik ve inşaat sektörlerinde Türk şirketlerinin Cibuti Cumhuriyeti'ndeki faaliyetleri artmıştır. TİKA aracılığıyla yürütülen kalkınma projeleri ve insani yardımlar da ekonomik iş birliğini desteklemiştir (Hazar, 2016, ss. 142-143). Gelecekte Türkiye Cumhuriyeti ve Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ticaret hacminin daha da artması ve yeni yatırım fırsatlarının yaratılması beklenmektedir, bu da iki ülkenin karşılıklı ekonomik büyümesine ve refahına katkıda bulunacaktır.

3.2.1. Ekonomik ilişkilerin temeli

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkilerin temeli, 2000'lerin başına, yani Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya yönelik başlattığı açılım politikasına dayanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika açılımı, kıta devletleriyle diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirmeyi hedefleyen kapsamlı bir strateji çerçevesinde ortaya konmuştur. Bu strateji, 2005'te Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika Devletleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi'nin kabul edilmesiyle kurumsal bir çerçeveye oturtulmuştur (Bilgic ve Nascimento, 2014, s. 1).

Cibuti Cumhuriyeti, Kızıldeniz'in güney girişinde yer alan stratejik konumuyla Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika açılımında önemli bir yer tutmuştur. Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasında 2000'lerin ortalarından itibaren gelişen politik boyutlu ikili ilişkiler, ekonomik ilişkilerin de temelini atmıştır. Bu çerçevede 2012'de iki devlet arasında Stratejik İş Birliği Antlaşması'nın imzalanması, ekonomik ilişkilerin hem hukuki dayanağını oluşturmuş hem de kurumsallaşmasını sağlamıştır. Aynı zamanda karşılıklı yatırımların artmasına da zemin hazırlamıştır (Ozkan, 2012, s. 24).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika Boynuzu'nda yer alan bu stratejik ülkeye ilgisi, çeşitli ekonomik sektörlerde kendini göstermiştir. Özellikle altyapı, inşaat, enerji ve lojistik gibi alanlarda Türk şirketlerinin Cibuti Cumhuriyeti'ndeki faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Türk müteahhitlik firmaları, Cibuti Cumhuriyeti'nde yol, liman ve havaalanı gibi önemli altyapı projelerine imza atmıştır. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin önde gelen enerji şirketleri, Cibuti Cumhuriyeti'nde enerji altyapısının geliştirilmesine yönelik projelerde yer almışlardır (Hazar, 2016, ss. 148-151).

TİKA aracılığıyla gerçekleştirilen kalkınma projeleri de ekonomik ilişkilerin güçlenmesinde etkili olmuştur. TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'nde sağlık, eğitim, tarım ve su altyapısı gibi alanlarda çeşitli projeler yürütmüş ve bu projeler, iki devlet arasındaki ekonomik bağları güçlendirmiştir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin sunduğu eğitim bursları ve teknik eğitim programları, Cibutili gençlerin Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim görmesine ve iki devlet arasında insan kaynağı alanında da bağların kurulmasına katkıda bulunmuştur (La Nation, 2019).

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ticaret hacmi, son dönemde artış göstermiştir. İki devlet arasında imzalanan ticaret anlaşmaları, karşılıklı ticareti teşvik ederek ticaret hacminin genişlemesine olanak tanımıştır. Cibuti Cumhuriyeti'nin stratejik limanları, Türk ürünlerinin Afrika'nın iç bölgelerine ulaşmasında önemli bir lojistik merkez olarak hizmet vermiştir. Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika pazarındaki etkinliğini artırmakta ve Cibuti Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınmasına katkı sağlamaktadır (Dinçer, 2019 ss. 121-127).

Sonuçta Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkilerin temeli, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılım politikasıyla şekillenmiş ve stratejik iş birliği anlaşmaları, karşılıklı yatırımlar ve kalkınma projeleriyle derinleşmiştir. Gelecekte bu ilişkilerin daha da güçlenmesi ve yeni ekonomik iş birliği fırsatlarının ortaya çıkması beklenmektedir. Bu ilişkiler, her iki devletin de ekonomik büyümesine ve refahına önemli katkılar sağlamaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde ekonomisi ticarete, taşımacılığa ve başkentindeki uluslararası serbest ticaret bölgesiyle limanında verilen hizmetlere dayanan Cibuti Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkiler 2000'lere dayanmaktadır. Zaman içinde iki devlet arasında yapılan çeşitli anlaşmalar ve farklı ekonomik sektörlerdeki iş birlikleriyle güçlendirilerek devam etmiştir. İki devletin ilişkileri geliştikçe ve aralarındaki iş birliği arttıkça ticaret de önemli ölçüde gelişmiştir. Başlıca ticaret mallarıysa imalat ürünleri, tarım ürünleri, makine ve teçhizat ile kimyasal ürünlerle ham maddelerden oluşmaktadır (Tawakkoul, 2015). Bu karşılıklı ticari alışverişlerin, her iki devletin ekonomisine önemli katkılar sağlayarak ekonomilerin canlanmasına destek olmuştur.

3.2.2. Ekonomik ilişkilerin gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkiler, son dönemde hızla gelişen ve çeşitlenen iş birliği çerçevesinde önemli bir boyut kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya yönelik açılım politikasının bir parçası olarak Cibuti Cumhuriyeti ile kurulan ekonomik bağlar, iki devletin stratejik hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir.

Ticaret hacmi ve ekonomik iş birliği: Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ticaret hacmi, son dönemde sürekli artış göstermiştir. 2000'lerin başında düşük seviyelerde olan ticaret hacmi, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya artan ilgisi ve Cibuti Cumhuriyeti'nin stratejik önemi sayesinde hızla yükselmiştir. İki devlet arasında imzalanan ticaret anlaşmaları ve gümrük vergilerinin düşürülmesi gibi düzenlemeler, ticaretin gelişmesini teşvik etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'ne başta inşaat malzemeleri, gıda ürünleri, tekstil ve elektronik eşya ihraç ederken Cibuti Cumhuriyeti'nden çeşitli tarım ürünleri ve deniz ürünleri ithal etmektedir (Abdi Aden, 2020, ss. 23-26).

Yatırımlar ve altyapı projeleri: Türk müteahhitlik firmaları, Cibuti Cumhuriyeti'nde önemli altyapı projelerine imza atarak iki devlet arasındaki ekonomik ilişkilerinin önemli bir ayağını oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin önde gelen inşaat şirketleri, Cibuti Cumhuriyeti'nde yol, liman, havaalanı ve konut projeleri gibi büyük ölçekli projeler gerçekleştirmiştir. Bu projeler, Cibuti Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınmasına katkı sağlarken Türk şirketlerine de Afrika pazarında önemli fırsatlar sunmuştur (Ali Almahdawy ve Khalil Altaie, 2023, ss. 11-14).

Enerjide ve lojistikte iş birliği: Enerji sektörü, Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkilerinin bir diğer önemli alanıdır. Türk enerji şirketleri, Cibuti Cumhuriyeti'nde enerji altyapısının geliştirilmesine yönelik projeler yürütmüş ve bu alanda teknik destek sağlamıştır. Ayrıca Cibuti Cumhuriyeti'nin stratejik limanları, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika içlerine yönelik lojistik faaliyetleri için çok önemlidir. Türk lojistik şirketleri, Cibuti Cumhuriyeti'ni bir merkez olarak kullanarak Afrika kıtasına mal sevkiyatı yapmıştır (Dabar ve diğerleri, 2022, ss. 8999-9001).

Kalkınma yardımları ve TİKA projeleri: Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne sağladığı kalkınma yardımları, iki devlet arasındaki ekonomik ilişkilerin de güçlenmesini sağlamıştır. TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'nde sağlık, eğitim, tarım ve su altyapısı gibi çeşitli alanlarda projeler yürütmüştür. Bu projeler, Cibuti Cumhuriyeti'nin sosyoekonomik kalkınmasına katkı sağlarken iki devlet arasındaki ilişkilerini de geliştirmiştir (La Nation, 2019).

Eğitim ve insan kaynağı iş birliği: Türkiye Cumhuriyeti, Cibutili öğrencilere sunduğu burs programları ve eğitim fırsatlarıyla insan kaynağı alanında da iş birliğini güçlendirmiştir. Türk üniversiteleri, Cibutili öğrencilere kapılarını açarak onların nitelikli eğitim almasını sağlamıştır. Bu durum, iki devlet arasında beşerî ilişkilerin gelişmesine ve uzun vadeli iş birliği potansiyelinin artmasına katkı sunmuştur (Hazar, 2016, ss. 142-143).

Geleceğe yönelik beklentiler: Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkilerin gelecekte daha da derinleşmesi ve çeşitlenmesi beklenmektedir. İki devlet arasındaki ticaret hacminin artırılması, yeni yatırım alanlarının keşfedilmesi ve mevcut iş birliği projelerinin genişletilmesi öngörülmektedir. Ayrıca enerji, lojistik, sağlık ve eğitim gibi stratejik sektörlerdeki iş birliğinin derinleştirilmesi, her iki devletin de ekonomik büyümesine ve refahına önemli katkılar sağlayacaktır (Ali Almahdawy ve Khalil Altaie, 2023, ss. 31-33).

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkiler, stratejik iş birliği, karşılıklı ticaret ve yatırımlar, kalkınma yardımları, eğitim alanlarındaki iş birliği ve taraflar arasındaki resmî ziyaretlerle güçlenmiştir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Cibuti Cumhuriyeti'ne 2015'te gerçekleştireceği resmî ziyaret esnasında Cibuti Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmail Ömer Gulle, başkentte bir sanayi grubu ve Türk serbest ticaret bölgesinin inşaatına başlanacağını ve böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti üzerinden Afrika pazarına açılacağını açıkladı. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ise bu gibi projelerin, ikili ilişkilerdeki iş birliğinin tamamlayıcısı olduğunu, bu iş birliğin başta ticaret, yatırım, eğitim, sağlık sektörleri olmak üzere çeşitli sektörlerin gelişimine hizmet edeceğini ve bunun da her iki devletin ekonomisine fayda sağlayacağını belirtti. Bunun üzerine Cibuti Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmail Ömer Gulle

de Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika kıtası ve özellikle de kıtanın doğusundaki devletlerle sağlam bir ortaklık kurma çabalarını desteklediğini ve takdir ettiğini vurguladı (Furuncu, 2015). Bu konuda Afrika bölgesi üzerine çalışmalar yapan Ufuk Tepebaş, Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika devletleri arasındaki ticaret hacminin on yılda 5.4 milyar dolardan 23.4 milyar dolara ulaştığını; bunun da Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılan kapısı olan Cibuti Cumhuriyeti'ne verilen stratejik önemden, iki devlet arasında gelişen politik ve ekonomik ilişkilerden, iki devlet arasında gerçekleşen ticaretten, Cibuti Cumhuriyeti'ndeki yatırımlardan, bu devlete yönelik gerçekleşen kalkınma yardımlarından ve taraflar arasındaki resmî ziyaretlerden kaynaklandığını ileri sürmüştür (Tepebaş, 2015).

Cibuti Cumhuriyeti Ulusal Yatırım Ajansı müdürünün yaptığı açıklamasında, hem ülkede yatırıma elverişli bir ortam oluşturmak hem de Türkiye Cumhuriyeti'nden yatırım akışını artırmak için belirli politikalar ve stratejiler uygulandığını belirtti. Bu açıklamadan sonra başta Türkiye Cumhuriyeti'nden olmak üzere ülkede doğrudan yabancı yatırım akışının arttığı ve bu yatırımın 2013'te gayri safi yurt içi hâsılanın (GSYİH) %30'unu temsil ettiği ve Cibuti Cumhuriyeti'nin büyüme oranının da %5 ila %7 arasında olduğu görüldü (Tawakkoul, 2015).

Küresel ve bölgesel güçlerin askerî üslerine ev sahipliği yapan ve son dönmede Afrika ile ticarete ilgi gösteren liman yatırımcılarının dikkatini çeken Cibuti Cumhuriyeti, ülkede kurulan özel ekonomik bölge için Türk yatırımcılarını beklemektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Büyükelçisi Salim Levent Şahinkaya'nın Anadolu Ajansı muhabirine yaptığı açıklamasında, Cibuti Cumhuriyeti hükûmetinin Türk yatırımcıların Türkiye Cumhuriyeti'ne özel olarak tahsis edilen ekonomik bölgeyi geliştirmesi ve işletmesini beklediğini söyledi. Beş yıl önce iki devletin ikili ticaret hacmini artırmaya yönelik çabalarına dikkat çeken Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Büyükelçisi Salim Levent Şahinkaya, Doğu Afrika'da küçük bir ülke olan Cibuti Cumhuriyeti'nde faaliyetlerini kıyıda yoğunlaştıran yaklaşık 15 kadar Türk şirketi olduğunu belirtti. Hükûmet tarafından tahsis edilen ve beş milyon metrekare arazi üzerine kurulmuş olan Türk özel ekonomik bölgesinin önemini vurgulayan Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Büyükelçisi Salim Levent Şahinkaya, Cibuti Cumhuriyeti'nin bir milyon civarındaki nüfusuyla küçük bir devlet olduğunu, 100 milyon nüfuslu komşu devlet Etiyopya'ya gelen tüm ürünlerin Cibuti Cumhuriyeti üzerinden gönderildiğini sözlerine ekledi. Etiyopya, bu ürünleri demir

yolu üzerinden veya Cibuti Cumhuriyeti'ndeki serbest bölgeler vasıtasıyla karadan almaktadır. Cibuti Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne özel olarak tahsis edilen ekonomik bölgesinde iş adamlarını çekmek istediklerini belirten Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Büyükelçisi Salim Levent Şahinkaya "Cibuti Cumhuriyeti'nin ticaret olarak Türk iş adamlarına çok şey katacağına inanıyoruz. İş adamlarını yatırım yapmaya davet ediyoruz." dedi (Çolakoğlu, 2020).

Cibuti Cumhuriyeti Ekonomi ve Maliye Bakanı İlyas Moussa Dawaleh'in Anadolu Ajansına yaptığı açıklamasındaysa Cibuti Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmail Ömer Gulle'nin Türkiye Cumhuriyeti ziyareti ve tanıştıkları yeni fırsatların Türk özel ekonomik bölgesiyle ilgili çalışmaların değerlendirilmesinin iş adamlarına büyük katkı sağladığını belirtti. Cibuti Cumhuriyeti Ekonomi ve Maliye Bakanı İlyas Moussa Dawaleh "Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti'ndeki iş ortamının gelişimi, liderlerin girişimiyle ilk aşamada anlaşmaya varılan özel ekonomik bölge sayesinde güçleniyor." dedi. İki devlet arasındaki ilişkilerin güçlenmesinin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınmasının Afrika'ya stratejik olarak katkı sağlayacağını ifade eden Cibuti Cumhuriyeti Ekonomi ve Maliye Bakanı İlyas Moussa Dawaleh, Türkiye Cumhuriyeti ile Afrika arasındaki ilişkilerin gelişmesine destek vermekten gurur duyduklarını söyledi (Zengin, 2017).

Genel olarak değerlendirildiğinde iki devlet arasındaki ekonomik ilişkiler, karşılıklı ticaret ve yatırımlar, kalkınma yardımları ve eğitim alanlarındaki programlarla güçlenmiştir. Bu ekonomik ilişkiler, hem Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'daki etkinliğini artırmış hem de Cibuti Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmuştur. Gelecekte bu ekonomik ilişkilerin daha da derinleşmesi ve hatta iş birliğine yönelmesi, yani yeni alanlarda ortak projelerin geliştirilmesi, iki devletin de karşılıklı yararına olacağı bilinen bir gerçektir.

3.2.3. Ekonomik ilişkilerde iş birliği alanlarının gelişmesi ve yaygınlaşması

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkiler, son dönemde önemli bir gelişim göstermiştir. İki devletin stratejik konumları, ekonomik ilişkilerde iş birliği alanlarının gelişmesinde ve yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne yönelik ilgisi, özellikle ekonomik iş birliği alanlarında belirgin şekilde artmıştır. Türk şirketleri, Cibuti Cumhuriyeti'nde altyapı projeleri, enerji, eğitim ve sağlık gibi çeşitli sektörlerde faaliyet göstermiştir. Özellikle 2014'te imzalanan anlaşmalarla Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ndeki varlığı ve yatırımları önemli ölçüde artmıştır (Abdi Aden, 2020, s. 26).

İki devlet arasındaki ilişkilerde iş birliği sadece ekonomik alanlarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda savunma, güvenlik, eğitim, kültür ve insan kaynakları gibi alanlarda da genişlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya yönelik politikası çerçevesinde Cibuti Cumhuriyeti, stratejik bir ortak olarak görülmüş ve bu durum ikili ilişkilerdeki iş birliğinin daha da derinleşmesine olanak sağlamıştır (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2023).

İki devlet arasındaki ekonomik ilişkilerdeki iş birliği, hem bölgesel hem de küresel düzeyde önemli adımlar atılarak gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. İki devletin ortak çıkarlar doğrultusunda ekonomik ilişkilerdeki iş birliğini ileriye taşıma çabaları devam etmiştir. Bu çerçevede diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'nin su ihtiyacının karşılanmasına yönelik girişimler gerçekleştirmiş ve başta tarım sektörü olmak üzere eğitim, sağlık, enerji ve teknik alanlardaki ilişkilerde iş birliğini yaygınlaştırmıştır (La Nation, 2019). Cibuti Cumhuriyeti'yle bu gibi alanlardaki faaliyetleri sayesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin iyi bir imaj kazandığını söylemek mümkündür.

Son dönemde savunma sanayisinin ve ekonomisinin büyümesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin dünya çapındaki konumunu güçlendirmiştir. Bu durum Cibuti Cumhuriyeti ile ekonomik ilişkilerine de son derece olumlu yansımıştır. İlk başlarda Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'nde iki üretici Türk şirketi ve en fazla on iki Türk yönetici ve işçisi vardı: Orkide yağları ve transparan sabun. Sonralarıysa durum değişerek Cibuti Cumhuriyeti'nde yaklaşık 20 Türk şirketi ile 400 Türk yönetici veya işçi bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin inşaat, sağlık, mobilya, gıda ve askerî sektörlerde ürettiği malları artık hem Cibuti Cumhuriyeti'nde ülke içinde dağıtılırken hem de Cibuti Cumhuriyeti üzerinden Doğu Afrika'ya rahatlıkla gönderilebilmektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak da ticaret hacmi iki milyon dolardan 100 milyon dolara yükselmiştir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya verdiği önem,

hem açılım politikasıyla hem de ardından gelen ortaklık politikalarıyla bariz bir şekilde gösterilmiştir (Ali Almahdawy ve Khalil Altaie, 2023, ss. 31-33).

Cibuti Cumhuriyeti'nin enerji ve su ihtiyacı oldukça yüksektir. Cibuti Cumhuriyeti enerji ihtiyacını Etiyopya'dan karşılamaktadır ancak bu kaynaklar da yetersizdir. Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'nin kalkınmasına destek olmak için su ve enerji alanında çeşitli projeler hayata geçirmiştir. Bu projelerin en dikkat çekenini, Türkiye Cumhuriyeti tarafından tamamen hibe olarak finanse edilen Ambouli Dostluk Barajı'dır. Bu projenin amacı, bölgedeki sel felaketlerini önlemek, içme suyu ihtiyacını karşılamak ve ülkedeki su sıkıntılarını en aza indirmektir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020). Enerji alanındaysa Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti ile çeşitli anlaşmalar yapmış ve projeler geliştirmiştir. Bu projeler arasında yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik yatırımlar ve enerji altyapısının iyileştirilmesi bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'nin enerji ihtiyacını karşılamak ve enerji verimliliğini artırmak amacıyla teknik destek ve uzmanlık sağlamaktadır. Bu çerçevede enerji santrallerinin inşası ve mevcut altyapının modernizasyonu gibi projeler de yürütülmektedir (Dabar ve diğerleri, 2022, ss. 8998-8999). Kısaca Türkiye Cumhuriyeti'nin bu projeleri, Cibuti Cumhuriyeti'nin sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunurken iki devlet arasındaki ekonomik iş birliği alanlarının gelişmesine ve yaygınlaşmasına yol açmıştır.

3.2.4. Ticari ilişkiler

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ticari ilişkiler son dönemde önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılım politikası çerçevesinde Cibuti Cumhuriyeti, Doğu Afrika'da stratejik bir ortak olarak öne çıkmıştır. İki devlet arasındaki ticaret hacmi, 2010'da yaklaşık 31 milyon dolar iken 2020'ye gelindiğinde yaklaşık 252 milyon dolara kadar yükselmiştir (Trademap Mirrordata Türkiye, 2020).

Cibuti Cumhuriyeti'nin stratejik konumu, Kızıldeniz ve Aden Körfezi'ne olan yakınlığı, Türkiye Cumhuriyeti için ticari ve lojistik açıdan büyük önem arz etmiştir. Türk şirketleri, Cibuti Cumhuriyeti'nde çeşitli sektörlerde faaliyet göstermiştir. Özellikle inşaat, altyapı, enerji, sağlık, eğitim ve tarım alanlarında Türk yatırımları dikkat çekmiştir. Cibuti Cumhuriyeti'nde

faaliyet gösteren Türk şirketlerinin sayısı son dönemde artmış ve bu şirketler Cibuti Cumhuriyeti'nin kalkınmasına önemli katkılar sağlamıştır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu [DEİK], 2022, ss. 6-7). Ayrıca Türk mallarının Doğu Afrika pazarına erişiminde de Cibuti Cumhuriyeti bir geçiş noktası olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda Cibuti Cumhuriyeti üzerinden Afrika'nın diğer devletlerine inşaat malzemeleri, mobilya, gıda ürünleri, sağlık ekipmanları gibi çeşitli Türk ürünleri ihraç edilmiştir (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı [TİKA], 2016, ss. 52-60). Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne yaptığı yatırımlar arasındaysa su ve enerji projeleri, liman ve lojistik hizmetleriyle sanayi tesisleri bulunmuştur. Bu yatırımlar, iki devlet arasındaki ekonomik iş birliğini güçlendirirken bölgedeki istikrar ve kalkınmaya da katkı sağlamıştır (DEİK, 2022, s. 7).

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ticari ilişkiler, her iki devletin de ekonomik ve stratejik hedeflerine hizmet eden karşılıklı faydaya dayalı bir iş birliği modelini oluşturmuştur. Ticari ilişkilerdeki bu iş birliği modeli, iki devlet arasındaki ticaret hacmini de artırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'ne yönelik dış ticaret fazlası vermiştir. Tablo 3.1'de de görüldüğü gibi 2010'dan itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne ihracat rakamı 30 milyon dolardan 250 milyon doların üzerine yükselmiştir. Cibuti Cumhuriyeti'nden yapılan ihracatınsa dalgalı bir seyir izlediğini söylemek mümkündür (Abdi Aden, 2020, s. 23).

Tablo 3.1: Türkiye Cumhuriyeti-Cibuti Cumhuriyeti dış ticaret değerleri

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2010	30.788	387	31. 175	+30. 401
2011	45.491	232	45. 723	+45. 259
2012	88. 690	89	88. 779	+88. 600
2013	67. 091	334	67. 426	+66. 757
2014	59. 712	81	59. 793	+59. 631
2015	98. 249	113	98. 362	+98. 136
2016	78. 898	149	78. 049	+77. 749
2017	102. 506	406	102. 912	+102. 100
2018	196. 648	244	196. 892	+196. 404
2019	251. 923	15	251. 938	+251. 908

Kaynak: Trademap Mirrordata Türkiye, 2020.

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasında ticaretin artırılması amacıyla çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti-Cibuti Cumhuriyeti Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) Toplantısı, 24-25 Aralık 2016 tarihlerinde Cibuti Cumhuriyeti'nde düzenlenmiş ve toplantı tutanakları 29 Aralık 2016 tarihinde imzalanmıştır. Bunun yanı sıra Cibuti Cumhuriyeti hükûmeti ile 25 Eylül 2013 tarihinde Mersin'de imzalanan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından onaylandıktan sonra 18 Şubat 2016 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020).

Tablo 3.2'de Cibuti Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne ihraç ettiği öne çıkan ürünler gösterilmiştir. Tablo 3.3'de de Cibuti Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'nden ithal ettiği ilk on beş ürün listelenmiştir.

Tablo 3.2: Cibuti Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne ihraç edilen ilk üç ürün

GTİP	Ürünler (ilk üç)	2016	2017	2018	2019
3215	Mürekkepler (baskı mürekkepleri, yazı ve çizim mürekkepleri vd.)	98	333	186	0
7601	İşlenmiş alüminyum	0	0	53	0
2520	Feldispat	0	0	3	0
2916	Doymamış asiklik ve siklik monokarboksilik asitler ve bunların türevleri	0	0	0	15
Genel toplam		149	406	244	15

Kaynak: Trademap Mirrordata Türkiye, 2020.

Tablo 3.2'e göre Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'nden ithalatında organik kimyasallar önemli bir yer tutmuştur. 2019'da Cibuti Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik ihracatında belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Bu dönemde Cibuti Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne ihraç ettiği ürünler arasında sadece organik kimyasallar ve bunların türevleri bulunmaktadır.

Tablo 3.3: Türkiye Cumhuriyeti'nden Cibuti Cumhuriyeti'ne ihraç edilen ilk on beş ürün

GTİP	Ürünler (ilk on beş)	2017	2018	2019
1512	Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu ve yağları	28,011	34,302	90,377
7214	Demir veya alaşımsız çelikten çubuklar	25,880	62,673	80,599
1101	Buğday unu	7,683	9,535	10,489
1902	Makarnalar	17,783	20,895	9,835
7213	Demir veya alaşımsız çelikten filmaşın	1,234	8,742	9,312
9619	Bebek bezleri ve benzeri hijyenik eşya	1,412	983	4,739
7308	Demir veya çelikten inşaat ürünleri ve inşaat aksamı	853	6,430	3,554
7208	Demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde	741	3,713	3,515
3004	Tıbbi ilaçlar (dozlandırılmış)	1,831	1,902	2,918
0713	Kuru baklagiller (kabuksuz)	3	2,788	2,869
8418	Buzdolapları, dondurucular, soğutucular	335	538	2,733
1905	Pasta, kek, bisküvi	2,318	2,482	2,159
7207	Demir veya alaşımsız çelikten yarı mamuller	1	0	2,117
8504	Elektrik transformatörleri, statik konvertisörler, endüktörler	25	3,121	1,652
3917	Plastikten tüpler, borular, hortumlar	197	1,598	1,180
Genel toplam		102,506	196,648	251,923

Kaynak: Trademap Mirrordata Türkiye, 2020.

Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'nin ithalatında üçüncü sırada yer almaktadır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne yönelik ihracatı özellikle demir çelik ve gıda sektöründe yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda Cibuti Cumhuriyeti'nin ayçiçeği yağı, makarna, buğday unu, çocuk bezi, demir-çelik çubuklar, film astarı ve çelikten yarı mamuller ithalatında Türkiye Cumhuriyeti birinci sırada yer almaktadır. 2019'daki toplam ithalat değerlerine göre Cibuti Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'nden gerçekleştirdiği ithalatın detaylarıysa şöyledir:

- Makarna (GTİP: 1902) ithalatının %96'sı;
- Demir/alaşımsız çelikten çubuk (GTİP: 7214) ithalatının %95'i;
- Ayçiçeği yağı (GTİP: 1512) ithalatının %92'si;

- Toprak, maden, cevheri taşıma, ayırma vb. iş makineleri (GTİP: 8437) ithalatının %78'i;
- Demir veya alaşımsız çelikten filmaşın (GTİP: 7213) ithalatının %73'ü; ve
- Un (GTİP: 1101) ithalatının %53'ü Türkiye Cumhuriyeti'nden yapılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler, politik, diplomatik, ticari ve kültürel alanlarda hızla gelişen bir dostluk zeminine sahiptir. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu Afrika'ya yönelik attığı somut adımlar, Cibuti Cumhuriyeti ile güçlü bir dostluk ilişkisinin kurulmasına katkı sağlamıştır. İki devlet arasında faaliyete geçen büyükelçilikler ve gerçekleştirilen ziyaretler, bu güçlü ilişkinin bir yansıması olmuştur (Hazar, 2016, ss. 142-143).

Ticaret alanındaysa Cibuti Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'nden ithal ettiği malların büyük bir kısmını oluşturan ürünler arasında demir ve çelik, bitkisel yağ, macunlar, inşaat makineleri, buğday unu, inşaat malzemeleri ve elektrik transformatörleri bulunmaktadır. Mürekkep, 2019'a kadar Cibuti Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne ihraç ettiği en önemli ürünlerden biridir (Trademap Mirrordata Türkiye, 2020).

Gelecekte, iki devlet arasındaki ticaret ilişkilerinin daha stratejik bir noktaya ulaşması ve Cibuti Cumhuriyeti'nin Doğu Afrika pazarında Türkiye Cumhuriyeti tarafından merkez üs olarak kullanılması öngörülmektedir. Cibuti Cumhuriyeti'nin dış politikadaki güçlü ilişkileri, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Fransa gibi devletlerin yanı sıra Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ve Türkiye Cumhuriyeti ile de ikili ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olmaktadır.

3.2.5. Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne yönelik yatırımları

2013'ten itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'yle ilişkileri sağlam bir zemine oturtularak ciddi bir ilerleme kaydetmiştir ve bu ilerleme birkaç düzeyde gözlemlenebilir durumdadır. Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'ndeki en yeni yatırımcılardan biridir ve mevcut durumda Cibuti Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren on beş Türk şirketi bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ndeki yatırımlarından bazıları şunlardır:

Ambouli Dostluk Barajı: Baraj, Mayıs 2014'te imzalanan bir anlaşmayla Ambouli Nehri üzerine inşa edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarafından tamamı hibe olarak finanse edilen Ambouli Dostluk Barajı, bölgedeki sel felaketlerini önlemeyi, şehir içme suyu ihtiyacını karşılamayı ve ülkedeki su sıkıntılarını en aza indirmeyi amaçlamaktadır. 71 metre yüksekliğinde olan baraj, 14 milyon m³ su depolama kapasitesine sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti, bu proje için 11 milyon avro fon sağlamıştır (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020).

Şekil 3.3: Ambouli Dostluk Barajı

Kaynak: T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020.

Okul inşaatı: Türkiye Maarif Vakfı, Cibuti Cumhuriyeti yetkilileri tarafından tahsis edilen 30.000 m² arsa üzerinde yeni bir okul inşasına başladı. Vakıf, anaokulundan liseye kadar tüm kademelerde eğitim verecek modern bir kompleks inşa etmiştir. Okulun öğretim kadrosu ve materyal desteğinin Türkiye Cumhuriyeti tarafından sağlanacağına dair bir protokol imzalanmıştır (Türkiye Maarif Vakfı, 2019).

Şekil 3.4: Cibuti Cumhuriyeti'nde Uluslararası Maarif Okulu

Kaynak: Türkiye Maarif Vakfı, 2019.

II. Abdülhamid Han Camisi: Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yaptırılan II. Abdülhamid Han Camisi, Cibuti Cumhuriyeti'nin en büyük camisidir. Caminin inşasına 2015'te başlanmış olup inşa fikri Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a aittir. İnşaat sürecinde kullanılan malzemelerin büyük bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti'nden ithal edilen cami Kasım 2019'da ibadete açıldı (T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019).

Şekil 3.5: II. Abdülhamid Han Camisi

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019.

Türk özel ekonomik bölgesi: Cibuti Cumhuriyeti hükûmeti tarafından 2014'te Türkiye Cumhuriyeti'ne, Türk özel ekonomik bölgesi yapımı için beş milyon metrekarelik bir arsa tahsis edilmiştir. Liman bölgesindeki bu arsa, Türk özel sektörünün bölgede faaliyet göstermesini teşvik etmek amacıyla Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen faaliyetlerle tanıtılmıştır. Türk özel sektörünün çatı kuruluşlarıyla iş birliği içinde gerçekleştirilen bu faaliyetler, Cibuti Cumhuriyeti'nin sunmuş olduğu imkânların tanıtılmasını amaçlamıştır (Zengin, 2017).

Bunların dışında Türkiye Cumhuriyeti, son dönemde Afrika'ya yönelik politikalarını güçlendirme çabaları kapsamında Cibuti Cumhuriyeti'ne önemli yatırımlar yapmıştır. Bu yatırımlar genellikle altyapı, enerji, inşaat ve lojistik sektörlerinde yoğunlaşmıştır.

Altyapı yatırımları: Türk müteahhitlik firmaları, Cibuti Cumhuriyeti'nde önemli altyapı projelerine imza atmıştır. Bu projeler arasında limanlar, havaalanları, yol ve köprüler yer almaktadır. Örneğin Türk şirketleri tarafından inşa edilen Doraleh Limanı, Cibuti Cumhuriyeti'nin

ticaret kapasitesini artırmış ve bölgesel bir lojistik merkezi hâline gelmesine katkıda bulunmuştur (Styan, 2020, ss. 196-197).

Enerji projeleri: Türk enerji şirketleri, Cibuti Cumhuriyeti'nde enerji altyapısının geliştirilmesine yönelik projeler gerçekleştirmiştir. Bu projeler arasında elektrik santralleri ve yenilenebilir enerji projeleri bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin teknoloji transferi ve teknik destek sağlama konusundaki yetkinlikleri, Cibuti Cumhuriyeti'nin enerji sektöründe kendini güçlendirmesine destek olmuştur (Dabar ve diğerleri, 2022, ss. 8999-9001).

Lojistik yatırımlar: Cibuti Cumhuriyeti'nin stratejik konumu, Türk lojistik şirketlerinin bölgede faaliyet göstermesine olanak tanımıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti limanlarını kullanmak suretiyle Afrika'nın iç bölgelerine yönelik lojistik faaliyetleri artmıştır. Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika pazarında etkinliğini artırmasına ve Cibuti Cumhuriyeti'nin lojistik altyapısının gelişmesine katkı sağlamıştır (Hazar, 2016, ss. 148-151).

Kamu ve özel sektör iş birliği: Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti, TİKA aracılığıyla Cibuti Cumhuriyeti'nde çeşitli kalkınma projelerini desteklemiştir. Bu projeler genellikle sağlık, eğitim, tarım ve su altyapısı gibi alanları kapsamıştır ve Cibuti Cumhuriyeti'nin sosyoekonomik kalkınmasına katkıda bulunmuştur (La Nation, 2019).

3.3. Askerî ilişkiler

3.3.1. Askerî ilişkilerin gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti, son dönemde Afrikalı devletlerle politik, ekonomik ve askerî ilişkilerini kurarak geliştirmiştir. Fransa gibi küresel güçleri endişelendirecek kadar önemli bir ortak hâline gelmiştir. Nitekim Cibuti Cumhuriyeti, Kızıldeniz'in güneyinde, dünyanın en önemli deniz yollarından biri olan Bab-el-Mandeb Boğazı yakınında stratejik bir konuma sahiptir. Bu bölge, küresel ve bölgesel güçlerin askerî ve güvenlik çıkarları açısından çok önemlidir. Cibuti Cumhuriyeti de çok sayıda yabancı askerî üsse ev sahipliği yaptığından dolayı hem ülke hem de bölge üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur (Blanchard, 2019, ss. 1201-1207).

Son dönemde Cibuti Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki savunma ve güvenlik alanındaki askerî ilişkilerin gelişimi ve iş birliğine yönelimi önemli ölçüde artmıştır. Ortak askerî tatbikatlar, iki devletin silahlı kuvvetlerine operasyonel etkinliği artırma ve koordinasyonu geliştirme fırsatı verdiği için askerî ilişkilerin gelişiminin ve iş birliğine yöneliminin önemli bir parçasıdır. Bu tatbikatlar, çeşitli bölgesel güvenlik tehditleriyle mücadelede hayati önem taşıyan askerî kuvvetlerin taktik ve teknik becerilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Ek olarak Cibuti Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki askerî ilişkilerin gelişimi ve iş birliğine yönelimi, askerî personeli eğitmek için programlar da içerir. Böylece Cibuti Cumhuriyeti'nin silahlı kuvvetleri, lojistik ve bakım gibi alanlarda Türk uzmanlığından yararlanarak operasyonel kapasitelerini güçlendirmiştir. Terör ve deniz haydutluğuyla mücadele de dâhil olmak üzere bölgenin karşı karşıya olduğu karmaşık güvenlik sorunlarını çözmek için askerî ilişkilerdeki iş birliğine yönelim gereklidir. Cibuti Cumhuriyeti ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nden güvenlik desteği, özel askerî teçhizat ve savunma altyapısına yardım almıştır. Bu yardım, Cibuti Cumhuriyeti'nin güvenliğini güçlendirirken Afrika Boynuzu'nda istikrarın gelişmesine de destek olmuştur. Genel olarak Cibuti Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki askerî ilişkilerin gelişimi ve iş birliğine yönelimi, savunma kapasitelerini güçlendirme ve bölgesel güvenliği artırma konusundaki kararlılıklarını göstermiştir. Bu askerî ilişkiler, karmaşık bir jeopolitik ortamda başarılı bir iş birliğine yönelimini göstermiştir. Cibuti Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki askerî ilişkiler, iki devletin ortak çıkarlarını ve iş birliği fırsatlarını gösteren çeşitli alanlarda artan iş birliğiyle karakterize edilebilir. Bu yoğun çatışma ortamında Türkiye Cumhuriyeti, Doğu Afrika'daki stratejik konumunu güçlendirmek amacıyla Cibuti Cumhuriyeti'nde bir askerî üs kurmayı planlamıştır (T.C. Millî Savunma Bakanlığı, 2024).

Türkiye Cumhuriyeti, Afrika'da artan etkisini ve varlığını pekiştirmek amacıyla kıtanın stratejik noktalarında bulunan devletlerle askerî iş birliğini geliştirme yoluna gitmiştir. Bu çerçevede Cibuti Cumhuriyeti'nin jeopolitik konumu ve Kızıldeniz'in girişindeki stratejik önemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti ile askerî ilişkilerini derinleştirmesini teşvik eden temel faktörlerden biri olmuştur.

Stratejik ortaklık ve askerî anlaşmalar: Cibuti Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'daki en önemli stratejik ortaklarından biri olarak kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti ile askerî iş birliğini geliştirmek amacıyla çeşitli anlaşmalar ve protokoller imzalamıştır. Bu anlaşmalar kapsamında iki devlet arasında askerî eğitim, teknik destek ve savunma sanayisi alanlarında iş birliği yapılması öngörülmüştür. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti askerî personeline yönelik eğitim programları düzenlemiş ve Cibuti Cumhuriyeti'nin askerî kapasitesinin artırılmasına yönelik teknik destek sağlamıştır. Bu çerçevede TSK, Cibutili askerlere çeşitli eğitimler verip tatbikatlar sunarak onların profesyonel yetkinliklerini artırmayı hedeflemiştir (Sarica, 2024).

Askerî üs ve lojistik destek: Türkiye Cumhuriyeti'nin, Cibuti Cumhuriyeti'nde askerî bir üs kurma ve lojistik destek sağlama konusundaki girişimleri, iki devlet arasındaki askerî iş birliğinin en somut örneklerinden biri olmuştur. Cibuti Cumhuriyeti'nin stratejik konumu, Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgedeki askerî operasyonlarını desteklemek ve lojistik faaliyetlerini kolaylaştırmak için önemli bir üs olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ndeki askerî varlığı, hem Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgedeki etkisini artırmış hem de Cibuti Cumhuriyeti'nin güvenlik ihtiyaçlarına katkı sağlamıştır (Söylemez, 2015, s. 147).

Bölgesel güvenlik ve istikrar: Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki askerî iş birliği, sadece iki devlet arasındaki ilişkileri güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanmasına da önemli katkılar sunmuştur. Cibuti Cumhuriyeti, Afrika Boynuzu'ndaki stratejik konumundan dolayı bölgedeki deniz yollarının güvenliği ve deniz haydutluğuyla mücadele gibi konularda kritik bir rol oynamıştır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti ile askerî iş birliği yaparak bölgesel güvenlik tehditlerine karşı ortak hareket etme kapasitesini artırmıştır (Tawakkoul, 2015).

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki askerî ilişkiler, iki devletin stratejik çıkarları doğrultusunda gelişen ve derinleşen bir iş birliği alanını temsil etmiştir. Bu ilişkiler, bölgesel güvenlik, istikrar ve karşılıklı savunma iş birliğini güçlendirmek amacıyla yürütülen çeşitli faaliyetler ve anlaşmalar çerçevesinde şekillenmiştir. Gelecekte de Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki askerî ilişkilerin daha

da derinleşmesi beklenmektedir. İki devlet arasında mevcut iş birliği alanlarının genişletilmesi ve yeni stratejik iş birliklerinin oluşturulması, her iki devletin de askerî kapasitesini ve bölgesel etkisini artıracaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin savunma sanayisi alanındaki tecrübeleri ve teknolojik birikimi, Cibuti Cumhuriyeti'nin askerî altyapısının güçlendirilmesine önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda iki ülke arasındaki askerî ilişkilerin, gelecekte daha kapsamlı ve entegre bir iş birliği düzeyine ulaşması hedeflenmektedir.

Şekil 3.6: Cibuti Cumhuriyeti Savunma Bakanı Hassan Omar Mohamed'in Ankara ziyareti

Kaynak: Anadolu Ajansı, 2024.

3.3.2. Cibuti Cumhuriyeti'nin iki adet Bayraktar TB2 alımı

Cibuti Cumhuriyeti, askerî kapasitesini modernize etmek ve bölgesel güvenlik tehditlerine karşı daha etkin bir savunma sağlamak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti'nden iki adet Bayraktar TB2 silahlı insansız hava aracı (SİHA) satın almıştır. Bu alım, Türkiye Cumhuriyeti'nin savunma sanayisi ihracatındaki artışın ve Bayraktar TB2'nin uluslararası alandaki başarısının bir göstergesidir (Savunma Sanayi, 2022).

Bayraktar TB2, Türkiye Cumhuriyeti'nin önde gelen savunma sanayisi firmalarından Baykar tarafından üretilen, yüksek teknolojiye sahip, orta irtifa uzun havada kalış sınıfında bir SİHA'dır. Bu SİHA, hem keşif-gözetleme hem de silahlı operasyonlar için kullanılabilir.

Bayraktar TB2'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne kazandırdığı stratejik ve taktiksel avantajlarsa şunlardır (Mepa News, 2022):

Bölgesel güvenlik: Cibuti Cumhuriyeti, stratejik konumundan dolayı Kızıldeniz ve Aden Körfezi'ndeki deniz yollarının güvenliği için kritik bir ülke konumundadır. SİHA'lar, bu bölgelerdeki deniz trafiğinin izlenmesi ve deniz haydutluğu gibi tehditlerle mücadelede etkin rol oynayacaktır.

Sınır güvenliği: Cibuti Cumhuriyeti'nin kara sınırlarının güvenliğini sağlamak ve sınır ihlallerini önlemek amacıyla Bayraktar TB2'ler kullanılacaktır.

Terörle mücadele: Ülke içinde ve yakın çevresindeki terörist faaliyetlere karşı etkili bir gözetim ve müdahale aracı olarak hizmet edecektir.

Bayraktar TB2 alımı, Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki askerî iş birliğini daha da pekiştiren önemli bir gelişmedir. Bu alım, iki devletin askerî ilişkilerindeki güven ve iş birliğinin artmasına katkı sağlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, savunma sanayisi ihracatında önemli bir adım atarken Cibuti Cumhuriyeti de modern askerî teknolojilere erişim sağlayarak savunma kapasitesini güçlendirmektedir (Defence Here, 2022).

Cibuti Cumhuriyeti'nin Bayraktar TB2 alımı, gelecekte iki devlet arasındaki askerî ve teknik iş birliğinin derinleşmesine zemin hazırlamaktadır. İlerleyen dönemde eğitim, bakım ve teknik destek konularında da Türkiye Cumhuriyeti ile iş birliğinin sürdürülmesi beklenmektedir. Bu süreç, Türkiye Cumhuriyeti'nin savunma sanayisi ihracatının ve uluslararası alandaki stratejik ortaklıklarının gelişimine de katkı sağlayacaktır.

Aslında süreç Mayıs 2020'de başladı. Cibuti Cumhuriyeti, Bayraktar TB2 satın alma talebinde bulundu ancak bu, bağımsızlık günü için 27 Haziran 2022 tarihinde düzenlenen askerî geçit törenine kadar açıklanmadı. Ancak törende Bayraktar TB2'ler, orduya ait diğer araçların yanı sıra römorklara yüklenmiş olarak gösterildi. 27 Haziran 2022 tarihindeki geleneksel askerî geçit töreninde bunlar en önemli anları oluşturdu. Bu SİHA'lar sayesinde Cibuti

Cumhuriyeti, Bab-el-Mandeb Boğazı'nı izleyebilecek ve gerektiğinde deniz haydutluğuna karşı etkili şekilde mücadele edebilecektir. Bu yeni silahların etkinliği, Azerbaycan ve Ukrayna ordularında, Suriye'de, Libya'da ve hatta Etiyopya'da Tigray Kurtuluş Cephesi ile mücadelede kazanılan başarılarından sonra artık şüphe götürmeyecek şekilde kabul edilmiştir (Baran Dergisi, 2022).

Bayraktar TB2'lerin etkinliği göz önüne alındığında fiyatları makul, yani her biri iki ila beş milyon dolar arasında görülmektedir. Teknik rapora göre saatte 220 kilometreden fazla bir hızla ve 5.500 ila 7.500 metre arasındaki yükseklikte yirmi yedi saat boyunca aralıksız uçuş kapasitesi bulunan Bayraktar TB2'ler zırhlı araçları imha etme kapasitesine sahip dört adet lazer güdümlü akıllı mühimmat taşıyabilmektedir (Baran Dergisi, 2022). Baykar, Cibuti Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Günü kutlamaları esnasında gerçekleştirilen askerî geçit töreni sırasında Bayraktar TB2'lerin fotoğraflarını Twitter hesabından paylaştı. Bu duyuruyla birlikte Bayraktar TB2'lerin Cibuti Cumhuriyeti'ne ihracatı resmîleşti (Savunma Sanayi, 2022). Bayraktar TB2, dünya çapında en çok ihraç edilen ve etkinliği savaşta kanıtlanmış bir SİHA'dır ki Cibuti Cumhuriyeti de dâhil olmak üzere 31 devlete satıldı. Gelecek dönemde bu Bayraktar TB2'lerin devletin güvenliğini güçlendireceğine inanılmaktadır (Baykar, 2023).

Şekil 3.7: Bayraktar TB2 silahlı insansız hava araçları

Kaynak: Wikipedi, 2024.

3.4. Eğitim ve sağlık ilişkileri

Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'nin hem eğitim sektörüne hem de sağlık sektörünün gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti ve çeşitli sivil

toplum kuruluşları, Cibuti Cumhuriyeti'nde sağlık altyapısının iyileştirilmesi ve tıbbi ekipman sağlanması konusunda çeşitli projeler yürütmüştür. Eğitim alanında Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'ndeki öğrencilere çeşitli burs programları sunmuş ve Türk üniversitelerinde eğitim almalarına olanak tanımıştır. Türkiye Maarif Vakfı ve diğer eğitim kuruluşları da Cibuti Cumhuriyeti'nde okullar ve eğitim merkezleri açarak eğitim kalitesinin artırılmasına destek vermiştir. Kısaca Türkiye Cumhuriyeti sağlık ekipleri Cibuti Cumhuriyeti'nde ücretsiz sağlık hizmetleri sunarak bölge halkının sağlık ihtiyaçlarını karşılamaya destek olurken iki devletin eğitim alanındaki iş birliği, Cibuti Cumhuriyeti'nin eğitim altyapısını güçlendirmiş ve genç nüfusun eğitim seviyesini yükseltmiştir.

3.4.1. Eğitim ilişkileri

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki eğitim sektöründeki ilişkiler, iki devletin stratejik iş birliğinin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Bu ilişkiler, eğitim altyapısının geliştirilmesi, öğrenci ve öğretim üyesi değişimi, burs programları ve kültürel etkileşimler gibi çeşitli alanlarda kendini göstermiştir.

Eğitim altyapısının geliştirilmesi: Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'ndeki eğitim altyapısının güçlendirilmesi amacıyla çeşitli projeler yürütmüştür. TİKA gibi kuruluşlar, Cibuti Cumhuriyeti'nde okulların inşası, mevcut okulların modernizasyonu ve eğitim materyallerinin temini gibi alanlarda faaliyet göstermiştir. Bu projeler, Cibuti Cumhuriyeti'nin eğitim sisteminin kalitesini artırmaya ve daha fazla öğrenciye eğitim imkânı sunmaya yönelik önemli katkılar sağlamıştır (La Nation, 2019).

Burs programları: Türkiye Cumhuriyeti, Cibutili öğrencilere yönelik çeşitli burs programları sunmuştur. “Türkiye Cumhuriyeti Bursları” programı kapsamında her yıl çok sayıda Cibutili öğrenciye Türkiye Cumhuriyeti'ndeki üniversitelerde lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi alma fırsatı verilmiştir. Bu burslar, Cibuti Cumhuriyeti'ndeki gençlerin yükseköğrenim görmelerine olanak tanımış ve iki devlet arasındaki eğitim iş birliğini güçlendirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim gören Cibutili öğrenciler, eğitimlerini tamamladıktan sonra vatanlarına geri dönerek Cibuti Cumhuriyeti'nin kalkınmasına katkıda bulunmuşlardır (Hatip ve Çakmak, 2017).

Akademik iş birliği: Türk üniversiteleri ve Cibuti Cumhuriyeti'ndeki yükseköğretim kurumları arasında akademik iş birliği anlaşmaları yapılmıştır. Bu anlaşmalar, öğrenci ve öğretim üyesi değişim programlarını, ortak araştırma projelerini ve bilimsel konferansları kapsamıştır. Bu tür akademik iş birlikleri, bilgi ve deneyim paylaşımını artırarak her iki devletin akademik çevrelerinin gelişimine katkı sağlamıştır (Hazar, 2016, ss. 142-143).

Kültür ve dil eğitimi: Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'nde Türk kültürü ve dili eğitimi alanında da çeşitli faaliyetler yürütmüştür. Yunus Emre Enstitüsü, Cibuti Cumhuriyeti'nde Türkçe kursları düzenlemiş ve Türk kültürünü tanıtıcı etkinlikler gerçekleştirmiştir. Bu faaliyetler, Cibuti Cumhuriyeti'ndeki öğrencilerin ve halkın Türk diline ve kültürüne olan ilgisini artırmış ve iki devlet arasındaki kültürel bağları güçlendirmiştir (Hatip ve Çakmak, 2017).

Kısaca Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki eğitim sektöründeki ilişkiler, iki devlet arasındaki iş birliğinin derinleşmesine ve güçlenmesine önemli katkılar sağlamıştır. Eğitim alanında yapılan bu iş birliği, Cibuti Cumhuriyeti'nin eğitim altyapısının geliştirilmesine, gençlerin eğitim seviyesinin yükseltilmesine ve iki devlet arasındaki dostluk ve kültürel etkileşimin artırılmasına hizmet etmiştir. Bu iş birliği, uzun vadede Cibuti Cumhuriyeti'nin sosyal ve ekonomik kalkınmasına da olumlu etkiler yapmış ve Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki stratejik ortaklığı daha da pekiştirmiştir. Ayrıca TİKA da eğitim sistemlerinde yeniliklerin sağlanması ve devletlerin küresel eğitim standartlarına ulaşmasına destek olmak amacıyla pek çok çalışma yürütmüştür. Bu bağlamda öncelikle eğitim sisteminde gerekli olan reformları gerçekleştirilmesini, kurumların modernize edilmesini, eğitim için kullanılan araç ve ekipmanları teknolojik gelişmelere paralel olarak geliştirmesini, öğretmenlerin yetkinlik ve profesyonellik düzeylerinin artırılmasını sağlamak için çalışmıştır. Bunun dışında herkesin temel eğitime erişiminin sağlanması, uygulanan eğitim politika ve stratejilerinin temelini oluşturmuştur (TİKA, 2016, ss. 4-18).

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki eğitim sektöründeki ilişkilerin temelleri, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz'ın 2016'daki açıklamasıyla atıldı. Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz, yakın gelecekte Cibuti

Cumhuriyeti'nde faaliyete geçecek bir okulun inşaatının başlaması için Türkiye Maarif Vakfı ile bir protokol imzalanacağını belirtti. Bu açıklamanın hemen ardından da Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz ile mevkidaşı Cibuti Cumhuriyeti Eğitim Bakanı Mustapha Mohamed Mahmoud arasında Ankara'da Eylül 2016'da mesleki ve teknik eğitim alanında bir iş birliği protokolü imzalandı. İmza töreninde Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz, 15 Temmuz darbe girişimi esnasında Türkiye Cumhuriyeti'ne verilen destekten dolayı Cibuti Cumhuriyeti halkına ve hükûmetine teşekkür etti. Türk Bakan, okulun Cibuti Cumhuriyeti yetkilileri tarafından tahsis edilen 30.000 metrekarelik bir arsa üzerine inşa edileceğini ve Eylül 2017'de, yani bir sonraki öğretim yılına hazır olacağını belirtti. Ayrıca iki bakan arasında imzalanan protokol, Türkiye Cumhuriyeti tarafından Cibutili öğrencilere verilen bursları, öğretim elemanlarının eğitimini ve materyal desteğini de kapsamıştır. Cibutili Bakan ise iki devlet arasında sağlam bağların var olduğunu hatırlatarak bu tür bir iş birliğinin önemini vurguladı (Kasap ve Çolakoğlu, 2017).

Cibuti Cumhuriyeti Eğitim Bakanı 2018-2019 öğretim yılı için Uluslararası Maarif Okulunu iyi okul olarak seçti. Türkiye Maarif Vakfı yetkililerinin verdiği bilgiye göre Cibuti Cumhuriyeti Eğitim Bakanı başkentte düzenlenen törende başarı belgesini Uluslararası Maarif Okuluna verdi. Cibuti Cumhuriyeti'ndeki Uluslararası Maarif Okulu Müdürü Enes Güneylî'ye ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Büyükelçisi Salim Levent Şahinkaya'ya Cibuti Cumhuriyeti Eğitim Bakanı Mustapha Mohamed Mahmoud tarafından başarı sertifikası verildi. Cibuti Cumhuriyeti Eğitim Bakanı Mustapha Mohamed Mahmoud konuşmasında, Cibuti Cumhuriyeti'ndeki Uluslararası Maarif Okulunun 21. yüzyıl eğitim modeline, teknik altyapısına uygun olarak ve deneyimli yöneticileri sayesinde çok kısa sürede dünya standartlarında eğitim vermeye başladığını söyledi. Cibuti Cumhuriyeti'ndeki Uluslararası Maarif Okulu Müdürü Enes Güneylî, okulun spor ve sanatsal faaliyetlerinin yanı sıra Fransızca, Arapça, Türkçe ve İngilizce olmak üzere dört dilde eğitim verdiğini söyledi. Uluslararası Maarif Okulu Müdürü Enes Güneylî "Anaokulundan itibaren araştırma ve kalite projelerine dayalı bir anlayışla eğitim sunuyoruz, ayrıca ebeveynler eğitim sürecinin önemli bir parçası ve onları tüm faaliyetlere dâhil edeceğimize inanıyoruz." dedi (Türkiye Maarif Vakfı, 2019).

İkili ilişkilerin gelişimini etkileyen en temel faktör eğitim sektöründe atılan adımdı, yani Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı ile Cibuti Cumhuriyeti Yükseköğretim ve Araştırma Bakanlığı arasında imzalanan burs protokolüydü. "Burs teatisi" adı verilen ve iki devlet arasında eğitim ve araştırma alanlarında iş birliği yapılmasını öngören bu protokol çerçevesinde çeşitli çalışmalar yürütülmüş ve gelecekte gerçekleştirilecek faaliyetlerin de temelini oluşturmuştur. Bu protokolle öğrenci ve akademisyen değişimleri gibi birçok alanda iş birliği yapılarak destek sağlanması hedeflenmiştir (Hatip ve Çakmak, 2017).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının 2012-2013 eğitim öğretim döneminde Cibuti Cumhuriyeti hükûmetine verdiği burslar hakkında bilgi verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanı Nabi Avcı, söz konusu dönemde Cibuti Cumhuriyeti hükûmetine 34'ü lisans, ikisi yüksek lisans ve biri doktora olmak üzere Başkanlık aracılığıyla toplamda 37 Cibutili öğrencisine burs verildiğini ifade etmiştir. Ayrıca daha önce verilen burslarla 38'i lisans ve dördü doktora derecesi olmak üzere toplamda 42 Cibutili öğrencinin Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim görmeye devam ettiği belirtilmiştir. Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim alanında Cibuti Cumhuriyeti'ne sağladığı destek ve iş birliğinin bir örneğidir. Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanı Nabi Avcı, Cibuti Cumhuriyeti eğitim sisteminin yenilenmesine yönelik çalışmaların devam ettiğini belirterek Türkiye Cumhuriyeti'nin bu konuda Cibuti Cumhuriyeti ile tecrübelerini paylaşmaya hazır olduğunu ifade etmiştir. Bu da Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki eğitim alanında yapılan iş birliğinin sadece burslarla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda deneyimlerin de paylaşıldığını, eğitim sisteminin geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapıldığını göstermektedir (Hatip ve Çakmak, 2017).

Kısaca Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasında imzalanan burs anlaşmaları, iki devlet arasındaki stratejik ve diplomatik ilişkilerin eğitim alanında derinleştirilmesine önemli katkılar sağlamıştır. Bu anlaşmalar, özellikle yükseköğrenim seviyesindeki iş birliğini teşvik etmiş ve Cibutili öğrencilere Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim görme fırsatı sunarak iki devlet arasındaki kültürel ve akademik bağları güçlendirmiştir (Hazar, 2016, ss. 227-234).

Türkiye Cumhuriyeti, küresel ölçekte eğitim iş birliğini artırma politikası çerçevesinde birçok devletle olduğu gibi Cibuti Cumhuriyeti ile de burs anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar genellikle Türkiye Cumhuriyeti hükûmetinin resmî burs programları kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu programlar, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve TİKA gibi kurumlar tarafından koordine edilmiştir (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2022; TİKA, 2016, ss. 4-18).

İmzalanan burs anlaşmaları, Cibutili öğrencilere Türkiye Cumhuriyeti'nde lisans, yüksek lisans ve doktora seviyelerinde eğitim görme imkânı tanımıştır. “Türkiye Cumhuriyeti Bursları” programı çerçevesinde her yıl belirli sayıda Cibutili öğrenciye tam burs verilmiştir. Bu burslar, eğitim masraflarının yanı sıra barınma, sağlık sigortası ve aylık harçlık gibi mali destekleri de kapsamıştır (Hatip ve Çakmak, 2017).

Burs anlaşmaları, akademik iş birliğini teşvik ederek Türkiye Cumhuriyeti ve Cibuti Cumhuriyeti arasında bilgi ve deneyim paylaşımını artırmıştır. Cibutili öğrenciler, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki üniversitelerde çeşitli alanlarda eğitim görerek kendi ülkelerine döndüklerinde edindikleri bilgi ve deneyimleri ülkelerinin kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla kullanmıştır. Bu durum, Cibuti Cumhuriyeti'nin insan kaynağı kapasitesini artırmış ve iki devlet arasındaki ekonomik ve teknolojik iş birliğini de desteklemiştir (Hazar, 2016, ss. 227-234).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti ile yaptığı burs anlaşmaları, aynı zamanda diplomatik ilişkilerin güçlenmesine de önemli katkılar sunmuştur. Eğitim alanındaki iş birliği, iki devlet arasında karşılıklı anlayış ve güvenin artırılmasına destek olmuş, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'da artan etkisini pekiştirmiş ve bölgedeki stratejik ortaklıklarını derinleştirmiştir. Bu bağlamda burs anlaşmaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya açılım politikası çerçevesinde önemli bir araç olarak görülmüştür (Bilgic ve Nascimento, 2014, s. 1).

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki burs anlaşmaları, gelecekte iki devlet arasındaki ilişkilerin daha da güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Cibutili öğrencilerin Türkiye Cumhuriyeti'nde aldığı eğitim, iki devlet arasında kalıcı dostluk köprüleri kurulmasına katkı sağlamış ve her iki devletin de küresel eğitim iş birliği alanında daha etkin rol almasını teşvik

etmiştir. Bu bağlamda burs programlarının kapsamının genişletilmesi ve çeşitlendirilmesi, iki devlet arasındaki eğitim iş birliğinin sürdürülebilirliğini sağlamıştır (Yavuz, 2016, ss. 13-16).

Şekil 3.8: Burs anlaşmasının imzalanması esnasında bir kare

Kaynak: Son Dakika, 2013.

3.4.2. Sağlık alanında ilişkiler

Cibuti Cumhuriyeti de dâhil az gelişmiş ülkelerde sağlık sektörünün iyileştirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel hedeflerinden biridir. Türkiye Cumhuriyeti'nin uygulamaya koyduğu programların ve projelerin ana stratejileri, nitelikli insan kaynaklarının eğitilmesi, hastane ve kliniklerin yapımı ve işletilmesi, ekipman desteği, sağlık taraması, aşı ve ilaç yardımıyla ilgilidir. Özellikle TİKA, Cibuti Cumhuriyeti de dâhil az gelişmiş ülkelerin sağlık sektörünün gelişimini desteklemek için Türk kamu kurum ve kuruluşları, Türk sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapmıştır. TİKA, sağlık sektöründe yürüttüğü projeler sayesinde Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne önemli katkılar sağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın daveti üzerine Cibuti Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Mohamed Warsama Dirieh, büyük bir heyetle birlikte Türkiye Cumhuriyeti'ne 72 saatlik bir çalışma ziyareti gerçekleştirdi. İki bakan, özellikle Cibuti Cumhuriyeti'nin Ankara Büyükelçisi Aden Houssein Abdillahi'nin huzurunda uzun bir röportaj verdi. İki bakan, özellikle sağlık alanında Cibuti Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında devam eden stratejik ilişkilerin geldiği mükemmel düzeyden dolayı birbirlerini tebrik etti. İki liderin güçlü duruşu sayesinde ilişkilerdeki iş birliğinin

hem politik hem de ekonomik düzeyde kayda değer bir düzeye ulaştığını belirttiler. Bakanlar, özellikle Cibuti Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilecek sağlık sistemi reformu çerçevesinde bir çocuk hastanesinin inşasına destek olmak üzere iki devlet arasındaki sağlık iş birliğine yeni bir soluk getirmenin yollarını ve araçlarını uzun uzadıya değerlendirdiler. Birkaç tıbbi ve cerrahi karavan organizasyonu, Cibutili doktorlar için özel eğitim kursları ve Cibutili hastalarının Türkiye Cumhuriyeti'ne tıbbi tahliyesine dair mutabakata varıldığını söylediler. Basın toplantısında konuşan Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, yapılan çalışmaların özellikle sağlık sektöründe olmak üzere Cibuti Cumhuriyeti'ndeki faaliyetlere yeni bir soluk getirdiğini ve bu durumun iki devlete de dostluk, kardeşlik ve karşılıklı yarar sağladığını ifade etti. Cibuti Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Mohamed Warsama Dirieh de Cibuti Cumhuriyeti'nin sağlık sektörüne verdikleri destekten ötürü Türkiye Cumhuriyeti hükûmetine yetkililerine teşekkür etti. Her iki bakan da iki devlet arasındaki anlaşmaları hızlandırmak için çalışmaların devam ettiğini belirtti. Ayrıca Türk hekimlerinin Cibuti Cumhuriyeti'nde bulunan sağlık çalışmalarına katılma arzusu içerisinde bulunduğunu dile getirdi. Ayrıca Cibuti Cumhuriyeti Sağlık Bakanının ziyaretinde Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Yardımcısı, TİKA Başkan Yardımcısı, Türkiye Cumhuriyeti İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu Başkan Yardımcısı ile üst düzey görüşmelerde bulundu. Bu ziyaret kapsamında Cibuti Cumhuriyeti'nin Ankara Büyükelçisi Aden Houssein Abdillahi ile Uluslararası Sağlık Hizmetleri Anonim Şirketi (USHAS) arasında tıbbi cihazları da içeren anlaşmalar imzalandı. Anlaşmanın imza töreni, Cibuti Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Mohamed Warsama Dirieh ile Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın huzurunda gerçekleşti. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Fahrettin Koca "Bu yeni kurum, Türk sağlık hizmetlerini ve sağlık kuruluşlarını uluslararası arenada tanıtmak için kurulmuştur." dedi. Bu önemli kurum aynı zamanda yabancı hastalara sunulan sağlık hizmetlerinin kalitesini ve standartlarını yükseltmeye yönelik stratejilerin geliştirilmesine ve uygulanmasına katkıda bulunmaktan sorumludur (La Nation, 2019).

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Seyahat Konseyi Kurucu Başkanı Emin Çakmak'ın 2018'in Mayıs'ında yaptığı açıklamaya göre Türkiye Cumhuriyeti, tedavi edilen hastalık sayısında Dünya Medikal Turizm listesinde dördüncü, elde edilen gelirdeyse üçüncü sırada yer almıştır. Bu çerçevede 2018'de Türkiye Cumhuriyeti'nin sunduğu sağlık hizmetlerini tanıtmayı

amaçlayan USHAS kuruldu. USHAS, Türk sağlık hizmeti sağlayıcılarını ülke için önem arz eden dövizle hizmet vermeye teşvik etmiştir. USHAS, sağlık turizmi çerçevesinde uluslararası hasta kabulünde kamu ve özel sektör faaliyetlerini koordine etmiş, bunun yanında Sağlık Bakanına, hizmetlere ilişkin politikalar, stratejiler, performans standartları ve akreditasyon kriterleri hakkında önerilerde bulunmuştur. Sağlık turizmine aracılık yapan kuruluşlara yetki belgesi verme yetkisine sahip olan USHAS, Türk sağlık kuruluşlarının yurt dışında açılmasına ve işletilmesine izin vermiştir. İki milyon dolarlık bütçeye sahip olan USHAS'ın son dönemdeki eylemleri arasında Cibuti Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ikili ilişkileri güçlendirmek amacıyla gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretlere USHAS Genel Müdürü Mehmet Ali Kılıçkaya da katılmıştır. Ağustos 2019'da Cibuti Cumhuriyeti Sağlık Bakanı ile USHAS arasında üç yıllığına imzalanan anlaşmanın uygulanmasına yönelik görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Türk heyeti tarafından sağlık alanındaki bu ayrıcalıklı ikili ortaklığın temellerini güçlendirmek amacıyla Cibuti Cumhuriyeti'nde yerel bir USHAS ofisi açma kararı alındı ki bu, Cibuti Cumhuriyeti, hâlihazırda yapım aşamasında olan kendi sağlık tesislerinin tamamlanmasını beklerken tıbbi nedenlerle seyahat etmesi gereken hastalara olabildiğince yakın olmanın etkili bir yoluydu (Hospi Hub, 2020).

Cibuti Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Mohamed Warsama Dirieh'in daveti üzerine Cibuti Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında sağlık alanındaki iş birliğinin güçlendirilmesi amacıyla 20 Ocak 2020 tarihinde USHAS Genel Müdürü Mehmet Ali Kılıçkaya başkanlığındaki Türk heyeti Cibuti Cumhuriyeti'ne bir çalışma ziyareti gerçekleştirdi. Bu görüşmelere Sağlık İşleri Genel Sekreteri Saleh Banoita Tourab ve tıbbi müfettiş Meeke Mohamed Moussa katıldı. Ağustos 2019'da Cibuti Cumhuriyeti Sağlık Bakanı ve USHAS arasında üç yıllığına imzalanan anlaşmanın uygulanmasına yönelik yollar ve araçlar üzerinde duruldu. USHAS Genel Müdürü, Cibuti Cumhuriyeti'nin sağlık sistemini geliştirme çabalarına uluslararası arenada sağlık hizmetleri sözleşmeleri bağlamında Türkiye Cumhuriyeti'nin, özellikle Türk sağlık kuruluşlarının desteğini yineledi (Hospi Hub, 2020).

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki sağlık sektöründeki ilişkiler, iki devletin iş birliğinin önemli bir ayağını oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Afrika açılım politikası çerçevesinde Cibuti Cumhuriyeti'ne çeşitli sağlık yardımları ve projeleri ile destek

olmuştur. Bu iş birliği, hem insani yardım faaliyetleri hem de sağlık altyapısının geliştirilmesi açısından önemlidir.

Sağlık altyapısının geliştirilmesi: Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'nde sağlık altyapısının iyileştirilmesi amacıyla çeşitli projeler yürütmüştür. Bu projeler arasında hastane ve sağlık merkezlerinin inşası, mevcut sağlık tesislerinin modernizasyonu ve tıbbi ekipman desteği yer almıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin hibe olarak sağladığı tıbbi cihazlar ve ilaçlar, Cibuti Cumhuriyeti'ndeki sağlık hizmetlerinin kalitesini artırmış ve daha geniş bir nüfusa sağlık hizmeti sunulmasını sağlamıştır (Abdi Aden, 2020, s. 26).

Eğitim ve kapasite geliştirme: Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'ndeki sağlık profesyonellerinin eğitime ve kapasitelerinin geliştirilmesine de katkıda bulunmuştur. Türk sağlık kuruluşları ve üniversiteleri, Cibutili doktorlar, hemşireler ve diğer sağlık çalışanlarına yönelik eğitim programları ve staj imkânları sunmuştur. Bu programlar sayesinde Cibuti Cumhuriyeti'ndeki sağlık personelinin bilgi ve becerileri artırılmış, böylece yerel sağlık hizmetlerinin kalitesi yükseltilmiştir (Ali Almahdawy ve Khalil Altaie, 2023, ss. 11-14).

İnsani yardım ve sağlık hizmetleri: Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'ne insani yardım kapsamında da çeşitli sağlık hizmetleri sunmuştur. Türk Kızılayı ve diğer sivil toplum kuruluşları, Cibuti Cumhuriyeti'nde sağlık taramaları, aşı kampanyaları ve acil sağlık hizmetleri gibi faaliyetler yürütmüştür. Bu tür insani yardım faaliyetleri, özellikle dezavantajlı ve erişimi kısıtlı bölgelerde yaşayan Cibutililere önemli sağlık hizmetleri sağlamıştır (Hazar, 2016, ss. 142-143).

Pandemi döneminde iş birliği: Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) pandemisi esnasında Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'ne önemli miktarda tıbbi malzeme ve kişisel koruyucu ekipman yardımı yapmıştır. Bu yardımlar, pandemi ile mücadelede Cibuti Cumhuriyeti'nin sağlık sistemini desteklemiş ve salgının etkilerini hafifletmeye destek olmuştur (La Nation, 2021).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki sağlık sektöründeki ilişkiler iş birliği çerçevesinde gelişmiş olup Cibuti Cumhuriyeti'nin

sağlık altyapısının güçlendirilmesine ve halkının sağlık hizmetlerine erişiminin artırılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Sağlık sektöründeki bu iş birliği aynı zamanda iki devlet arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkilerin güçlenmesine de katkıda bulunmuştur.

3.5. Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki insani iş birliği

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki insani iş birliği, özellikle son dönemde önemli bir ivme kazanmış ve çeşitli alanlarda kendini göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki insani iş birliği, sağlık, eğitim, sosyal ve ekonomik kalkınma gibi birçok alanda kendini göstermiş ve her iki devlet için de önemli faydalar sağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti Cumhuriyeti'nin sürdürülebilir kalkınmasına ve insani gelişimine katkıda bulunarak iki devlet arasındaki ilişkilerin güçlenmesine yardımcı olmuştur. Bu iş birliği, Cibuti Cumhuriyeti'nin insani ve kalkınma ihtiyaçlarına cevap verirken aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'daki etkisini ve iş birliği ağlarını genişletmesine olanak tanımıştır.

3.5.1. Cibuti Cumhuriyeti'nde TİKA'nın varlığı

TİKA, Türkiye Cumhuriyeti'nin yurt dışındaki kalkınma faaliyetlerini iş birliği içinde yürüten ana kurumdur. TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'ndeki faaliyetlerine 2000'lerin başında başlamıştır ve o tarihten itibaren birçok önemli projeyi hayata geçirmiştir:

Eğitim projeleri: TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'nde okul ve eğitim merkezi inşası, eğitim materyali temini ve öğretmen eğitimi gibi projeler gerçekleştirmiştir. Bu projeler, Cibuti Cumhuriyeti'nin eğitim altyapısının güçlendirilmesine ve eğitim kalitesinin artırılmasına önemli katkılar sağlamıştır (La Nation, 2019).

Sağlık projeleri: TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'nde sağlık merkezlerinin inşası, tıbbi ekipman ve ilaç yardımları, sağlık personeli eğitimi gibi projelerle sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesine destek vermiştir. Özellikle mobil klinikler ve geçici sağlık hizmetleri, acil durumlarda ve kırsal bölgelerde sağlık hizmetlerine erişimi artırmıştır (TİKA, 2016, ss. 52-60).

Kalkınma projeleri: Cibuti Cumhuriyeti'nde su ve enerji yönetimi, tarımsal kalkınma, altyapı geliştirme gibi alanlarda birçok kalkınma projesi yürütülmüştür. Örneğin Ambouli Dostluk Barajı projesi, bölgedeki su kaynaklarının etkin yönetimi ve sel kontrolü açısından büyük önem taşımıştır (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020).

Sosyal ve ekonomik kalkınma: TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'nde sosyal ve ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla çeşitli kapasite geliştirme projeleri ve teknik yardımlar gerçekleştirmiştir. Bu projeler, yerel halkın becerilerini ve yaşam standartlarını artırmayı hedeflemiştir (Dabar ve diğerleri, 2022, ss. 8998-8999).

Kültürel iş birliği: TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'ndeki kültürel mirasın korunması ve tanıtılması için de çeşitli projeler yürütmüştür. Bu projeler, iki devlet arasındaki kültürel bağların güçlenmesine ve karşılıklı anlayışın artırılmasına katkıda bulunmuştur (Hatip ve Çakmak, 2017).

TİKA'nın Cibuti Cumhuriyeti'ndeki faaliyetleri, Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki dostane ilişkilerin güçlenmesine ve iş birliğinin derinleşmesine önemli katkılar sağlamıştır. TİKA'nın gerçekleştirdiği projeler, Cibuti Cumhuriyeti'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasına destek olmuş ve iki devlet arasındaki karşılıklı bağımlılığı artırmıştır (Hazar, 2016, ss. 142-143). Gelecekte de TİKA'nın Cibuti Cumhuriyeti'ndeki faaliyetlerinin devam etmesi ve daha da genişlemesi beklenmektedir. Özellikle sağlık, eğitim ve kalkınma alanlarında yeni projelerin hayata geçirilmesi, Cibuti Cumhuriyeti'nin kalkınma sürecine önemli katkılar sağlayacaktır. Bu iş birliği, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika kıtasındaki stratejik hedefleri doğrultusunda da büyük önem taşımaktadır.

Cibuti Cumhuriyeti'nde 2015'te kurulan TİKA'nın Program Koordinasyon Ofisi, Cibuti Cumhuriyeti ile iş birliği içinde çeşitli projeler gerçekleştirmiştir. İş birliği çerçevesinde TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'yle tecrübe, varlık, ekipman ve kaynaklarını paylaşmıştır. TİKA'nın Cibuti Cumhuriyeti'ndeki projeleri genel olarak kırsal kalkınma, kadın istihdamı, gıda güvenliğini sağlamak ve yoksulluğu azaltmayı hedefleyen sürdürülebilir tarım ve hayvancılık projeleri üzerinde odaklanmıştır. Bu projeler, yoksul ailelerin ve küçük üreticilerin gelirlerini artırmaya yönelik uzun vadeli tarımsal girişimleri içermiştir. TİKA'nın Cibuti Cumhuriyeti'ndeki

girişimleri, istihdamı artırarak ekonomiyi güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede yoksul ailelere ve küçük üreticilere yönelik projeler aracılığıyla gelir artışı ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaya odaklanılmıştır (Daban, 2021, ss. 934-939).

3.5.2. TİKA'nın Cibuti Cumhuriyeti'ndeki misyon ve hedefleri

TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'nde üretim, özellikle sağlık ve eğitimden ekonomik kalkınma ve altyapı hizmetlerine kadar çeşitli projeleri destekmiş ve yürütmüştür. Bu projeler, daha çok ihtiyacı olan insanların hayatlarını iyileştirmeye yönelik olmuştur. TİKA'nın temel hedeflerinden biri, eğitim sektöründe yürütülen projelerle sürdürülebilir politik, ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleşmesini sağlamaya destek olmaktır. Bu bağlamda insanların hayatlarına dokunan projelerle faaliyet gösterilen her devlette olduğu gibi Cibuti Cumhuriyeti'nde de değişime önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu çerçevede örgün eğitimi sürekli olarak sürdürebilmek için eğitim altyapısı yenilenmiş ve inşa edilmiştir. Ayrıca üretim ve ekonomik altyapıyı geliştirme bağlamında işçilere ve işsizlere mesleki eğitim verilerek kişisel becerilerini geliştirmelerine destek olunmuştur (Daban, 2021, ss. 934-939). TİKA, sağlık sektörünün geliştirilmesine de odaklanmıştır. Sağlık taraması, aşı ve ilaç yardımı, hastane ve klinikler inşa edilerek işletilmesi, ekipman desteği ve nitelikli insan kaynaklarının eğitimi program ve projelerin ana stratejileridir (La Nation, 2019). Ayrıca TİKA, sağlıklı içme suyu sağlamak için kuyu açma çalışmaları da sürdürmüştür. Bununla birlikte TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'nde su ve sanitasyon projelerini de yürütmüştür. Ayrıca TİKA, büyük ölçekli tarımsal projeler de yürütmüştür. Bu bağlamda modern tarım teknolojilerinin ve tekniklerinin kullanılması ve istihdamın artırılması için daha verimli ve ekonomik tarımsal üretime katkıda bulunabilecek tarımsal projeleri desteklemiştir (Dabar ve diğerleri, 2022, ss. 8998-8999).

Kısaca TİKA, Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınma yardımlarını ve iş birliği projelerini yürüten ana kurum olarak Cibuti Cumhuriyeti'nde de çeşitli misyon ve hedeflerle faaliyet göstermiştir. TİKA'nın Cibuti Cumhuriyeti'ndeki misyonu aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Kalkınma yardımı: TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'nin sosyoekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak amacıyla çeşitli kalkınma projeleri ve yardımlar gerçekleştirmiştir. Bu projeler,

Cibuti Cumhuriyeti'nin altyapısını iyileştirmeyi, ekonomik büyümesini desteklemeyi ve toplumsal refahı artırmayı hedeflemiştir (Bilgic ve Nascimento, 2014, s. 2).

İkili ilişkilerin güçlendirilmesi: TİKA, Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ikili ilişkilerin güçlendirilmesi ve dostane bağların pekiştirilmesi misyonunu taşımaktadır. Bu kapsamda kültürel, ekonomik ve teknik iş birliğini artırıcı projeler yürütülmüştür (TİKA, 2016, ss. 78-89).

Sürdürülebilir kalkınma: TİKA, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmiştir. Bu misyon doğrultusunda çevre dostu ve uzun vadeli etkileri olan projelere öncelik verilmiştir (TİKA, 2016, ss. 78-89).

İnsani yardım: TİKA, acil durumlar ve doğal afetler gibi kriz anlarında insani yardım sağlama misyonunu taşımıştır. Bu kapsamda sağlık hizmetleri, gıda yardımı ve geçici barınma çözümleri sunulmuştur (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2023).

TİKA'nın Cibuti Cumhuriyeti'ndeki hedefleriye şu şekilde sıralanabilir:

Eğitim ve kapasite geliştirme: TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'nde eğitim seviyesinin yükseltilmesini ve insan kaynaklarının geliştirilmesini hedeflemiştir. Okul inşası, eğitim materyali temini ve öğretmen eğitimi gibi projeler bu hedefin bir parçası olmuştur (TİKA, 2016, ss. 4-18).

Sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi: Cibuti Cumhuriyeti'ndeki sağlık altyapısını ve hizmetlerini iyileştirmeyi hedefleyen TİKA, sağlık merkezi inşası, tıbbi ekipman temini ve sağlık personeli eğitimi gibi projeler yürütmüştür (Hazar, 2016, ss. 142-143).

Tarım ve kırsal kalkınma: TİKA, tarımsal üretimi artırmak ve kırsal kalkınmayı desteklemek amacıyla tarım teknikleri eğitimi, sulama projeleri ve kırsal altyapı geliştirme çalışmaları yapmıştır (TİKA, 2016, ss. 60-70).

Altyapı geliştirme: TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'nde su, enerji ve ulaşım altyapısının geliştirilmesine yönelik projeler gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda baraj inşası, elektrik altyapısı iyileştirme ve yol yapımı gibi projeler yer almıştır (Downs ve diğerleri, 2017, ss. 37-38).

Ekonomik iş birliği ve ticaretin artırılması: TİKA, Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ticaret hacmini artırmayı ve ekonomik iş birliğini geliştirmeyi hedeflemiştir. Türk ve Cibutili iş insanları arasındaki ticari ilişkileri teşvik edici projeler ve etkinlikler düzenlenmiştir (Caslin, 2017)..

Kültürel ve sosyal projeler: TİKA, kültürel mirasın korunması ve sosyal dayanışmanın artırılması amacıyla çeşitli kültürel ve sosyal projeler yürütmüştür. Bu projeler, iki devlet arasındaki kültürel bağların güçlenmesine katkıda bulunmuştur (TİKA, 2016, ss. 72-77).

TİKA'nın Cibuti Cumhuriyeti'ndeki önemli projeleri de şu şekilde özetlenebilir:

Ambouli Dostluk Barajı: Bu proje, bölgedeki su kaynaklarının etkin yönetimi, sel kontrolü ve içme suyu temini açısından büyük önem taşımıştır (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020).

Eğitim kurumları inşası: TİKA, Cibuti Cumhuriyeti'nde birçok okul ve eğitim merkezi inşa etmiş, eğitim materyali temin etmiş ve öğretmen eğitimi projeleri yürütmüştür (TİKA, 2016, ss. 4-18).

Sağlık projeleri: Cibuti Cumhuriyeti'nde sağlık merkezlerinin inşası, tıbbi ekipman temini ve sağlık personeli eğitimi gibi projelerle sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesine katkıda bulunmuştur (TİKA, 2016, ss. 52-60).

TİKA'nın Cibuti Cumhuriyeti'ndeki misyonu ve hedefleri, iki devlet arasındaki dostane ilişkilerin güçlenmesine ve Cibuti Cumhuriyeti'nin kalkınma sürecine önemli katkılar sağlamıştır. Bu iş birliği, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'yla olan ilişkilerini derinleştirme stratejisi doğrultusunda da büyük önem taşımıştır.

3.5.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin desteğiyle açılan Cibuti Cumhuriyeti'nin ilk barajı: **Ambouli Dostluk Barajı**

Ambouli Nehri üzerinde inşa edilen Ambouli Dostluk Barajı'nın yapımına Mayıs 2014'te Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasında imzalanan bir anlaşmayla başlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarafından tamamen hibe olarak finanse edilen barajın inşaatı için 11 milyon avro fon sağlanmıştır. 71 metre yüksekliğindeki baraj, 14 milyon m³ su depolama kapasitesine sahiptir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020). Ambouli Dostluk Barajı'nın amaç ve faydaları şöyle sıralanabilir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020):

Sel felaketlerinin önlenmesi: Ambouli Dostluk Barajı, özellikle yağışlı dönemlerde meydana gelen sel felaketlerini önlemeyi amaçlamıştır. Bu, hem insan yaşamını hem de altyapıyı koruma açısından kritik bir rol oynamıştır.

İçme suyu temini: Baraj, başkent Cibuti'deki içme suyu ihtiyacını karşılamaya yönelik önemli bir kaynak olmuştur. Bu, bölgedeki su sıkıntılarının giderilmesine büyük katkı sağlamıştır.

Tarımsal sulama: Baraj, tarım alanlarının sulanmasında kullanılacak suyu sağlayarak tarımsal üretimi artırmayı ve kırsal kalkınmayı desteklemeyi hedeflemiştir.

Ekonomik kalkınma: Su kaynaklarının etkin yönetimi, bölgenin ekonomik kalkınmasına da katkıda bulunmuştur. Barajın sağladığı su, tarım ve diğer sektörlerde verimliliği artırmış, böylece ekonomik büyümeyi teşvik etmiştir.

Ambouli Dostluk Barajı, Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki iş birliğinin somut bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Bu proje, iki devlet arasındaki dostane ilişkilerin güçlenmesine ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'daki etkisinin artmasına katkıda bulunmuştur. Baraj, Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya yönelik kalkınma yardımları ve iş birliği projeleri çerçevesinde önemli bir yer tutmuştur. Bu tür projeler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kıtadaki varlığını pekiştirmiş ve Cibuti Cumhuriyeti gibi devletlerle olan ilişkilerini derinleştirmiştir.

Kısaca Ambouli Dostluk Barajı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne sağladığı kalkınma desteğinin ve iki devlet arasındaki stratejik iş birliğinin önemli bir örneğidir. Bu proje, bölgenin su kaynaklarının yönetimini iyileştirmenin yanı sıra ekonomik ve sosyal kalkınmaya da önemli katkılar sağlamıştır. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Abdulkadir Uraloğlu, Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti kurulan dostluk ilişkisinin Ambouli Dostluk Barajı projesiyle daha da güçlendiğini ifade etti. Bu projenin gelecekteki iş birliği ve dostluk adına bir anıt olacağını belirtti. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne yaptığı birçok olumlu işten bahsederek bu deneyimleri paylaşmak istediklerini vurguladı. İki devlet arasındaki iş birliğinin uzun bir geçmişi olduğunu ve bu dostluğun gelecekte de devam edeceğini söyledi. Son yağışlardan bu barajın Cibuti şehrini koruduğunu öğrendiğini belirterek bu projenin hem şehre hem de ülkeye fayda sağladığını gösterdiğini belirtti. Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Abdulkadir Uraloğlu, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Cibuti Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmail Ömer Gulle'nin dostluğunu ve iş birliğini önemsediğini dile getirdi. Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Abdulkadir Uraloğlu'nun Ambouli Dostluk Barajı projesinin önemini şu şekilde vurguladı: Öncelikle, proje sayesinde Cibuti Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki dostluk güçlenecek ve gelecekte de iş birliğine dayalı ilişkiler devam edeceği ifade edildi. Ayrıca bu projenin gelecek nesillere bir anıt olacağı ve iki devletin uzun süredir devam eden iş birliğini simgeleyeceği belirtildi. Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Abdulkadir Uraloğlu tarafından ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ne sağladığı yardımlardan bahsederek bu deneyimleri paylaşmak istediklerini dile getirildi. Son olarak, son yağışlardan sonra barajın şehri selden korumasıyla ilgili bilgi vererek şehir için önemini vurgulandı. Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti ilişkilerinin güçlü ve sürdürülebilir olduğunu ve bu tür projelerin bu ilişkileri daha da güçlendireceği öngörüldü (Böcüoğlu Bodur, 2024).

3.5.4. Cibuti Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne deprem yardımı

Türkiye Cumhuriyeti'nde 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli 7,7 ve 7,6 şiddetinde iki büyük depremden 11 ilde milyonlarca kişi etkilendi. "Asrın felaketi" olarak nitelenen depremlerin ardından uluslararası yardımı da içeren dördüncü seviye alarm

ilan edilince bütün dünya devletleri gibi Cibuti Cumhuriyeti de Türkiye Cumhuriyeti'ne yardım desteği sağlamıştır (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu [TRT] Haber, 2023). Bu bağlamda Cibuti Cumhuriyeti, deprem bölgelerine ilaç, tıbbi cihazlar ve diğer gerekli malzemeleri içeren önemli miktarda tıbbi malzeme göndermiştir. Bu yardımlar, depremden etkilenen kişilerin acil sağlık ihtiyaçlarını karşılamada büyük rol oynamıştır. Ayrıca tıbbi personel göndererek Türkiye Cumhuriyeti'ndeki depremzedelere doğrudan sağlık hizmeti sunulmasına katkıda bulunmuştur. Bu personel, acil durum müdahalelerinde ve sahra hastanelerinde çalışarak yaralıların tedavisinde aktif rol almıştır. Cibuti Cumhuriyeti'nin yardımları, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ile koordinasyon içinde yürütülmüştür. Bu iş birliği, yardımların etkin ve hızlı bir şekilde deprem bölgelerine ulaştırılmasını sağlamıştır (Erdem, 2023). Cibuti Cumhuriyeti'nin yardım etmek amacıyla sağladığı tıbbi malzemeler ve bu ülkedeki TİKA'nın Program Koordinasyon Ofisi tarafından yapılan bildirimle dayanarak Cibuti Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından bağışlanan tıbbi cihazlar, battaniye ve ısıtıcılarla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'ne gönderilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Büyükelçisi Cenk Oraz'ın katılımıyla yardım malzemelerinin sevkiyatı sağlanmıştır. Ayrıca Cibuti Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ndeki depremzedelere bir milyon dolarlık barınma, hijyen ve tıbbi malzeme yardımı yaptığı ifade edilmiştir. Bu yardımlar, depremin etkilerini hafifletmek ve ihtiyaç sahiplerine destek olmak amacıyla yapılmıştır (Kavak, 2023).

Cibuti Cumhuriyeti'nin sağladığı tıbbi malzemeler ve personel, depremden hemen sonra ihtiyaç duyulan acil sağlık müdahalelerinde kritik bir rol oynamıştır. İlk yardım, cerrahi müdahaleler ve tıbbi bakım süreçlerinde bu destekler büyük önem taşımıştır. Cibuti Cumhuriyeti'nin desteği, sadece acil müdahaleyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda uzun vadeli iyileşme süreçlerinde de etkili olmuştur. Tıbbi personelin deneyimi ve bilgi birikimi, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki sağlık ekipleriyle paylaşılmış, böylece kapasite geliştirme açısından da katkı sağlanmıştır (Erdem, 2023).

Cibuti Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne sağladığı bu destek, iki devlet arasındaki insani dayanışmanın güçlü bir örneğidir. Deprem gibi doğal afetler karşısında uluslararası iş birliği ve yardımseverlik, devletler arasındaki bağları güçlendiren önemli faktörlerdir.

Bu tür yardımlar, Türkiye Cumhuriyeti ve Cibuti Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkilerin ve karşılıklı güvenin pekişmesine katkıda bulunur. Cibuti Cumhuriyeti'nin yardımları, iki devletin dostluk ve iş birliği çerçevesinde hareket ettiğinin somut bir göstergesidir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Cibuti Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ndeki deprem bölgelerine tıbbi malzeme ve personel desteği, iki devlet arasındaki insani ve diplomatik ilişkilerin derinleşmesine katkı sağlamıştır. Bu destekler, acil durumlar karşısında uluslararası dayanışmanın ve iş birliğinin önemini vurgulamıştır.

Şekil 3.9: Deprem bölgesine gönderilen tıbbi yardımdan bir kare

Kaynak: Ekonomi Dünya, 2023.

4. SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin tarihi 16. yüzyıla dayanmaktadır. Bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölge, 16. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin himayesinde bulunmuştu. Bu dönemde Cibuti Cumhuriyeti'nin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Tadjoura'daki Osmanlı Devleti'nin askerî karargâhı, Kızıldeniz'in güvenliğini sağlamak amacıyla kurulmuş ve neredeyse üç buçuk asır boyunca hizmet vermişti. Osmanlı Devleti bu karargâhla hem Harem-i Şerif'i koruma hem de bölgedeki ticaret güvenliğini sağlamayı amaçlarken aynı zamanda Doğu Afrika'da Portekiz'le İspanya'nın bölgede koloni oluşturarak hâkimiyet kurma girişimlerine engel olmayı hedeflemişti. Bugün Cibuti Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin Habeşistan eyaletinin toprakları üzerinde kurulan Etiyopya, Eritre, Somali, Sudan gibi devletler arasındaki en güvenli ve en istikrarlı devlettir. Bu bağlamda bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölge hem konumu itibarıyla hem de Afrika'nın doğusunun dünyaya açılabilmesinde stratejik bir öneme sahip olan limanının yanında müdahil olduğu gelişmiş uluslararası bankacılık sistemlerinin de etkisiyle uluslararası ilişkiler için büyük bir önem arz etmektedir. Yaklaşık üç buçuk yüzyıl boyunca Habeşistan eyaletinin bir parçası olarak Osmanlı Devleti'nin himayesinde bulunmuş olması bugünkü Cibuti Cumhuriyeti olarak bilinen bölgenin Türkiye Cumhuriyeti ile iyi ilişkiler geliştirmesine dair bakış açılarının olumlu olmasını sağlamıştır. Fransa'dan bağımsızlığını kazandıktan sonra Cibuti Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında ilk resmî ilişkiler 1977'de kurulmuştur. Ancak 2012'de Cibuti Cumhuriyeti'nin Ankara'da, 2013'te de Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti'de Büyükelçilik açmasından itibaren ikili ilişkilerin kısa sürede istenen seviyeye ulaşmasında bu olumlu bakış açısı da etkili olmuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde ikili ilişkilerin tarihi, Afrika'nın stratejik konumunun ve jeopolitik öneminin fark edilmesiyle şekillenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'ya ve özellikle de Cibuti Cumhuriyeti'ne yönelik ilgisi, Osmanlı Devleti dönemine kadar uzansa da diplomatik ilişkilerin temelleri ancak 20. yüzyılın dördüncü çeyreğinde atılmıştır. Cibuti Cumhuriyeti 1977'de Fransa'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Türkiye Cumhuriyeti hemen bu devleti tanımış ve ikili ilişkiler resmî olarak başlamıştır. Diplomatik ilişkilerin kurulmasıysa Cibuti Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasından otuz beş

yıl sonra, yani 2012’de Cibuti Cumhuriyeti’nin Ankara’da, 2013’te de Türkiye Cumhuriyeti’nin Cibuti’de Büyükelçilik açmasından itibaren başlamıştır. İkili ilişkilerdeki gerçek ivme de Türkiye Cumhuriyeti’nin Afrika açılımı politikası çerçevesinde bu tarihten itibaren gerçekleşmiştir. Ayrıca 2012’de Türkiye Cumhuriyeti ile Cibuti Cumhuriyeti arasında Stratejik İş Birliği Antlaşması’nın imzalanması da ikili ilişkilerin daha kurumsal ve sistematik bir zemine oturmasını sağlamıştır. Bu anlaşma, politik, ekonomik, kültürel ve askerî alanlarda iş birliğini geliştirme konusunda önemli bir adım olarak kabul edilmiştir.

İkili ilişkilerdeki gelişimin ve diplomatik ilişkilerin kurulmasının temelleri 2000’lerin başında Türkiye Cumhuriyeti’nin başlattığı Afrika açılım politikasıyla mümkün olmuştur. Bu politika, Türkiye Cumhuriyeti’nin Afrika devletleriyle politik, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerini geliştirme amacı taşımıştır. Türkiye Cumhuriyeti, bu politika kapsamında Afrika devletlerinde yeni büyükelçilikler açmış, ticaret hacmini artırmış ve kalkınma yardımlarını yoğunlaştırmıştır. Cibuti Cumhuriyeti de Kızıldeniz ve Aden Körfezi’nin birleştiği noktada yer alması ve stratejik limanlarından dolayı bu açılım politikasında önemli bir yere sahip olmuştur.

Hem diplomatik ilişkilerin kurulmasındaki hem ikili ilişkilerin gelişimindeki önemli adımlardan biri de 2012’de imzalanan Stratejik İş Birliği Antlaşması’dır. Bu antlaşma, iki devlet arasında politik, ekonomik, askerî ve kültürel iş birliğini derinleştirmeyi amaçlamıştır. Antlaşmanın imzalanmasının ardından karşılıklı üst düzey ziyaretler artmış, ikili ilişkiler daha kurumsal bir yapıya bürünmüştür. Türkiye Cumhuriyeti, Cibuti’de Büyükelçilik açmış ve bu büyükelçilik, Türkiye Cumhuriyeti’nin bölgedeki varlığını güçlendirirken iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını da sağlamıştır. Diplomatik ilişkilerin kurulmasından sonra da ikili ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti’nin Cibuti Cumhuriyeti’nde gerçekleştirdiği kalkınma projeleri ve insani yardımlarla desteklenmiştir. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) aracılığıyla Cibuti Cumhuriyeti’nde gerçekleştirilen projeler, sağlık, eğitim, altyapı ve tarım gibi çeşitli alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu projeler, Cibuti Cumhuriyeti’nin kalkınmasına katkıda bulunurken iki devlet arasındaki ilişkilerin halklar düzeyinde de güçlenmesine olanak tanımıştır. Kısaca ikili ilişkiler, tarihsel olarak köklü bir temele sahip olmasa da 21. yüzyılın başından itibaren büyük bir ivme kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin Afrika açılım politikası ve Cibuti Cumhuriyeti’nin stratejik önemi, hem diplomatik ilişkilerin kurulmasına hem de ikili ilişkilerin gelişimine

katkıda bulunmuştur. Bu ilişkiler, hem bölgesel hem de küresel düzeyde ortak çıkarlar doğrultusunda gelişmeye de devam etmektedir.

2020'den itibaren ikili ilişkiler daha da gelişmiş, 2010'larda sınırlı olan ilişkiler diplomatik, ekonomik ve güvenlik gibi alanlarda iş birliğine dönüşerek farklı bir boyuta evrilmiştir. Ancak ikili ilişkilerin başlangıcı, Cibuti Cumhuriyeti'nin 1977'deki bağımsızlığına dayanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, resmî olarak Cibuti Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyan ilk devletlerden biri oldu. Diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren ikili ilişkiler özellikle ekonomik iş birliği, askerî eğitim ve kültürel alışveriş üzerine odaklanmak suretiyle istikrarlı bir şekilde gelişerek devam etmiştir.

Diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren ikili ilişkiler, her iki devletin üst düzey yetkililerinin karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri ziyaretler sonucunda iş birliğine dönüşmüştür. Bu ziyaretler, genellikle bölgesel güvenlik ve terörle mücadele gibi karşılıklı çıkarları koruma ve iş birliği için fırsat olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca iki devlet arasında ticaret, yatırım ve Afrika Boynuzu kıyılarında deniz haydutluğuyla mücadele gibi alanlarda iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayan bir dizi ikili anlaşma imzalanmıştır. Son olarak Türkiye Cumhuriyeti, Kızıldeniz'deki çıkarlarını güvence altına alabilmek için Cibuti Cumhuriyeti'nde stratejik önemi olan bir askerî üs kurmuştur.

İkili ilişkilerdeki gelişimin başlangıcı 2000'lerin başında Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika kıtasına yönelik başlattığı açılım politikasına dayanmıştır. Bu politikanın temelinde Afrika devletleriyle diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi hedefi bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, bu dönemde Afrika'nın stratejik öneme sahip bölgelerinde etkinliğini artırmak ve kıtayla daha derin bağlar kurmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Cibuti Cumhuriyeti, Kızıldeniz ve Aden Körfezi gibi uluslararası ticaret yollarının kesişim noktasında yer almasından dolayı Türkiye Cumhuriyeti için özel bir stratejik öneme sahip konumdadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti'de Büyükelçilik açması ve Cibuti Cumhuriyeti'nin Ankara'da Büyükelçilik açması, iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulmasında önemli bir

adım olmuştur. Bu gelişmeler, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti'ndeki varlığını artırırken iki devlet arasında karşılıklı ziyaretlerin ve üst düzey temasların artmasını da sağlamıştır. Özellikle TİKA aracılığıyla Cibuti Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen kalkınma projeleri, sağlık hizmetleri ve insani yardım faaliyetleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cibuti Cumhuriyeti ile ilişkilerinin derinleştirilmesinde önem arz etmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde ikili ilişkiler, stratejik ve karşılıklı fayda temelli bir iş birliği anlayışıyla gelişmiştir ve bugün de artarak devam etmektedir. Bu ilişkilerin başlangıcı ve gelişimi, iki devletin de bölgesel ve uluslararası arenada ortak çıkarlarını koruma ve geliştirme konusundaki kararlılıklarını yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdallah, A. A. (2008). State building, independence and post-conflict reconstruction in Djibouti. A. A. Abdallah (Ed.), *Post-conflict peace-building in the horn of Africa* içinde (ss. 269-279). London: The Royal Institute of International Affairs.
- Abdi Aden, H. (2020). *Cibuti Cumhuriyeti süt ürünleri endüstrisinde nihai ürünlerin nakliyesinin optimize edilmesi: Bir uygulama*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Abdi Yusuf, A. ve Alkan, M. N. (2020). Afrika Boynuzu'nda politik ve ekonomik bir güç olarak Çin Halk Cumhuriyeti. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 218-253.
- Abdillahi, A. O. (2012). Géopolitique de Djibouti: Des incertitudes de la naissance à l'espérance de l'âge adulte. A. S. Chiré (Ed.), *Djibouti contemporain* içinde (ss. 143-157). Paris: Karthala.
- Afacan, İ. (2012). Türk dış politikasında Afrika açılımı. *Ortadoğu Analiz*, 4(46), 10-18.
- African Development Bank. (2011). *African development report 2011: Private sector development as an engine of Africa's economic development*. Tunisia: African Development Bank.
- African Union. (2008). Framework of cooperation for Africa-Turkey partnership. <http://www.africanunion.org/root/au/Conferences/2008/august/Turkey/THE%20ISTANBUL%20Framework%20of%20Cooperation.pdf> adresinden 2 Mart 2022 tarihinde erişildi.
- Ahmed, O. (2021, Ekim). Mettre la croissance économique au service du développement humain à Djibouti. *Institut d'Etudes Politiques et Stratégiques (IEPS)* içinde (ss. 1-5). https://www.researchgate.net/publication/355174612_Mettre_la_croissance_eco

nomique_au_service_du_developpement_humain_a_Djibouti adresinden 2 Aralık 2021 tarihinde erişildi.

Ali Almahdawy, M. ve Khalil Altaie, G. S. (2023). The impact of political and economic changes on Turkish foreign policy towards the Horn of Africa after 2002. *Hammurabi Journal for Studies*, 12(47), 7-34.

Aljazeera Turk. (2016, 2 Mart). Afrika'da Türkiye etkisi. <https://www.aljazeera.com.tr/aljazeera-ozel/afrikada-turkiye-etkisi> adresinden 23 Ağustos 2022 tarihinde erişildi.

Anadolu Ajansı. (2017, 19 Aralık). Erdoğan, Cibuti Cumhurbaşkanı Guelleh'i resmi törenle karşıladı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/erdogan-cibuti-cumhurbaskani-guellehi-resmi-torene-karsiladi/1009236> adrsinden 14 Ekim 2023 tarihinde erişildi.

Anadolu Ajansı. (2024, 19 Şubat). <https://www.aa.com.tr> adresinden 23 Kasım 2023 tarihinde ulaşıldı.

Baran Dergisi. (2022, 28 Haziran). Cibuti, Bayraktar TB2 SİHA'ları kullanıma aldı. <https://www.barandergisi.net/cibuti-bayraktar-tb2-sihalari-kullanima-aldi> adrsinden 27 Haziran 2024 tarihinde erişildi.

Baykar. (2023, 04 Aralık). Bayraktar TB2 SİHA ihracatı, Baykar'ı "küresel savunma ligine" taşıdı. <https://www.baykartech.com/tr/press/bayraktar-tb2-siha-ihracati-baykari-kuresel-savunma-ligine-tasidi/> adrsinden 31 Mayıs 2024 tarihinde erişildi.

Bayraktutan, Y. ve Özbilgin, M. (2013). Limanların uluslararası ticarete etkisi ve Kocaeli limanlarının ülke ekonomisindeki yeri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 11-41.

- Bayram, M. (2014). Türk dış politikasının dönüşüm sürecinde Afrika. İ. Demir (Ed.), *Türkiye'nin dış politikası: Yeni eğilimleri, yeni yönelimleri, yeni yaklaşımları* içinde (ss. 261-278). Bursa: Dora Yayınları.
- Bayram, M. (2016). Afrika'da artan Çin nüfuzunun çok yönlü sonuçları. *The Journal of Academic Social Sciences*, 4(28), 501-516.
- Bilgic, A. ve Nascimento, D. (2014, 13 September). Turkey's new focus on Africa: Causes and challenges. *Policy Brief*, 1-3. file:///C:/Users/pc/Downloads/TurkeyandAfrica.pdf adrsinden 14 Mart 2023 tarihinde erişildi.
- Blanchard, O. (2019). Public debt and low interest rates. *American Economic Association*, 109(4), 1197-1229.
- Bouquet, C. (2009). Espace, territoire, lieu, au crible de la géographie politique. L'émergence de l'État à Djibouti. *Open Edition Journals*, 7(1). doi: <https://doi.org/10.4000/espacepolitique.1225>
- Boztaş, A. (2011). Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinde proaktif politikalarının teorik analizi: Konstrüktivist teori, eleştirel teori ve uluslararası toplum teorisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 139-158.
- Böcüoğlu Bodur, A. (2024, 5 Şubat). Bakan Uraloğlu'ndan "Kalkınma Yolu"nda işbirliği çağrısı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bakan-uraloglundan-kalkinma-yolunda-isbirligi-cagrisi/3128263> adrsinden 4 Ekim 2023 tarihinde erişildi.
- Cantonnet, A. (2017, Şubat). L'évolution de l'armée djiboutienne depuis 1977. *Direction de la Coopération de Sécurité et de Défense*, 2-59. https://www.emsome.terre.defense.gouv.fr/images/documents/bibliotheque/memoire_ome/l_evolution-de-l-armeedjiboutiennedepuis1977_cnecantonnet.pdf adresinden 19 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Caslin, P. O. (2017, 21 Décembre). Djibouti renforce ses liens avec la Turquie. *Jeune Afrique*. <https://www.ataturquie.fr/djibouti-renforce-ses-liens-avec-la-turquie/> adresinden 23 Aralık 2021 tarihinde erişildi.

Chaziza, M. (2018). China's military base in Djibouti. *The Begin-Sadat Center For Strategic Studies Bar-Ilan University: Mideast Security and Policy Studies*, (153), 5-27.

 eviko lu,  . (2022). Dış ticaret nedir?. *Hit Global*. <https://hitglobal.com.tr/dis-ticaret-nedir/> adresinden 17 Kasım 2023 tarihinde erişildi.

 olako lu, A. (2020, 11 Mars). Djibouti recherche des investisseurs pour la "Zone économique spéciale turque". Agence Anatolienne. www.aa.com.tr/fr/afrique/djibouti-recherche-des-investisseurs-pour-la-zone- conomique-sp ciale-turque/1762715 adresinden 23 Aralık 2021 tarihinde erişildi.

Daban, C. (2021). 21. yüzyılda Türkiye'nin Afrika  lkeleri ile siyasi ve diplomatik ilişkileri. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 925-944.

Dabar, O. A., Awaleh, M. O., Waberi, M. M. ve Adan, A. B. I. (2022). Wind resource assessment and techno-economic analysis of wind energy and green hydrogen production in the Republic of Djibouti. *Energy Reports*, (8), 8996-9016.

Defence Here. (2022, 28 Haziran). Bayraktar TB2 Cibuti'de ortaya çıktı. <https://defensehere.com/tr/bayraktar-tb2-cibutide-ortaya-cikti-djibouti-buys-bayraktar-tb2-drone-savunma-sanayi/> adresinden 11 Nisan 2023 tarihinde erişildi.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2022). *Cibuti bilgi notu*. <https://www.deik.org.tr/uploads/cibuti-bilgi-notu-mart-22.pdf> adresinden 9 şubat 2023 tarihinde erişildi.

Dinçer, M. (2019). *Türkiye-Afrika ilişkileri ve Afrika açılımı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Downs, E., Becker, J. ve deGatego, P. (2017). *China's military support facility in Djibouti: The economic and security dimensions of China's first overseas base*. Arlington: Channel News Asia (CNA).

Dursun, B. (2018). Sudan'ın enerji sektörü ve Türkiye'nin yatırımları. İ. Ermağan (Ed.), *Dünya siyasetinde Afrika 5 içinde* (ss. 377-394). Ankara: Nobel.

Dünya Bankası. (2023). *Cibuti*. <https://www.worldbank.org/tr/country/djibuti> adresinden 9 Mart 2024 tarihinde erişildi.

Ekonomi Dünya. (2023, 22 Şubat). Cibuti, Türkiye'ye tıbbi malzeme desteği sağladı. <https://www.ekonomidunya.com/cibuti-turkiye-ye-tibbi-malzeme-destegi-sagladi/42330/> adresinden 21 Nisan 2024 tarihinde erişildi.

Erdem, Ö. (2023, 15 Şubat). Cibuti'de depremzedeler için toplanan yardımlar Türkiye'ye gönderildi. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/cibutide-deprem-zedeler-icin-toplanan-yardimlar-turkiyeye-gonderildi/2821040> adresinden 13 Mayıs 2024 tarihinde erişildi.

Film Grew Fixers. (2024). What to film in Djibouti region, Djibouti. <https://film-fixers.com/what-to-film-in-djibouti-region/> adresinden 21 Ağustos 2024 tarihinde erişildi.

Furuncu, V. (2015, 24 Ocak). Cumhurbaşkanı Erdoğan Cibuti'de. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/cumhurbaskani-erdogan-cibutide> adresinden 17 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

Géographie de Djibouti. (2024). https://fr.wikipedia.org/wiki/G%C3%A9ographie_de_Djibouti#/media/Fichier:G%C3%A9ographie_de_Djibouti.png adresinden 4 Ekim 2024 tarihinde erişildi.

Güven, Ö. F. (2021). Kadın girişimciliği ve Cibuti’de kadın girişimciliğinin mevcut durumu, sağlanan destekler ve geliştirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(78), 508-529.

Hammond, L. (2014). History, overview, trends and issues in major Somali refugee displacements in the near region (Djibouti, Ethiopia, Kenya, Uganda and Yemen). *Bildhaan: An International Journal of Somali Studies*, 13(1), 55-79.

Hatip, Y. ve Çakmak, T. (2017, 19 Décembre). “La coopération avec la Turquie est extrêmement fructueuse” (président djiboutien). *Agence Anatolienne*. <https://www.aa.com.tr/fr/politique/la-coop%C3%A9ration-avec-la-turquie-est-extr%C3%AAmement-fructueuse-pr%C3%A9sident-djiboutien-/1009453> adresinden 15 Ocak 2022 tarihinde erişildi.

Hazar, N. (2000). The future of Turkish-African relations. *Foreign Policy*, 25(3-4), 107-114.

Hazar, N. (2016). Türkiye Afrika ilişkileri: Türkiye'nin dost kıtaya açılım stratejisi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Historie de Djibouti. (2024). http://republiquedjibouti.chez.com/histoire1_dji.html adresinden 27 Eylül 2024 tarihinde erişildi.

History Maps. (2023, 12 March). Founding date of the Republic of Türkiye. <https://history-maps.com/ar/story/History-of-the-Republic-of-TürkiyeB> adresinden 19 Kasım 2023 tarihinde erişildi.

Hospi Hub. (2020, 21 January). La Turquie assure la promotion de ses hôpitaux à l'étranger, pour soutenir le tourisme médical. <https://www.hospihub.com/accueil-du-patient-international/la-turquie-assure-la-promotion-de-ses-hopitaux-a-l-etranger-pour> adresinden 23 Aralık 2021 tarihinde erişildi.

Idle, D. O. (2019). La République de Djibouti: Du néant au cœur des enjeux de la géopolitique mondiale. *Conseil Québécois d'Etude Géopolitique*. <https://cquegheulaval.com/la-republique-de-djibouti-du-neant-au-coeur-des-enjeux-de-la-geopolitique-mondiale/> adresinden 8 Kasım 2021 tarihinde erişildi.

Idle, D. O. ve Lasserre, F. (2021). Chine-Djibouti. L'émergence de relations multidimensionnelles. *Études du Conseil Québécois d'Etude Géopolitique*, 3-19.

International Monetary Fund. (2022). <https://www.imf.org/en/Countries/DJ> adresinden 14 Ağustos 2023 tarihinde erişildi.

İstanbul Ticaret Odası. (2021). Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu düzenlendi. <https://ito.org.tr/tr> adresinden 29 Ekim 2022 tarihinde erişildi.

Kadamy, M. (1996). Djibouti: between war and peace. *Review of African Political Economy*, 23(70), 511-521.

Kasap, S. ve Çolakoğlu, A. (2017, 22 Février). La Turquie ouvrira une école à Djibouti. *Agence Anatolienne*. <https://www.aa.com.tr/fr/titres-de-la-journ%C3%A9e/la-turquie-ouvrira-une-%C3%A9cole-%C3%A0-djibouti/756220> adresinden 14 Ocak 2022 tarihinde erişildi.

Kavak, G. (2023, 29 Haziran). Kahramanmaraş depremlerinde Afrika ne yaptı?. *Yeni Şafak*. <https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/kahramanmaras-depremlerinde-afrika-ne-yapti-4542037> adresinden 26 Temmuz 2024 tarihinde erişildi.

La Nation. (2019, 02 Septembre). Le ministre de la Santé en visite de travail en Turquie. <https://www.lanation.dj/le-ministre-de-la-sante-en-visite-de-travail-en-turquie/> adresinden 27 Aralık 2021 tarihinde erişildi.

La Nation. (2021). Tribune de M.Hu Bin ambassadeur de Chine à Djibouti Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC), Djibouti et la Chine. <https://www.lanation.dj/tribune-de-m-hu-bin-ambassadeur-de-chine-a-djibouti-focac-djibouti-et-la-chine/> adresinden 24 Ekim 2022 tarihinde erişildi.

Le Gouriellec, S. (2020). *Djibouti: La diplomatie de géant d'un petit État*. Villeneuve d'Ascq: Presses Universitaires du Septentrion.

Liu, Q. S. (2019). Analysis of grades of the historical heat wave in Djibouti City, Djibouti. *DEStech Transactions on Environment, Energy and Earth Sciences* içinde (ss. 171-187). Lancaster: DEStech Publications.

Mepa News. (2022, 28 Haziran). Cibuti ordusu envanterindeki Bayraktar TB2'leri sergiledi. <https://www.mepanews.com/cibuti-ordusu-envanterindeki-bayraktar-tb2leri-sergiledi-53361h.htm> adresinden 23 Kasım 2022 tarihinde erişildi.

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye. (2023). Turkey-Africa relations. <http://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa> adresinden 17 Ağustos 2024 tarihinde erişildi.

Mohamed, O. A., Idriss, A. I., Ahmed, R. A., Atteyeh, H. A. ve Ramadan, H. S. M. (2023). Techno-economic potential of wind-based green hydrogen production in Djibouti: Literature review and case studies. *Energies*, 16(16), 1-19.

Morin, J. F. (2013). *La politique étrangère: Théories, méthodes et références*. Paris: Armand Colin.

- Oba, A. E. (2011). Türk diplomasisi ve Afrika. *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*.
https://tasam.org/tr-TR/icerik/1359/turk_diplomasisi_ve_afrika adresinden 3 Mart 2022 tarihinde erişildi.
- Oğurlu, E. (2017). Türk dış politikası'nda Afrika açılımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 47-62.
- Olika, T. (2018). Djibouti's foreign policy change from survival strategy to an important regional-power player: Implications for Ethio-Djibouti. *Ethiopian Journal of the Social Sciences and Humanities*, 14(2), 130-155.
- Ozkan, M. (2010). Turkey's rising role in Africa. *Turkish Policy Quarterly*, 9(4), 93-105.
- Ozkan, M. (2012). Türkiye'nin Afrika'da artan rolü: Pratik çabalar ve söylem arayışları. *Ortadoğu Analiz*, 4(46), 19-28.
- Ozkan, M. ve Akgun, B. (2010). Turkey's opening to Africa. *The Journal of Modern African Studies*, 48(4), 525-546.
- Özerdem, A. (2013). How Turkey is emerging as a development partner in Africa. *The Guardian Professional*. <http://www.theguardian.com/globaldevelopment-professionals-network/2013/apr/10/turkey-development-partner-africa> adresinden 7 Ekim 2023 tarihinde erişildi.
- Rouaud, A. (1997). Pour une histoire des Arabes de Djibouti (1896-1977). *Cahiers d'Études Africaines*, 37(146), ss. 319-348.
- Rudincová, K. (2014). New player on the scene: Turkish engagement in Africa. *Bulletin of Geography (Socio-economic Series)*, 25(24), 197-213.

Sarica, A. (2024, 19 Şubat). Milli Savunma Bakanı Güler, Cibutili mevkidaşı Mohamed ile görüştü. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/milli-savunma-bakani-guler-cibutili-mevkidasi-mohamed-ile-gorustu/3141552> adresinden 17 Temmuz 2024 tarihinde erişildi.

Savunma Sanayi. (2022, 27 Haziran). Cibuti CATS'li Bayraktar TB2 SİHA'ları kullanıma aldı. <https://www.savunmasanayist.com/cibuti-catsli-bayraktar-tb2-sihaları-kullanıma-aldi/> adresinden 27 Eylül 2023 tarihinde erişildi.

Son Dakika. (2013, 6 Mayıs). Türkiye ile Cibuti arasında eğitim alanında protokol imzalandı. <https://www.sondakika.com/politika/haber-turkiye-ile-cibuti-arasinda-egitim-alaninda-4600723/> adresinden 17 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.

Söylemez, M. M. (2015). Mahfuzât: Cibuti ve Afrika'da Türkler sempozyumu. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 137-155.

Styan, D. (2013). Djibouti: Changing influence in the Horn's strategic hub. London: The Royal Institute of International Affairs.

Styan, D. (2016). Djibouti: Small state strategy at a crossroads. *Third World Thematics: A TWQ Journal*, 1(1), 79-91.

Styan, D. (2020). China's maritime silk road and small states: Lessons from the case of Djibouti. *Journal of Contemporary China*, 29(122), 191-206.

Şahin, H. ve Karaköy, F. (2018). Doğu Afrika'nın dünya'ya açılan penceresi: Cibuti. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 61-78.

Tagliani, E., Hassan, M. O., Waberi, Y., De Filippo, M. R., Falzon, D., Dean, A., Zignol, M., Supply, P., Abdoukader, M. A., Hassangue, H. ve Cirillo, D. M. (2017). Culture and next-generation sequencing-based drug susceptibility testing unveil high levels

of drug-resistant-TB in Djibouti: Results from the first national survey. *Scientific Reports*, 7(1), 1-9.

Tanrikulu, M. (2017). Batılı devletlerin ve Türklerin Afrika'ya yaklaşım farklılıkları: Haritalarda Afrika ve kolonial kartografya. *Akademik Bakış Dergisi*, (1), 248-266.

Tawakkoul, M. (2015). Pour la Turquie, Djibouti est une porte sur l'Afrique. *Agence Anatolienne*. <https://www.aa.com.tr/fr/turquie/pour-la-turquie-djibouti-est-une-porte-sur-lafrique/83445> adresinden 8 Ocak 2022 tarihinde erişildi.

Tepebaş, U. (2015, 19 Ocak). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Afrika ziyareti. *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/9463/cumhurbas-kani_erdoganin_afrika_ziyareti_ adresinden 27 Ocak 2022 tarihinde erişildi.

Tepeciklioğlu, E. E. (2012). Afrika kıtasının dünya politikasında artan önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 59-94.

Trademap Mirrordata Cibuti. (2020, 11 July). <https://www.trademap.org> adresinden 19 Ağustos 2021 tarihinde erişildi.

Trademap Mirrordata Türkiye. (2020, 11 July). <https://www.trademap.org> adresinden 19 Ağustos 2021 tarihinde erişildi.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. (2016). La Turquie et l'Afrique mains dans les mains. 1-90. <https://www.tika.gov.tr/wp-content/uploads/2016/INGILIZCE%20SITE%20ESERLER/TANITIM%20BRO%C5%9E%C3%9CRLER%C4%B0/PDF/Afrique%202016.pdf> adresinden 14 Ocak 2022 tarihinde erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı. (2019, 29 Kasım). Cibuti'de 2. Abdülhamid Han Camii dualarla açıldı. <https://www.diyanet.gov.tr/tr->

TR/Kurumsal/Detay/26152/cibuti-2-abdulhamid-han-camii-dualarla-acildi adresinden 5 Ocak 2022 tarihinde erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. (2019). Açılma tarihlerine göre Afrika’da bulunan Türk Büyükelçilikleri. mfa.gov.tr adresinden 12 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. (2021). mfa.gov.tr adresinden 18 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. (2024). Afrika ülkeleriyle ticaretimiz 50 milyar doları geçti. mfa.gov.tr adresinden 13 Eylül 2024 tarihinde erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı. (2024, 19 Şubat). Millî Savunma Bakanı Yaşar Güler, Cibutili mevkidaşı Hassan Omar Mohamed ile bir araya geldi. <https://www.msb.gov.tr/Basin-ve-Yayin/Haberler> adresinden 17 Nisan 2024 tarihinde erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2020). <https://ticaret.gov.tr/data/5b885d7aaf23be7c5c10c652/Cibuti.pdf> adresinden 21 Şubat 2022 tarihinde erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2020, 19 Şubat). Ambouli Dostluk Barajı’nın açılışı için hedef 2020. <https://www.uab.gov.tr/haberler/ambouli-dostluk-baraji-nin-acilisi-icin-hedef-2020> adresinden 24 Ağustos 2022 tarihinde erişildi.

Türkiye Maarif Vakfı. (2019). Cibuti’de Uluslararası Maarif Okulu, 2018-2019 öğretim yılı için en iyi okul seçildi. <https://turkiyemaarif.org/> adresinden 11 Ocak 2022 tarihinde erişildi.

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Haber. (2023, 6 Ağustos). Kahramanmaraş depremleri “Asrın Felaketi” olarak literatüre girdi. <https://www.trthaber.com/haber/yasam/kahra>

manmaras-depremleri-asrin-felaketi-olarak-literature-girdi-786587.html adresinden 3 Ekim 2023 tarihinde erişildi.

Vikipedi. (2024). https://tr.wikipedia.org/wiki/Baykar_Bayraktar_TB2 adresinden 18 Ekim 2024 tarihinde erişildi.

Wan, Y., Zhang, L., Xue, C. Q. ve Xiao, Y. (2020). Djibouti: From a colonial fabrication to the deviation of the “Shekou model”. *Cities*, 97(1), 1-14.

Wheeler, T. (2011). Ankara to Africa: Turkey's outreach since 2005. *South African Journal of International Affairs*, 18(1), 43-62.

Yavuz, H. (2016). Türkiye'nin Doğu Afrika siyaseti ve Cibuti ilişkileri üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 1-19.

Yükseköğretim Kurulu. (2022). <https://www.yok.gov.tr/> adresinden 23 Temmuz 2023 tarihinde erişildi.

Zengin, D. (2017, 24 Aralık). Cibuti'deki "Türkiye Özel Ekonomik Bölgesi" için çalışmalar hızlandı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/cibutideki-turkiye-ozel-ekonomik-bolgesi-icin-calismalar-hizlandi/1013653> adresinden 5 Ocak 2022 tarihinde erişildi.

